

Kadın/Woman 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi - Journal for Women's Studies

Aralık/December 2012
Cilt/Volume XIII Sayı/Issue 2

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2012 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi
© 2012 Eastern Mediterranean University Press
Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies

KADIN / WOMAN 2000
Journal for Women's Studies

Publisher

Prof. Dr. Abdullah Y. Öztoprak (Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu
Eastern Mediterranean University–North Cyprus
Assoc.Prof. Fatma Güven Lisaniler
Eastern Mediterranean University–North Cyprus

Members

Prof. Sevda Alankuş, İzmir University of Economics-Turkey
Assoc.Prof. Ayşe Işık Gürşimşek, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc. Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts-USA
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-England

Associate Editors (English Editors)

Mine Çeliker, Eastern Mediterranean University – North Cyprus
James Edwards, Famagusta- North Cyprus
Zehra Nalbantoğlu, Eastern Mediterranean University – North Cyprus

Journal Secretary: Özge Özcan and Winifred Doh

Cover Design: Roya Alagheband

Language: Turkish / English

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000
Eastern Mediterranean University,
Center for Women's Studies,
BE280,
Gazimağusa - North Cyprus
(via Mersin 10 - Turkey)
e-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

KADIN / WOMAN 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi

Sahibi

Prof. Dr. Abdullah Y. Öztoprak (Rektör)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç. Dr. Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof. Dr. Sevdal Alankuş , İzmir Ekonomi Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Ayşe Işık Gürşimşek, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi - ABD
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-İngiltere

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Mine Çeliker, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
James Edwards, Gazimağusa - Kuzey Kıbrıs
Zehra Nalbantoğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Dergi Sekreterleri: Özge Özcan ve Winifred Doh

Kapak Tasarım: Roya Alagheband.

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000
Doğu Akdeniz Üniversitesi,
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
BE280,
Gazimağusa - KKTC
e-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies

KADIN/WOMAN 2000
Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

- Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam, Netherlands)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences - France)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Başkent University-Turkey)
Prof. Sevda Alankuş (University of Economics-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Assoc.Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University- Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University -USA)
Assoc.Prof. Nefice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Süheyla Üçışık Erbilen (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually and is a multi-disciplinary, refereed and bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women's issues. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000 is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Asos Index, and ULAKBİM National Databases.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

KADIN / WOMAN 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi

Akademik Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi -İsveç)
Prof. Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi -ABD)
Prof. Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof. Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof. Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi, Hollanda)
Prof. Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences - Fransa)
Prof. Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi -İngiltere)
Prof. Dr. Mutlu Bınark (Başkent Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Sevda Alankuş (İzmir Ekonomi Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Doç.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi - İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi -ABD)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Ulusu Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi - Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Süheyla Üçışık Erbilen (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000-Kadın Araştırmaları Dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde hakemli bir dergidir. Her yıl 2 cilt 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO Asos İndeks ve ULAKBİM Ulusal Veri Tabanı.

İçerik/Contents

Cilt/Volume XIII

Sayı/Issue 2

Aralık/December 2012

Editörden/ From the Editors!

Makaleler/ Articles

Do Women in Top Management have an Impact on Banks' Profitability? The Case of North Cyprus (Üst Düzey Yönetimde Kadın Temsiliyetinin Şirket Finansal Performansına Etkisi: Kuzey Kıbrıs Bankaları Üzerine Bir Çalışma)

Nesrin Özataç..... 1

Üniversitede Kadın Olmak: Akademik Örgütte Toplumsal Cinsiyet Sorunu: Nitel Bir Çalışma (Being a Woman at University: A Qualitative Research)

İlknur Şentürk..... 13

A Study of Knowledge and Attitudes towards Domestic Violence against Women in North Cyprus (Aile İçi Şiddete Yönelik Bilgi ve Tutumlar: Kuzey Kıbrıs)

Biran Mertan, Uğur Maner, Fatoş Bayraktar, Şenel Hüsnü, Gözde Pehlivan, & Düriye Çelik..... 47

Bakmak Ama Görmemek: Türkiye'de Kadın Yazarların Profili (Looking Without Seeing: Profile of Woman Authors in Turkey)

S. Elif Aksoy & Çimen Günay-Erkol..... 61

17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme (An Evaluation on Child Marriages and Phenomenon of Puberty in 17th and 18th Centuries İstanbul and Anatolia)

Yahya Araz..... 99

Kitap Tanıtımı/Book Review

Özden Selenge (1996). Fincandaki Kraliçe. Lefkoşa-Galeri Kültür Yayınları.

(Nurcan Gündüz)..... 123

Kadın Çalışmaları ile ilgili Etkinlikler, Notlar ve Raporlar/ Activities, Notes, and Reports on Women's Studies

Feminist Atölye Nedir? Ne yapar? Nasıl Yapar? (What is Feminist Atelier? What do they do? How do they do it?)

(Aslı Murat).....	131
Bu Sayıya Katkı Koyan Yazarlarlar/Authors of This Issue..	135
Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar/Referees of This Issue.....	136
Yayın İlkeleri/Notes for Contributors.....	138

From the Editors!

Dear Readers,

We are happy to introduce to you Volume 13, issue 2. This issue includes five articles, one book review and one note on women's studies. As always the articles are from different fields such as psychology, management, history and on different topics like the representation of women and profitability of the banks, discrimination of women academics at higher education organizations, and domestic violence.

The first article is Nesrin Özataç's study investigating whether female participation in management is a valuable management tool for commercial banks in North Cyprus or not. The findings of the study show that, there is a significance relationship between the board size and profitability and also between board size and the female member on boards.

The second article by İlknur Şentürk aims to explain the position of women and the issue of being a woman at an academic organization. The results of the research have shown that according to women academics, the existing social normative structure about gender is not effective to transform to genderist organizational culture and administrative approaches.

The third article by Biran Mertan and her colleagues is on knowledge and attitudes toward domestic violence against women in North Cyprus.

The fourth article by S. Elif Aksoy and Çimen Günay-Erkol aims to shed light on previously neglected phenomena of the literary production of women writers. The article is a product of a research project which, within the scope of the sociology of literature, aims to unravel the profile of women writers in Turkey.

The last but not the least article by Yahya Araz aims to investigate child marriages and phenomenon of puberty in 17th and 18th century's İstanbul and Anatolia. In his research the author has used two sources; the "fatwas" from the 17th and 18th centuries and court records of several Anatolian cities and İstanbul of the same period.

The last article followed by a book review by Nurcan Gündüz which introduces *Fincandaki Kraliçe (The Queen on the Mag)* (1996); a book by a Cypriot women writer: Özden Selenge.

Aslı Murat's note on activities of Feminist Atalier (FEMA) provides answers to the questions "what is Feminist Atalier, what do they do, how do they do it" and sheds lights on Cyprus' first feminist activist group and record their activities and discourses.

We would like to express our acknowledgements to all those who did serious work on the reviewing and editing of the papers, and for the publicity of the journal. We are indebted to Prof. Necdet Osam the Chair of the Executive Board of Emupress, our colleagues Zehra Nalbantoğlu, Mine eliker and James Edwards for proofreading, and to Selda Adaöz, Ersev Sarper, and their team in the EMU printing office without whose generous contributions this work would have never been completed.

Editors

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Editörden

Sevgili Kadın/Woman 2000 okurları

Dergimizin 13. cildinin 2. sayısını sizinle paylaşmaktan mutluyuz. Dergimizin bu sayısında beş değerli araştırma, bir kitap tanıtımı, ve bir feminist örgütlenmenin tarihçesiyle toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı koymayı amaçladık. Bu çalışmaların yarattığı dinamizmin aktivist, araştırmacı ve akademisyenlerin katkılarıyla artarak devam etmesini diliyoruz ve bekliyoruz.

Nesrin Özataç tarafından gerçekleştirilen ampirik bir çalışma olan birinci makale yönetimdeki kadın temsiliyeti ile bankaların karlılık oranları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Çalışma bulguları banka büyüklüğü arttıkça kadın temsiliyetinin ve karlılığın arttığı tespitini yapmaktadır.

İkinci makalenin yazarı İlkur Şentürk kadın akademisyenlerin, üniversitede kadın olma durumuna ait görüşlerinden yola çıkarak, kent hayatının önemli bir parçası ve aynı zamanda devletin önemli bir ideolojik aracı olan akademik bir örgütün, kadın sorunu konusundaki konumunu açıklamayı amaçlamıştır. Ulaştığı sonuçlar araştırma kapsamındaki akademik örgütün toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın olma sorunu bağlamında verili toplumsal normatif yapıyı dönüştürme konusunda etkili örgütsel ve yönetsel özelliğe sahip olmadığını göstermiştir.

Biran Mertan önderliğinde Doğu Akdeniz Üniversitesi Psikolojik Danışma, Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde görev yapan uzmanlar tarafından bir ekip çalışması olarak gerçekleştirilen üçüncü çalışma, aile içi şiddete maruz kalan bireylerin öncelikli olarak polise veya hastanelere başvurdukları tespitinden yola çıkarak polis, hemşire ve hukuk fakültesi öğrencilerinin kadına yönelik ve aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumlarını ve benzer bir durumla daha önce karşılaşmış olmanın ya da eğitim almış olmanın tutum ve davranışlarında herhangi bir farklılığa neden olup olmadığını ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bulguları, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumların, katılımcıların farklı eğitim veya çalışma alanlarından olmaları, aile içi şiddet konusunda eğitim almış olma ve/veya daha önce aile içi şiddet vakası ile karşılaşmış olma faktörleri ile ilişkili olduğunu ancak, sosyodemografik faktörler ile (örneğin; yaş, cinsiyet, uyruk ve medeni durum) ilişkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Kapsamlı bir araştırma projesinin ürünlerinden biri olan dördüncü çalışma "kadın edebiyatı" adıyla çerçevelenen ve fazla sorgulanmadan adeta bir kanon gibi kabul edilen yazınsal üretimin değerlendirilmesinde otomatikleşen kimi yargıların yeniden gözden geçirilmesi gerektiği tespitinden yola çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma Türkiye'deki edebiyatçı kadınların profilini ortaya çıkartmayı

amaçlamıştır. İstatistiksel verileri değerlendiren çalışma, edebiyatçı kadınların görünürlüğünü etkileyen unsurları tartışmaya açmakta ve edebiyat için gelenekselleşen bilginin sadece erkekler üzerinden türetilmesinin yanlışlığına değinmektedir.

Yahya Araz tarafından gerçekleştirilen son çalışma 17. ve 18. yüzyıla ait fetva mecmuaları ile aynı dönemin İstanbul'una ve birkaç Anadolu kentine ait mahkeme kayıtlarını kullanarak Osmanlıda çocuk evlilikleri ve erişkinlik olgusunu incelemektedir.

Makaleleri takiben Nurcan Gündüz, Kıbrıs kadınının geçmişine ve bugününe ışık tutan Kıbrıslı yazar Özden Selenge'nin *Fincandaki Kraliçe (1996)* isimli kitabını tanıtıyor. Son olarak Aslı Murat Kuzey Kıbrıs'ın ilk feminist örgütlenmesi olan Feminist Atölye'nin eylem ve söylemlerini; Feminist Atölye nedir, ne yapar, nasıl yapar sorularına cevap vererek tanıtıyor ve kayıt altına alıyor.

Editörden yazımızı bitirmeden önce Dergimizin daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmasına ve 12 yıldır yayın hayatına devam etmesine, hiç bir karşılık beklemeden değerlendirme ve danışmanlık yaparak katkıda bulunan herkese teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca, her zaman yanımızda olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi yönetim kuruluna, yönetim kurulu başkanı Prof.Dr. Necdet Osam'ın şahsında, İngilizce metinlerin tashihi konusundaki katkıları için meslektaşlarımız Zehra Nalbantoğlu, James Edwards ve Mine Çeliker'e, derginin basımı konusunda gösterdikleri cömert ve titiz çalışmalarından dolayı Selda Adaöz, Ersev Sarper ve DAÜ Basımevi ekibine teşekkürü borç biliriz. Onların değerli katkıları olmadan bu sayı tamamlanamazdı.

Editörler

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Do Women in Top Management Have an Impact on Banks' Profitability? The Case of North Cyprus

Üst Düzey Yönetimde Kadın Temsiliyetinin Şirket Finansal Performansına Etkisi: Kuzey Kıbrıs Bankaları Üzerine Bir Çalışma

Nesrin Özataç*

Eastern Mediterranean University

Abstract

This study aims to investigate whether female participation in management is a valuable management tool for commercial banks in North Cyprus or not. The women in top management who are board members and branch managers are taken into consideration. The article examines the commercial banks operating in North Cyprus between the years of 2003 and 2009. The analysis is made in regard to the number of females in top management and the financial performance ratios. The study can not detect any significant relationship between ROA (return on assets), the profitability measure, and the number of females on boards. However, there is a significance relationship between the board size and profitability and also between board size and the female member on boards. Although the number of female branch managers is comparatively higher, a negative significance is detected between profitability and the number of female branch managers. The results show that, there is no significant impact of women participation on boards and as branch managers on bank profitability in North Cyprus.

Keywords: gender, top management, commercial banks, bank performance, North Cyprus.

* Assoc.Prof. Nesrin Özataç, Banking and Finance Department, Faculty of Business and Economics, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: nesrin.ozatac@emu.edu.tr

Introduction

It is believed that having female managers influences board effectiveness as well as firm performance. However, it is widely argued that women face a glass ceiling when it comes to holding top positions in firms. Current reforms in the US and Europe require that there should be independence in corporate governance favoring not only greater diversity of opinions but also interest (Carter et al. 2003). Women also hold few board seats as well as few top management positions. In the US, women held 13.6% of Fortune 500 board seats in 2003 (Catalyst, 2003). The percentage of female directors in Australia, Canada, Japan and Europe is estimated to be 8.7%, 10.6%, 0.4% and 8%, respectively (EOWA, 2006). Furthermore, many firms have only one female director which is generally regarded as evidence of tokenism (EPWN, 2004).

This situation is likely to change because boards around the world are under increasing pressure to choose female directors. Many recent proposals for governance reform explicitly stress the importance of gender diversity in the boardroom. Moreover, the global crisis in the banking sector is opening up corporate boards to more female candidates in order to gain better corporate governance (Cabo et al. 2009).

The most extreme promotion of gender diversity occurs in Norway, where since 2006 all listed companies should have a 40% gender quota for female directors (Cabo et al. 2009). Although approximately 30% of managers in the UK corporate sector are female, women hold only 6% of non-executive director positions (Higgs, 2003). More diverse boards may also have better relations with customers, suppliers and employees (Adams and Ferreira, 2003). Nevertheless, it is not clear whether appointing more female directors will enhance board effectiveness or not. It is stated that there are two main reasons for this. Firstly, if female directors are chosen merely due to tokenism, there will be a minimal impact on board effectiveness as well as firm performance. Secondly, as Kanter (1977) argues, the contrast between tokens and the numeric majority may lead to both social and professional isolation of tokens. For some researchers, the presence of women on corporate boards is considered as "ultimate glass ceiling" (Arfken et al., 2004).

The purpose of this study is to examine whether there is an empirical relationship between gender diversity, which we measure using the fraction of female board members to the total number of board members and the fraction of female branch managers to the total number of managers with the bank's financial performance. The article uses the framework on gender diversity in boards of directors and top management in Turkish Banks where there is no

significance detected for gender diversity and no impact on financial performance (Özataç, 2010).

In North Cyprus, approximately 65% of the banking staff is female. Most likely it is expected that female participation enhances different group composition as well as board effectiveness. The number of female participation on boards indicates tokenism. As the number of females on boards is low, the results show that female participation had no impact on board governance as well as on the bank's financial profitability. On the other hand, the participation of females as a branch manager to bank's profitability indicates a negative correlation.

The structure of the study is as follows. Section 2 presents a brief literature review in regard to empirical analysis in the field of gender diversity and firm performance; section 3 defines data and methodology; section 4 presents and discusses the results and section 5 concludes the study.

Literature Review

There are a number of arguments in the literature in favor of the diversity of board members. For instance, Carter, Simkins and Simpson (2003) document a positive relationship between gender and ethnic diversity of the board and corporate performance. Adams and Ferreira (2003) find a strong negative relation between the variability in stock returns and the proportion of women on the board.

However, Farrell and Hersch (2005) state that gender systematically impacts the selection of directors to the board. Their research examines the market's reaction to the announcement of the addition of female directors, with the results indicating that the abnormal returns are insignificant. No evidence is detected that the addition of a female to the board affects return on assets or market returns to shareholders.

Shrader, Blackburn and Lies (1997) find no relationship between the percentage of female directors on the board and profit margin, return on assets, or return on equity. Zahra and Stanton (1988) conduct a correlation analysis and also detect no relationship between the percentage of females plus ethnic minorities on the board and return on assets, profit margin, and sales to equity, Earnings per Share (EPS), or dividends.

Richard (2000) examines the relationship between organization-wide diversity, business strategy and firm performance in the context of the banking industry. Performance is measured by productivity return on equity, and market

performance is measured from 64 banks in three states. Study results show that diversity adds value and is perceived as a relative competitive advantage for banks.

Smith and et al. (2006) analyze the financial effect of female officers and directors with a sample of approximately 2,400 Danish firms over the period 1993-2001 for 18,800 firm-year observations. The results of the study indicate that female directors that are elected by staff have a positive effect on performance but other female directors actually have a negative effect. The researchers point out that there may be a negative impact because most of the women on boards not elected by staff have family bonds to the owners. Consequently, it can be noted that there is a positive relationship between the proportion of women on boards and financial performance and that causation runs from board diversity to firm performance.

Focusing specifically on boards of directors, Catalyst (1995) reported that of the top 100 US companies in terms of revenue, 97 had at least one woman board member. In an earlier study by Catalyst (1993), 82% of the 50 most valuable Fortune 500 firms were found to include at least one woman director on the board. In his work, Burke (2000) found significant correlation coefficients between the number of women directors and revenue, assets, number of employees and profit margins for Canadian firms.

Shrader et al. (1997) examined firm financial performance with gender diversity at the middle- and upper-management, and at the board of director levels for large firms. They found general organizational effects, but few top-level diversity effects on performance. They noted that there should be a critical number of female board members to show a positive impact. Simply, there should be more than one female board member to conclude the case.

In a more recent study, Wolfers (2006) found no systematic differences in returns to holding stock in female-headed firms. Agrawal and Knoeber (2001) also indicated a positive relationship between firm size and the number of females on boards. It is also noted that larger companies have greater demand for diversity and more females exist in such companies.

In summary, the existing literature suggests that workforce diversity, which includes top managers and board members, has an impact on firm performance. However, few studies have investigated the possible connections that diverse boards might have with firm performance. While some researchers find a positive relationship between board diversity and financial performance, and some do not find any relationship, none of them find a negative relationship.

Regarding the presence of women on boards of banks, the results from a research project on the position of women on the decision-making of commercial

banks in the European Union (Quack and Hancké, 1996) showed that the proportion of women among managers decreases as manager level increases. Besides, the project showed the fact that there is a considerable gap between the proportion of women among bank employees and their representation among bank managers. So, whereas in 1995 women accounted for half of the employees of the banks in the sample, they represented only 16 per cent of their managerial workforce. It is also pointed out that in 1990 the proportion of women in bank board is 5.9.2%, whereas in 1995 it is 8.2% indicating a slow increase. However, the percentages of females as bank staff in European banks are 38% in 1990 and 45.5% in 1995.

In a more recent study, Vivincombe et al. (2008) in their "Annual Female FTSE 100 Report" found a percentage of 12% of female representation on the boards of 100 companies. This study highlights the slow progress made in the number of women on British boardrooms, where the proportion of female directors of top companies has increased from 6.9% in 1999 to 11.7% to 12% in 2008.

According to the "2007 Catalyst Census of the Fortune 500 Companies", women in the United States held 14.8% of all Fortune 500 boardroom seats in 2007, compared to 14.6% in 2006.

Evidence from North Cyprus

The North Cyprus economy has experienced two banking sector distress periods: 1994 and 2000 respectively. After the 2000 banking crisis, the North Cyprus banking sector went through a restructuring process. With increased regulation and supervision, the banking in North Cyprus is now considered safe and sound.

Due to the recent restructuring process, which has brought better regulation, this study aims to examine the impact of females in management in the banking sector on the bank's financial performance.

It is also known that approximately 60% of the staff are female in the North Cyprus banking sector. Moreover, around 40% of the bank branch managers are female. However, it is surprising to find out that there are many boards at banks without any females. The overall percentage for 2011 is 10.4%.

This study aims to find out the female existence in management and whether there is an effect on the financial performance of the commercial banks in North Cyprus.

Data and Methodology

Consistent with the literature, which measures the independence of the board by the fraction of independent directors on the board, we measure the gender diversity of the board by the fraction of women on the board. To find out more on female presence in management on a firm's performance, the fraction of females as branch managers is also investigated.

Data on banks in North Cyprus have been obtained from the web site of the Central Bank of North Cyprus and from individual web sites of commercial banks for the years between 2003 and 2009. The financial ratios are formed by using the balance sheets and income statements of the selected banks. The numbers of females on the boards are also obtained from the banks, as well as through individual contacts, in order to analyze the performance and effect of the presence of females on boards and as branch managers. One of the standard approaches to measurement of board diversity is to calculate the percentage of female members on the boards by dividing the total number of members of the boards. The financial ratios and gender variables are obtained on the annual basis. The sample is drawn from 7 out of 16 commercial banks in North Cyprus, as 7 banks have 80% of the market share in the banking sector.

Table 1: Descriptive Statistics: Women Presence in North Cyprus Banks

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
ROA	49	-3.13	7.16	1.6078	1.58339
ROE	49	-8.45	345.43	44.1763	59.28876
CA	49	7.86	186.05	54.1527	47.60715
CM	49	.10	218.42	64.9190	56.17178
BS	49	5.00	9.00	6.7959	1.45745
FN	49	.00	2.00	.6327	.78246
NB	49	5.00	20.00	10.5102	4.06777
FB	49	1.00	6.00	3.6939	1.55730
ValidN (listwise)	49				

ROA is the ratio of net income to total assets, ROE is the return on equity, CA is total credits to total assets, CM is the total credit to total deposits, BS is the board size, FN is the number of female members to the total board size, NB is the number of branches and FB is the number of female branch managers.

ROA, which is the ratio of net income after tax to book value of assets, is most commonly used as a financial performance variable. In this study ROA is also considered as the basic financial performance variable. In Table 1 the descriptive

statistics are given, and ROA is 1.6078 with range between -3.13 and 7.16. The bank size which is reflected with total assets is 4.2237E8 with minimum 797302 and 2.14E9 maximum. The minimum figure for the female branch managers is 1 and maximum 6. The mean scores are also shown in Table 1.

Table 2 .Correlation Matrix

	TA	ROA	CA	ROE	CM	BS	FNR	NB	FB
TA	1								
ROA	-0.151	1							
CA	0.138	-0.095	1						
ROE	0.102	0.252	-0.206	1					
CM	0.113	-0.019	0.947**	-0.174	1				
BS	-0.219	0.295*	-0.122	0.188	-0.158	1			
FNR	0.101	0.160	-0.018	-0.101	-0.098	0.408**	1		
NB	0.294*	-0.120	0.424**	0.006	0.492**	-0.91	-0.062	1	
FB	0.050	-0.234	-0.218	-0.126	-0.251	-0.184	0.089	-0.103	1

*correlation is significant at 0.05 level (2-tailed). **correlation is significant at 0.01 level (2-tailed). TA is total assets, ROA is the ratio of net income to total assets, CA is total credits to total assets, ROE is the return on equity, CM is the total credits to total deposits, BS is the board size, FN R is the ratio of female members to the total board number, NB is the number of branches, FB is the number of female managers.

Measurement of Board Diversity and Financial Performance

We have chosen ROA as a measure of a banks' performance, as this is perhaps the most important ratio in comparing the operational performance of banks; it looks at the returns generated from the assets financed by a bank. Another alternative is ROE, but this is a measure of the return on shareholder funds. Besides, one should be careful in putting too much weight on this ratio since a high ratio may be achieved at the expense of an overleveraged balance sheet. For gender variables, the number of females on the boards, the total number of females on the board of directors and the number of females as bank managers are used. The data is analysed by a bi-variate correlation matrix using SPSS.

Results

Table 2 presents the bi-variate correlation matrix for all the variables used in this study. The results do not detect any significance, showing that the presence of females on the board of directors and as bank managers has a positive impact on financial performance.

It can be seen that the participation of females on boards of directors and profitability (ROA) fail to reach statistical significance. The results tend to suggest that adding women to the board does not result in bank profitability, even in the case of internal preferences or external pressures for greater board diversity. The result is not surprising due to a low number of female existences on the boards. The figures indicate that commercial banks are operating in a manner of tokenism.

However, gender variables show statistical significance regarding board size. Board size also shows statistical significance with profitability (ROA), indicating that when the number of females on boards rise, the board size increases and this increase has a positive effect on financial profitability (ROA).

Although there is no significant relationship between the number of females on boards and ROA, it is interesting to see that larger sized boards have more female members and enhance bank profitability. This can be investigated for a path analysis in further studies.

On the other hand, the existence of female branch managers is comparatively higher than females on boards: a negative significance is detected with bank profitability. This result is not surprising as there is a negative relation with the number of females and the amount of credits given. This relation indicates the risk averter approach of the female branch managers.

Conclusion

Diversity in boards of directors and top management is a significant issue of corporate governance in the banking sector. There are studies proving the benefits of diversity in corporate governance. For example, Robinson and Dechant (1997) built a case for this, pointing out that corporate diversity promotes better understanding of a marketplace and increases creativity and innovation. The results of the study show that females on boards of directors and profitability (ROA) fail to reach statistical significance. However, the low ratio of women on boards may lead us to think that the presence of females is a manner

of tokenism, or can be a result of an increase in demand (external pressure for greater diversity) rather than internal preference.

On the other hand, the results also show that board size increases with female participation and larger boards enhance profitability. This study tends to justify the hypothesis in the existing literature indicating that larger boards enhance firm profitability. Argawal and Knoeber (2001) and Carter et al. (2003) presented a positive link between board size and the participation of women on the board. The results do not indicate that there is a positive relation between the board size and female participation on bank performance. The focus of further study for the North Cyprus banking sector can be that the increase in female board members increases the board size, which may then lead to an increase in bank profitability.

Notes

¹ The figures are gathered from the web site of the Central Bank of North Cyprus.

References

- Adams R. & Ferreira D. (2003). Diversity and incentives: Evidence from Corporate Boards. Working Paper, University of Stockholm.
- Adams R. B. & Ferreira D. (2004). Gender Diversity in the Boardroom. ECGI - Finance Working Paper #57/2004. Available at SSRN: <http://ssrn.com>.
- Arfke D. E., Belalr S. L. & Helms M.M. (2004). The Ultimate Glass Ceiling Revisited: The Presence of Women on Corporate Boards'. *Journal of Business Ethics*, 50:177-186.
- Argawal A. & Knoebe C. (2001). Do Some Outside Directors Play a Political Role? *Journal of Law and Economics*, 44: 179-198.
- Burke R. (2000a) Company Size, Board Size and the Numbers of Women Corporate Directors. In R. Burke and M. Mattis (Eds.), *Women on Corporate Boards of Directors*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers:157-167.

- Cabo R. M., Nogues R. G. & Nieto M. J. (2009). Gender Diversity on European Banks' Board of Directors: Traces of Discrimination. Available at SSRN: <http://ssrn.com>.
- Carter D., Simkins B. & Simpson W. (2003). Corporate Governance, Board Diversity, and Firm Value. *Financial Review*, 38: 33–53.
- Catalyst (2003). Women in US Corporate Leadership: 2003. Retrieved October 8, 2012 from <http://www.catalyst.org/publication/93/women-in-us-corporate-leadership-2003>.
- Catalyst (2004). The Bottom Line: Connecting Corporate Performance and Gender Diversity (2004-2008), retrieved October 8, 2012 from <http://www.catalyst.org/publication/479/the-bottom-line-corporate-performance-and-womens-representation-on-boards-20042008>.
- Catalyst (2005). 2005 Catalyst Census of Women Board Directors of the Fortune 500, retrieved October 8, 2012 from <http://www.catalyst.org/publication/19/2005-catalyst-census-of-women-board-directors-of-the-fortune-500>
- EPWN (2004). European Board Women Monitor 2004, European Professional Women's Network & Egon Zehnder International. Available at: <http://www.europeanpwn.net>.
- EOWA (2006). Equal Opportunity for Women in Workplace2006, European Professional Women's Network & Egon Zehnder International, Available at: <http://www.europeanpwn.net>.
- Farrell K. A. & Whidbee D. A. (2005). Additions to Corporate Boards: The Effect of Gender. *Journal of Corporate Finance*, 11: 85-106.
- Farrell K. A. and P. L. Hersch (2004). Additions to Corporate Boards: The Effect of Gender. *Journal of Corporate Finance*, 10: 703-728.
- Higgs D. (2003). Review of the Role and Effectiveness of Non-executive Directors. Available at: http://www.dti.gov.uk/cld/non_execs_review.
- Kanter R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation*. New York: Basic Books.

- Özataç N. (2010). Gender Diversity in Board of Directors and Top Management: The Case of Turkish Banks. *Actual Problems of Economics*, 115 (1): 311-319.
- Richard, OC (2000), Racial Diversity, Business Strategy, and Firm Performance: A Resource-Based View. *Academy of Management Journal*, 43 (2): 164-177.
- Shrader C. B., Blackburn V. B. & Lies P. (1997). Women in Management and Firm Financial Performance: An Exploratory Study. *Journal of Managerial Issues*, 9: 355-372.
- Smith N., Smith V. & Verner M. (2006). Do Women in Top Management Affect Firm Performance? A Panel Study of 2500 Danish Firms. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 55: 569-593.
- Quack S. & Hancké B. (1997). Women in Decision-Making in Finance. European Commission and European Expert Network, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung retrieved October 8, 2012 <http://www.eurit.it>.
- Yoder J. D. (1991). Rethinking Tokenism, *Gender and Society*, 5 (2): 178-192.
- Vinnicombe S., Sealy R. & Singh V. (2008). The Female FTSE Report 2008. A Decade of Delay. International Center for Women Leaders, Cranfield School of Management.
- Wolfers J. (2006). Diagnosing Discrimination: Stock Returns and CEO Gender. *Journal of the European Economic Association*, 4(2-3): 531-541.
- Zahra S. A. & Stanton W. W. (1988). The Implications of Board of Directors' Composition for Corporate Strategy and Performance. *International Journal of Management*, 5: 229-236.

Üst Düzey Yönetimde Kadın Temsiliyetinin Şirket Finansal Performansına Etkisi: Kuzey Kıbrıs Bankaları Üzerine Bir Çalışma

Nesrin Özataç

Doğu Akdeniz Üniversitesi

Öz

Bu çalışma banka yönetim kurullarında kadın üyelerin olması ile finansal performans arasında bir ilişki olup olmadığını analiz etmektedir. Bu doğrultuda 2003-2009 yılları arasında KKTC ticari bankaları üzerine yapılan analiz sonucunda banka karlılığı (aktifler üzerinde getiri) ve yönetim kurullarında kadın sayısı arasında herhangi bir ilişki tesbit edilmemiştir. Diğer yandan, yönetim kurulu büyüklüğü ve karlılık ve de kadın sayısı arasında pozitif bir ilişkiye rastlanılmıştır. KKTC bankalarında yönetim kurullarında çok az sayıda kadın üye olması cam tavan sendromunu ortaya koyarken şube müdürlerinin %40' nın kadın olduğu görülmektedir. Analiz sonucu banka kadın şube müdürü sayısı ve banka finansal performansı arasında negatif bir ilişki tesbit edilmiştir. Sonuçlara göre üst yönetimde ve banka şube müdürü olarak kadınların banka karlılığında rolü olduğunu görebilmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: kadın, üst düzey yönetici, yönetim kurulu, banka karlılığı, Kuzey Kıbrıs.

Üniversitede Kadın Olmak: Akademik Örgütte Toplumsal Cinsiyet Sorunu: Nitel Bir Çalışma

Being a Women at University: A Qualitative Research

İlknur Şentürk*

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada kadın akademisyenlerin, üniversitede kadın olma durumuna ait görüşlerinden yola çıkarak, eğitim örgütleri içinde önemli bir paya sahip ve aynı zamanda devletin önemli bir ideolojik aracı olan akademik bir örgütün, kadın sorunu konusundaki konumunu açıklamak amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2011-2012 öğretim yılında Türkiye’de, Eskişehir’deki bir üniversitede, öğretmen yetiştiren bir kurum olan yüksek öğretim örgütünde görevli 21 kadın akademisyen oluşturmaktadır. Çalışma, kuram oluşturmaya temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan nitel araştırma (Yıldırım & Şimşek, 2006:39) modelinde hazırlanmıştır. Bu çalışmada sürece dayalı değerlendirme uygulamalarında kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan içerik analizi tekniğine göre çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları, araştırma kapsamındaki akademik örgütün toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın olma sorunu bağlamında verili toplumsal normatif yapıyı dönüştürme konusunda etkili örgütsel ve yönetsel özelliğe sahip olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: üniversite, akademik örgüt, kadın, toplumsal cinsiyet.

* Yrd. Doç. Dr. İlknur Şentürk, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye. E-posta: ilknurkokcu@gmail.com.

Giriş

Toplumsal cinsiyet, özel toplumsal talep ve beklentilere dayanarak erkekliği ve kadınlığı kuran, oluşturan kültürel, sosyal ve politik mekanizmalardır (Butler, 2010; Connell, 1998; Cavalho&Machado, 2010). Butler, toplumsal cinsiyetin bir norm olduğunu belirtir. Toplumsal cinsiyet, eril ve dişil olanın, toplumsal normların varsaydığı hormonal, kromozomal, ruhsal formlarla birlikte üretildiği ve normleştirildiği bir aygıttır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet, toplumsal pratikler içinde gizil ya da açık olarak normleştirilir. Butler aynı zamanda, cinsiyetçiliğin sadece erkekler tarafından kadına yapılan indirgemeci bir tavır olarak algılanmayıp bu tavrın altında yatan ideolojiyi irdelemeyi ve geniş ölçekte bunu hazırlayan toplumsal pratikleri incelemenin gerekli olduğunu vurgular (Butler, 2009: 53-57).

Connell, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerin "temeli"nin, "kuruluşu"nun, "iskelet"inin, "öz"ünün veya "kalıbı"nın, bedenimizin biyolojik yapısını oluşturduğu şeklindeki varsayımı sorgular (1998:102). Biyoloji, eril ve dişil insanlar arasında kesin bir farklılık kurar ama bu, toplumsal yaşamın karmaşıklığı açısından yetersizdir. Dolayısıyla eklemelerde bulunarak geliştirilmesi gerekir. İşte bu nedenle toplum, cinsiyetler arasındaki ayrımı kültürel olarak belirlemeye ve sabitlemeye çalışır. Toplum, bu farklılıkları abartır, kategorikleştirir (1998:108-1099). Connell'a göre, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında bir "nüve" bulunur. Çağdaş kapitalist ülkelerde, bu nüvenin dört tanıdık bileşeni vardır: (a) Kurumsallaşmış şiddetin hiyerarşileri ve işgüçleri (askeri ve militer güçler, polis, cezaevi sistemleri); (b) ağır endüstrinin hiyerarşisi ve işgücü (örneğin, çelik ve petrol şirketleri) ve yüksek teknoloji endüstrisinin hiyerarşisi (bilgisayarlar, uzay); (c) merkezi devletin planlama ve denetim mekanizması; (d) fiziksel güç ve erkeklerin makinelerle birliğinin önemini vurgulayan işçi sınıfı çevreleri (1998:153). Toplumsal cinsiyet düzeninin büyük yapısal özelliklerini, ev hayatının para ekonomisi ve politik dünyadan toplumsal cinsiyete bağlı biçimde ayrılması, yoğun biçimde erileştirilmiş çekirdek kurumlar ve daha açık şekilde dokunmuş bir çevre; kurumsallaşmış heteroseksüellik, cinsel politikaya ait ana örüntüyü, yani kadınların erkek tarafından topyekûn tabi kılınması ayakta tutmaktadır (Connell, 1998: 214-215).

Farklı toplumsal iktidar ilişkileri içinde oluşan farklı cinsiyetçilik normlarının toplumsal sınıflara, kurumlara, örgütlere ve meslek gruplarına göre değişen konumlarıyla ele alınması önemlidir. Cinsiyet rejiminin kurumdan kuruma değişebilen görüntülerinin ortaya konulması gerekmektedir. Üniversitelerde de mesleki kurgular, yönetsel yaklaşımlar ve kurum kültürü cinsiyetçi öğeler barındırmaktadır. Çok sayıda kadın akademisyen, cinsiyetçi mitlerin yarattığı

durumlarda kendilerini geniş bir kitlenin küçük bir parçası olarak algılayarak izolasyon sorunu yaşamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve hegemonya kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir. Her iki kavram da kadınlık ve erkeğin belirli tanımları ile erkeğin kadın üzerinde kurduğu iktidarı ve erkeğin toplumdaki üstünlüğünün doğal kabul edilmesini sağlamak amacıyla toplumsal hayatın örgütlenmesini arzu eder (Sayılan, 2012:29).

Sancar, endüstriyel kapitalist toplumlarda insanların gündelik ilişkiler alanının "özel alan" olarak tanımlanarak, toplumsal-kamusal yaşamın dışına itilmesi ve buraya kadınların ve dişil değerlerin konması ile oluşan cinsiyet rejimini ve kapitalizme özgü bir ataerkilliğin ortaya çıkarılışı olarak tanımlar (2003: 245). Eşitsizlikleri üreten ve sürdüren bir toplumsal yapıda cinsiyet olgusu da ayrımcılığın, ikincilleştirmenin, ötekileştirmenin aygıtı olarak işleyebilmektedir. Buna rağmen, kadın sorununu tartışılabilir hale getiren kadın araştırmaları, feminist politika ve yaklaşımlar (Sancar, 2002, 2003), cinsiyet rollerinin eşitlik kavramı bağlamında kurumsallaşmasını artıran feminen bir gelecek görüntüsü verse de bu kurumsallaşmanın, Bourdieu'nun (2002,1990) ifadesiyle düşünecek olursak *habitus*'u değişmiyor. Eğitim örgütlerinde, eğitsel uygulamalar ve öğretim içerikleri, toplumdaki cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar gizli ya da açık iletilerle taşınır. Bu iletiler kadın ve erkeğe ilişkin başarı ölçütlerini tanımlayarak bireyleri geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranışlara yöneltir (Sayılan, 2012: 44).

Üniversitenin toplumsal faydanın, toplumsal değişimin dinamik mekânı olduğu varsayılmaktadır. Toplumsal cinsiyet araştırmaları akademik çalışma koşullarında da toplumsal cinsiyet olgusunun incelenmesinde çok etkili olmaya başlamıştır. ÖSYM 2010-2011 dönemi verilerine göre üniversitedeki toplam 108.462 akademisyenin 63.138'i erkek, 45.599'u kadındır (osym.gov.tr). Akademik ünvana göre bakıldığında ise, ön lisans programlarında 105 erkek profesör, 35 kadın profesör; 89 erkek doçent, 39 kadın doçent, 888 erkek yardımcı doçent, 370 kadın yardımcı doçent görev yapmaktadır. Lisans programlarında ise, 10.774 erkek profesör, 4.173 kadın profesör, 5.397 erkek doçent, 26.636 kadın doçent, 12.708 erkek yardımcı doçent, 7.227 kadın yardımcı doçent görev yapmaktadır. Bu verilerden anlaşılacağı gibi, her ne kadar, kadınların akademik kurumlarda görev alabilmelerinde nicel olarak artış görülse de temsiliyet açısından göstergeler yarı yarıyadır. Ayrıca akademik örgütlerde kadınların nicel olarak artışı, yapısal olarak eril düzeneğin toplumsal cinsiyetin eşit temsili yönünde bir dönüşebilirliğine işaret etmemektedir. Özellikle akademik kurumlarda bazı disiplinlerde kadın akademisyen ve kadın öğrenci sayısının hızla artıyor oluşu dikkat çekicidir. Neoliberal ekonomi politığın

yansıması olarak, bazı akademik programlar ekonomik ve piyasa değeri üzerinden emeğin ve işgücü niteliğinin belirlenmesi doğrultusunda giderek kadına özgü cinsiyetlendirilmiş alanlar oluşturmaya başlamıştır. Son yıllarda akademik örgütler kadınları daha fazla kapsayan, kabul eden kurumlar haline gelmiştir. Ancak bu oransal büyümenin tek başına toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlanabileceği yanılıgısına yol açmamalıdır. Göreceli olarak cinsiyet hiyerarşisi özellikle yönetime katılma, mesleki yeterliliklerin görünürlüğü ve tanınması, iş doyumu, kaynakların dağılımı, görevde yükselme gibi konularda kendisini belli etmektedir (Turner, 2007; Thompson, 2003; White; Carvalho ve Riordan 2011; Sancar ve diğerleri, 2008; Schroeder, 2011; West&Lyon, 1995).

Üniversitelerin ekonomik işletme örgütleri gibi yönetildiği ve bu dönemde "ideal tip yönetim, verimlilik, girişim, etkinlik, strateji gibi kavramlar geleneksel eril yönetim tarzını güçlendirici etki göstermektedir.

Üniversitelerde özellikle yönetsel pozisyonlar eril kültürle donatılmıştır. Kadınların günlük hayatta yüz yüze kaldıkları erkeklik pratikleri ve normları üniversitede daha yumuşak, esnetilmiş, örtük, rasyonalize edilmiş haliyle varlığını koruduğuna ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Carvalho & Machado, 2010, Barry, Berg & Chandler, 2006; Britton 2000; Coleman 2003; Çelik, 2008; Deem, 2003; Ducklin & Ozga 2007; George & Jenny 2000; Rusch, 2008;West 1995).

Akademik yükseltmelerde cinsiyet ayrımcılığı gözlenirken kadın akademisyenlerin kendi rol algıları, kariyer gelişimleri ve geleneksel kadınlık rol ve tutumları açısından çelişkiler yaşadıkları söylenebilir. Kadın akademisyenlerin kariyer başarıları için erkeklere göre fazladan çaba sarfetmeleri zorunlu görünmektedir. Çalışma yaşamı ve özel hayat geleneksel bağlarla kurulmuştur. Radon (2002)'a göre kadın rol çatışmasını akademik sorumlulukları (yönetim, araştırma, öğretim, danışmanlık vb.) geleneksel toplumsal verili yaşam normlarıyla uyummadığı durumlarda yaşamaktadır. Pek çok durumda kadın akademisyenler, akademik yükselme aşamasında rol çatışması yaşamakta ve beklentilerini erteleme yönünde eğilim göstermektedir. Aile, ev, sosyal yaşamın dayattığı normlar, roller, sorumluluklar beklenti ve performansı düşürmek için bir gerekçe olarak meşrulaştırılmaktadır. Bu eğilim kadınları akademik kurum kültürü, örgütsel sosyalleşme, kuruma adanma ve aidiyet duygularını geliştirme açısından yalnızlaştırmaktadır. Yönetim pozisyonlarında karar alma mekanizmalarında liderlik statüleri de erkeğe kalmaktadır. Özellikle çocuk sahibi olma vb. gibi nedenlerle kariyere ara verildiğinde bu ayrımcılığın daha da kurumsallaştığı gözlenebilir (Özkanlı, 2007).

Akademideki erkekler sembolik gücün taşıyıcısıdır. Meritokratik yaklaşım, üniversite nosyonunu oluşturan cinsiyete dayalı güç ilişkilerini güçlendirmektedir.

Üniversiteler de ataerkil toplumun bir kurumu olarak örgütsel kültürlerini tarihsel olarak maskülen inançlar, kavrayışlar ve yapılanmalarla oluşturmuştur. Kadın akademisyenlerin başarımlarını eril ölçütler ve standartlar denetlemektedir. Piyasa odaklı rekabet, performans, verimlilik, etkililik gibi kavramlar ve meritokrasi kültürü örgütsel bağlamda cinsiyete dayalı güç alanlarını daha da görünür duruma getirmektedir. Kadınların akademik kurumlardaki temsil oranlarının artıyor görünmesi, belirli meslek gruplarında yine kadınların yoğunluk kazanması, bir başka boyutuyla durum değerlendirildiğinde, akademik meslek ve branşların piyasa mekanizmaları aracılığıyla cinsiyetlendirilmesi yönünde açıklanabilir. Buna rağmen akademik örgütlerde cinsiyet dinamiklerine yönelik farkındalık tam da meritokratik örgüt kültürünün işlediği varsayılarak cinsiyet konusunun bir sorun olmadığını düşünme eğiliminin gölgesinde kalmaktadır. Literatürde en çok vurgulanan yönetim ve liderlik stillerine ilişkin cinsiyetçi ayrımlardır. Kadınlık ve erkeklik durumlarına ait şefkat, cesaret, hoşgörü, duygusallık, yaratıcılık, pragmatiklik, takım çalışması vb. gibi kodlar burada da devreye girmektedir (Hey & Bradford, 2004; Karlı, 2005; Turner, 2007; Lester, 2008; Olstead, 2011; Patton, 1990; Priola, 2007; Raddon, 2002; Rusch, 2008; Skelton, 2005; Thompson, 2003; White, Carvalho & Riordan, 2011).

Ev içi sorumlulukları kadın akademisyenlerin akademik hayatındaki uyum ve konsantrasyonlarını olumsuz etkilemekte ve akademik gelişimini yavaşlatmaktadır. Kadınların akademik kurumlarda yönetim pozisyonlarındaki temsil oranlarında üniversitelerin ne ölçüde cinsiyetçi olduklarına bakmak gerekir. Kadın akademisyenler ciddiye alınmamak, yeterliliklerinin sınırlı olduğunu düşünmek, araştırmaya zaman ayıramamak, araştırma kaynaklarına ulaşmada dezavantajlar, kurum değerleri, destekleyici olmayan kurum kültürü, rekabet tehdidi, verimlilik kaygısı, kariyeri sınırlayan etmenler (cam tavan sendromu) gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Öz olarak akademik kurumların, özgürlüklerin mekânı olarak cinsiyet eşitliği konusundaki misyonlarını, kurumsal sorumluluklarını yerine getirebildiklerini söylemek henüz çok güçtür.

Kadının sosyal, politik, ekonomik alanlardaki varoluş biçimi, kimliği, eşitlenme ve ikincil cins olmanın ötesinde tanınma mücadelesi, feminist teoriler ve kadın araştırmalarının yoğunlaşması aracılığıyla daha fazla görünür ve tartışılır hale gelmiştir. Ancak bununla birlikte, konuyla ilgili dünya gündemini ve kadın lehine değişmeye başlayan durumları (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39) kavrama ve hayata geçirme konusunda yaşadığımız coğrafyanın ne konumda olduğu üzerine sürekli düşünmek gerekiyor. Dünya Ekonomik Forumu (2011)'nin verilerine göre, küresel cinsiyet eşitsizliği sıralamasında 135 ülke içinde Türkiye 0,595 puanla 122. sırada yer almaktadır. Bu gösterge cinsiyet eşitsizliği ve

kadının konumu üzerinde yoğun biçimde düşünmenin, araştırmanın önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Üniversiteler hem bu eşitsizliklerin yaşandığı yerler hem de toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki adımların atılması gereken alanlar olarak özel ve önemlidirler. Bu konuları nedeniyle bu yönde oluşturulacak yerel ve ulusal politikalara da öncülük etmesi beklenen kurumlardır. Bu doğrultuda bu araştırma toplumsal dinamiklerin önemli bir parçası ve aynı zamanda devletin önemli bir ideolojik aracı (Althusser, 2010) olan akademide kadın akademisyenlerin, üniversitede kadın olma durumuna ait görüşlerinden yola çıkmaktadır.

Araştırmanın problem cümlesini, kadın akademisyenlerin akademik bir örgütte kadın olma sorununa ilişkin görüşleri nelerdir? sorusu oluşturmaktadır. Bu problem çerçevesinde katılımcılara a)kadın akademisyen olarak, görev yaptığınız akademik örgütte kadın olmakla ilgili görüşleriniz nelerdir? b)üniversitede kadın olma sorununu nasıl değerlendiriyorsunuz? soruları yöneltilmiştir.

Yöntem, Veri Toplama ve Katılımcılar

Bu araştırma, kuram oluşturmaya temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan nitel araştırma (Yıldırım ve Şimşek; 2006:39) modelinde hazırlanmıştır. Bu çalışmada sürece dayalı değerlendirme uygulamalarında kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak da tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19). Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde kullanılan yollardan biridir (Karasar, 1999: 165-166). Görüşme yöntemi, araştırılan konuyu ilgili bireylerin bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ortaya koyması; katılımcıların görüşlerini özgür bir şekilde açıklayabilmelerine olanak sağlaması açısından avantajlıdır (Auerbach, 2003; Halstead ve Jiamei, 2009; Patton, 1990).

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İlk olarak alan yazını taramasına dayalı bir soru listesi oluşturulmuştur. İkinci olarak soru formunun kapsam geçerliğine ve uygunluğuna ait uzman görüşleri alınmıştır. Görüşü alınan 4 uzman, incelenen kurumda kadın olma olgusunu ele alabilecek, kadın akademisyenlerin betimleme yapmalarını,

derinlemesine görüş bildirmelerini sağlayacak tek sorunun görüşme formunda yer alması ve görüşme esnasında araştırmacı gereksinim duyduğunda, açıcı alt sorulara yer verilebileceği yönünde fikir birliği içinde olduklarını ifade etmiştir. Daha sonra, görüşme sorusunun işlerliğini ölçebilmek için 5 akademisyenle pilot çalışma yapılmıştır. Sorunun açık ve anlaşılır olup olmadığını, verilen yanıtların sorulan sorunun yanıtlarını yansıtıp yansıtmadığını belirlemek amacıyla araştırmacı, pilot uygulama sonuçlarını incelemiştir. Bu çalışmanın sonunda, soru maddesinin iç geçerliği saptanmıştır.

Çalışmada güvenilirlik açısından verilerin ayrıntılı ve amaca uygun bir biçimde toplanması, araştırmada izlenen aşamaların açıkça belirtilmesi, araştırmacının kendi konumunu açık hale getirmesi, araştırmada veri kaynağı olan bireylerin açık şekilde tanımlanması, araştırma sürecinde oluşan sosyal olayların ve süreçlerin tanımlanması, kuramsal çerçevenin ve varsayımların tanımlanması, veri toplama ve analiz yöntemlerinin ayrıntılı olarak açıklanması sağlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Görüşmeler 20 Ekim - 5 Kasım 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kadın akademisyenlerle bire bir görüşmeler yapılmıştır. Her görüşme ortalama 30-40 dakika sürmüştür. Görüşmeler, görüşmeye katılanların izni ile ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşmeler esnasında, araştırmacı aynı zamanda, görüşme kayıtlarına ek olarak notlar almıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu 2011-2012 öğretim yılında Türkiye’de, Eskişehir’deki bir üniversitede, öğretmen yetiştiren bir kurum olan yüksek öğretim örgütünde görevli 21 kadın akademisyen oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadınların yaşları 24-51 arasında değişmektedir. 11 kadın yüksek lisans düzeyinde, 10 kadın doktora düzeyinde öğrenime sahiptir. Görüşme yapılan kadınlardan 3’si doçent, 5’i yardımcı doçent, 10’u araştırma görevlisi unvanına sahiptir. Görüşmenin gerçekleştirildiği zaman diliminde, kurumda profesör unvanına sahip kadın akademisyen bulunmamaktadır.

Bulgular ve Tartışma

Bu çalışmada toplanan veriler, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan analiz tekniklerinden içerik analizi tekniğine göre çözümlenmiştir. (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Ses kayıt cihazları ve not tutma yöntemleri ile elde edilmiş olan veriler deşifre edilerek "Word" ortamına aktarılmıştır. Açık uçlu soru formu önce birden yirmi bire (G.1., G.2,G.21) kadar numaralandırılmış, daha sonra verilen yanıtlar içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Görüşme verilerinin analizi doğrultusunda, akademik bir örgütte kadın olmakla ilgili kodlara

ulaşmıştır. Araştırma verileri tanımlandıktan ve sistematik ve rasyonel biçimde bir araya getirildikten sonra, düzenlenen veriler, destekleyici alıntılarla yorumlanmıştır. Kodlamanın, nesnel biçimde yapılabilmesi için, araştırmacı dışında, iki uzman da verileri okumuş, kodlamalar yapmış ve kodlarla ilgili doğrudan alıntı yapılabilecek bölümleri işaretlemiştir. Araştırmacının ve iki uzmanın elde ettiği kodlar karşılaştırılarak kod listesine son şekli verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Verilerin içerik analizi ile elde edilen kodlar, mesleki ve örgütsel açıdan akademik örgütte kadın olmak, sosyal ve kültürel açıdan akademik örgütte kadın olmak, bireysel ve psikolojik açıdan akademik örgütte kadın olmak ve cinsiyetçi kodlar olarak dört tema altında gruplandırılmıştır. Buna göre görüşme verilerinin analizi sonucunda ulaşılan bulgular aşağıdaki gibidir.

Mesleki ve örgütsel açıdan akademik bir örgütte kadın olmak

Kadın akademisyenlerin, akademik örgütte kadın olmakla ilgili görüşlerine ait kodlar, mesleki ve örgütsel sorunlar teması altında aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir. Çalışma grubundaki kadın akademisyenlerin görüşlerine göre, üniversitede kadın olmak, ataerkil yapı ile mücadeleyi de içeren sorunlu ve zorlu bir süreçtir. Bu bulguyu destekleyen söylemlere örnek aşağıda yer almaktadır.

G1: ...aslında Türkiye'de kadın olmak başlı başına bir sorun...Ataerkil bir toplum olmamızdan kaynaklanan kadına yönelik baskı, devletin her kurumunda dikkat çekiyor. Kadına her şeyin yasak, her şeyin günah olduğu dayatılmış. Dolayısıyla kadın giyimine, toplum içinde hareketlerine, hatta evinde bile davranışlarına, bir kafede kahve içerken bile kiminle oturduğuna ve kahkahasının dozajına dikkat etmeli. Üniversitede giyim kuşama, kahkahalara tanınan bir nebze özgürlüğün, akademik anlamda görev alma ya da belirli mevkilerde bulunma anlamında çok fazla esnetilmediğine şahidiz...

Katılımcılar, görev yaptıkları akademik kurumda cinsiyet ayrımcılığını pekiştiren siyasal ayrımcılık unsurunun varlığını da dile getirmiştir.

G2: Kendi kurumumda araştırma görevlileri hep kadın alınıyor, herhangi bir kadroya bir öğretim üyesi alınırken onun cinsiyetine bakılmıyor....dekan yardımcımız bir kadın fakat iyi mevkide olanların, sözü geçenlerin, dediği gerçekleştirenin, işleri kolay yürütenlerin hepsi erkek, hepsi cemaat bağlantılı...

AKADEMİK ÖRGÜTTE KADIN OLMAK <i>Mesleki ve Örgütsel Kodlar</i>	Mesleki gelişime erkek akademisyenler kadar zaman ayıramamak.
	Erkek akademisyenlerle eşit şartlarda çalışamamak.
	Kadınların daha fazla kurumsal gözetim altında olduğunu düşünmek.
	Akademik gelişimde kurumsal destek görememek.
	Mesleğin gerektirdikleri, iş doyumu ve akademik kimlik için erkek akademisyenlere oranla daha fazla çabalamak.
	Politik mekanizmanın da etkisiyle erkek egemen yapının var olması.
	Akademik yükselmede, araştırma ve yayınlarda yetersiz görülme.
	Çalışma saatlerinin çok uzun olması.
	Çalışma arkadaşlarının cinsiyete göre seçilmesi.
	Ataerkil örgüt yapısı ile mücadele etmek.
	Belirli mevkilere erişmemek.
	Akademik kimliğin dışında değerlendirilmek (birinin eşi olarak vs.)
	Yüksek performans gerektiren bilimsel etkinliklere ve yönetsel pozisyonlara talip olamamak.
	Kurumla ilgili sorunlara duyarsızlaştıran süreçler.
	Kurumsal aidiyetin zayıflatılması.
	Kadınları kibar ve nazik olmaya yönlendiren kurum kültürü.
	Kurallarını erkeklerin belirlediği bir oyunun içinde yer almak.
	Cinsiyet ayrımcılığının yanı sıra siyasi ayrımcılığı var eden kurumsal yapı ve işleyiş.
	Şehir dışı ya ülke dışındaki bilimsel toplantılara katılamamak.
	Erkek akademisyenlerle yarışabilmenin güçlüğü.
	Yönetimde ve kurum kültürünü belirlemede önceliğe erkeklerin sahip olması.
	Erkeklerle karşı daha samimi davranılan ve inisiyatif kullandıran kurum kültürü.
	Kadınların yönetmeyi beceremiyor olduğu yönündeki kanıyı benimseten örgütsel değerler.
	Erkeklerin kadın yöneticilere tahammül edememesi.
	Verimsizleştirici çalışma ortamı ve niteliksiz insan ilişkileri.
Akademik yeterliliklerin görmezden gelinmesi.	
Kariyerin yavaş ve erkeklere göre geriden gelmesi.	
Görev dağılımından adil pay alamamak.	
Özgür çalışma ortamının var olmaması.	
Duygusal ve ekonomik şiddete maruz kalmak.	
Yönetime katılamamak, yönetimde söz alamamak.	

Şekil.1 Mesleki ve örgütsel açıdan akademik bir örgütte kadın olmanın getirdiği sorunlar temasına ait kodlar

Katılımcılar, akademik örgütlerin, diğer toplumsal yapılara, kurumsal düzenlenişlere göre kadınlar için bir ölçüde daha rahat ve esnek olduğunu ancak söz konusu yönetsel pozisyonlar, karar verme süreçleri ve kurumsal işleyiş olduğunda benzer esnekliğin olmadığını belirtmişlerdir. Dikkate değer bir başka bulgu ise, katılımcıların görev yaptıkları kurumda kadın akademisyen sayısının artışı ile ilgili ifadeleridir. Bu durum neo-liberal ekonomi-politiğinin bir yansıması olarak, "ekonomik değeri" ve ucuzlatılan emek gücü açısından akademisyenliğin

kadına özgü meslekler kategorisinde yer almaya başlamasının yansıması olabilir. Bir başka önemli nokta ise, akademik örgütlerde kadın sayısının artıyor olmasının kurumdaki eril değerlerin egemenliğini şu aşamada kadınlar lehine dönüştürememiş olmasıdır. Kadın akademisyenlerin genel olarak eril değerlerle uzlaşma içerisinde oldukları söylenebilir. Bu bulgu, kadınların kimliklerini ve varoluş biçimlerini anlamlandıran erkek egemen bakışın varlığının göstergesi olabilir.

Örgütsel ve mesleki açıdan bir başka önemli bulgu görüşlerinden yola çıkarak zekâ ve mesleki yeterlilikler bağlamında kadın akademisyenlerin ikincilleştirildiğine yönelik vurgulardır.

G2:...görevde yükselmeler, yayınlar vb. durumlarda da kadınlar yetersiz görülür, hala erkeklerin kadınlardan daha zeki olduğunu benimsemiş erkek-kadın akademisyen sayısı bu kadar fazlayken bu duruma şaşmamak gerekir...

Bu bulgudan anlaşılacağı üzere, bilimsel üretim süreci, eğitim kurumları aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerine dayalı sosyal yapıyı yeniden üreten egemen ideoloji, akademik örgütlerde de "Erkek Akı"nın (Lloyd, 1996) üstünlüğü üzerinden kendisini kurmaktadır.

Akademik kurumlarda da kadının öncelikli görevini ev içindeki (annelik, eşlik vb.) rolleri ile tanımlayan, bir mesleğin, ekonomik, politik, kamusal alanın parçası olmak söz konusu olduğunda kadını ikincilleştiren bir anlayışın varlığına işaret ifadeler de önemli bir bulgudur.

G.5: Bilimsel toplantılara katılma ancak belirli koşullarda mümkün olabiliyor. Ya günü birlik katılımcı olarak gitmek ya da gitmemek gibi...başka illere seyahat gerektirecek hiçbir göreve talip olamıyorsunuz...

G:8: ...kısacası hep bir anne, bir eş ve bir ev hanımı olduğunuzu hatırlayarak, ancak geri kalan zamanlarda akademisyen olmaya çalışıyorsunuz...

G13:...yani dinlenmeye, eğlenmeye, gezmeye, spor yapmaya hiç zaman ayıramadan; anne, eş, ev hanımı sorumluluklarınızdan arta kalan zamanlarınızda akademik kimliğiniz için çalışmanız gerekir. İşte o zaman siz bunca yükünüzle yürütmeye çalıştığınız akademik kariyerinizde üniversitede erkek olan çalışma arkadaşlarınızla yarışabilir hale geliyorsunuz...

Yukarıda yer alan söylemler incelendiğinde, araştırma kapsamındaki akademik örgütte, kadınların kendi rollerini toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yaratan durumların dışında yorumlasalar, düşünseler bile, toplumsal ve kurumsal yapı, bunu sürdürme yanlısı ise, akademisyen bile olsa, kadınların geleneksel rol ve beklentileri karşılayabilmek için teslimiyetçi bir tavır benimseme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Kadının akademik kimliğinin ve yeterliliklerinin ön plana çıkarılması için çok daha fazla çaba sarf etmesi halinde erkeklerle olan yarışta, erkeklerin bulunduğu kulvara yaklaşılabileceği vurgusu da kurumsal yapıdaki cinsiyet eşitsizliğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Kadın akademisyenlerin yönetsel görevleri istememesi de "çok yönlü sorumlulukların yarattığı yorgunluk ve risk alamamaktan kaynaklanıyor" şeklinde dile getirilmiştir.

Yönetim kadrolarında çoğunlukla erkeklerin bulunması akademik örgütlerin de en önemli sorunlarından. G.11, bu sorunu, ataerkil tavrın varlığıyla açıklamıştır. Kadınların yönetsel görevlere talip olamaması ya da erişememesi durumunu eril düşüncenin kadın yönetici tahayyülünden bile rahatsızlık duyması şeklinde açıklamaya çalışmıştır.

G11: ...erkeklerin bir kadın yönetici fikrine bile katlanamadıklarını düşünüyorum...

Kurumda cinsiyet temelli iletişim ve etkileşim biçimlerinin varlığına, erkek olma ile başarının bir tutulduğu yönündeki yaygın inanışın dışında bireye özgü olarak tanımlanan başarı kavramına dikkat çekilmektedir.

Kurumda güç alanlarının, yönetsel erkin erkeğin tekelinde olduğunu (White and Riordon, 2011), erkekleri ayrıcalıklı kılan bu eril yapılanmanın ve kurum değerlerinin kadınları, özellikle kendi kimliğine ve kadın olma hallerine, hemcinslerine yabancılaştırması sorununu dile getirilmiştir.

İncelenen akademik örgütteki eril hegemonyayı örneklendiren tanıklık aşağıdaki gibidir:

G14: İşte ve evde bitmeyen mesai saatleri kadınların ne kadar çalışkan olduğunu ve hayata ne kadar sıkı bağlandığını gösteriyor...Maalesef kadının evlenmesini, çocuk doğurmasını, hasta olmasını ve söz sahibi olmasını istemeyen bir zihniyet üniversitelerde de var. Hatta bu zihniyet kadınlarımızı da kuşatıyor. Kadın hemcinsine duyarsız kalabiliyor. Erkeklerle görevle ya da öğrenimle ilgili görüşmelerde, evlisin, bu işi nasıl yürüteceksin diye sorulduğunu zannetmiyorum ama bize soruluyor. Akademisyen kadın evli ve çocukluysa verimsiz, hatta sıradan olarak etiketleniyor...Bu kişiler kadının sorumlulukları nedeniyle iyi akademisyen ya da iyi yönetici olamayacağını düşünüyor.

Mesleki ve örgütsel açıdan akademik örgütte kadın olma sorununa ait görüşme verileri incelendiğinde bazı katılımcıların kendisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, akademik örgütlerde kadının konumunu belirleyen cinsiyetçi tahakküm biçimlerine ilişkin farkındalığın bulunduğu söylenebilir.

Kurum kültüründeki eril hegemonik, cinsiyetçi görüngüler açısından, diğer toplumsal yapılara göre bir ölçüde üniversite özgür, daha rahat olarak değerlendirilse de yönetime katılamamak, erkeklerin güç alanlarını ele geçirmiş olmaları hatta kadınların, eril değerleri, erkek aklı sürdürdükleri (White ve Riordon, 2011) sürece kendilerini kabul ettirebilecekleri yönündeki algıları da dikkat çekmektedir. Yukarıdaki bulguları destekleyebilecek katılımcı tanıklıkları şöyledir:

G17: ...toplumsal görevlerimizi aksattığımız için hem kadınlardan hem erkeklerden eleştiri alıyoruz. İkilemler yaşıyoruz. Tercih yapmaya zorlanıyoruz...Aile ve kariyerin bir arada gitmeyeceği salık veriliyor... Ne kadar özgür gibi görünsek de halen kendi rollerimize karar vermekte zorlanıyoruz ve oyunu erkeklerin koyduğu kurallarla oynamaya başlıyoruz.

G.6...hayatın her alanında kadın olmayı isterdim ama iş yerinde değil. Kesinlikle erkeklerin bayanlardan daha öncelikli tutulduğunu düşünüyorum. Yöneticilerle sohbetlerde, yöneticilerle yapılan işlerde olsun kurum kültürünü geliştirecek etkinliklerde erkekler hep ön planda. Bunun sebebini yöneticilerin genelde erkek olmasına bağlıyorum...

Katılımcıların görüşlerine göre görev yaptıkları akademik örgütte, kadının akademik kimliğinin ön planda olmaması, erkek egemen kurum kültürünü destekleyen politik mekanizmanın varlığı, yönetim süreçlerine katılamamak, erkekleri kayıran görev dağılımı yaklaşımı önemli sorunlardır. Kurumsal süreçlerin kadına yönelik psikolojik ve ekonomik şiddeti de içerdiği, söz konusu şiddetin kadını edilgen kılan, çaresizliğe ve sessizliğe iten özellikler barındırdığını ileri süren eleştiriler vardır. Kurumda geleneksel toplumsal cinsiyet algılarının yerleşikliği de vurgulanmıştır.

G19:...kadınlar, obje olarak, yönetime dâhil edilmiş görüntüsü vermek için yönetim kadrosuna göstermelik olarak alınıyorlar. Bu durumu baştan kabul ettikleri için de erkek yöneticilere sorgusuz itaat ederek gül gibi geçinip gidiyorlar. Bunun yanı sıra eşlerinin hatırı, siyasal kimliği nedeniyle yönetime alınan ve buna razı olarak kişisiz biçimde bu döngüye katılan kadınlara ne demeli bilmiyorum

İncelenen akademik örgütte kadının üzerinde kurumsal denetimin ve özdenetim olgusunun yapısından kaynaklanan öğrenilmişlik de söz konusudur. Kurumun yaygın olarak geleneksel kadınlık rollerini olumlayan niteliği belirtilmiştir. Kadının toplumsal, kurumsal konumunu "evlilik" statüsüne indirgeyen, cinsiyetini ve cinselliğini heteronormatif düzen üzerinden değerlendirmenin varlığı okunmaktadır.

Katılımcılar, kurumsal ve mesleki boyutta akademik örgütte kadın olma sorununu engeller, mücadele, kadına yönelik cinsiyetçi bakış açısı, yargılayıcı tutum, kadın akademisyenin yeterliliklerini kanıtlama konusundaki mücadelesi gibi kodlarla açıklamışlardır. Bu bulguyu destekleyecek katılımcı söylemleri aşağıdaki gibidir:

G21:...Kadın bir akademisyen olarak hala kadınlara yönelik olumsuz tutum ve tavırların sık görüldüğü bir dünyada daha sağlıklı ve saygın çalışma ortamına sahip sayılırsınız. Ancak bir kadın olarak erkek meslektaşlarımızdan daha fazla engelle karşılaştığımız da bir gerçek. Öncelikle bir kadın olarak toplumun sizin için belirlediği bir takım görevler var. İyi bir eş olmak, iyi bir anne olmak gibi görevler bunlar. Toplum hayatında sizden genel olarak bu görevleri hayatınızın merkezine almanız, kimilerine göre yaşamınızı bu görevlere adanmanız ve yaşamınızı bunlara göre biçimlendirmeniz beklenmekte.

Özet olarak, örgütsel ve mesleki açıdan akademide kadın olma sorunu incelendiğinde, mesleği yeterince desteklemeyen hatta engelleyen kurumsal yapı ve işleyiş; kurumsal denetimin kadın akademisyenlerce daha yoğun hissedilmesi, yönetsel pozisyonlarda yeterince yer alamamak, ataerkil örgütsel değerler, kurumsal aidiyetin zayıflatılması, cinsiyetçi görev tanımları önemli bulgulardır. Bu boyuttaki bulguların işaret ettiği diğer bir nokta, iki cinsiyet arasındaki iktidar olgusudur. Bir başka yönüyle özünde iktidarın eril görüngüleridir. İktidarı uygulayan eril aklın, ikincilleştirilen, öteki kılınan cinsiyet (Batinder, 1992) üzerinde doğal bir otorite kaynağı olması, iktidar kavramına içkin kılınan erilliğin norm olarak algılanmasını gerektirir. Bu nedenle yönetmek erkeğe has yetilerin devreye sokulması ile ilgili olduğundan, normatif algıda zaten kadın bu yetiler açısından eksik bulunur. Bu noktada Foucault'nun "iktidar ilişkilerinin bilgi oluşturması ve söylem üretmesi" (2000: 193) yönündeki savı önem kazanır. Çünkü iktidar erillğe ait otorite algısının kabul edilebilirliğine, meşrulaştırılmasına ait bilgiyi, söylemi ve normu oluşturmak, kapsamak zorundadır ki öteki cinsin bu yöndeki hareket ve direncini de ikincilleştirebilsin.

Akademik örgütte kadın olmak: Sosyal ve kültürel kodlar

Sosyal ve kültürel kodlar temasına ait görüşler çözümlendiğinde, katılımcılar, toplumsal yaşamda sıklıkla gözlenen, geleneksel toplumsal cinsiyet yargılarını içeren kavramların (baskı, yasak, günah vb.) akademik örgütlerde de kadınların davranışlarını ve görünüşlerini, iletişim ve etkileşim biçimlerini sınırladığını düşünmekte ve deneyimlemektedir.

 <p>AKADEMİK ÖRGÜTTE KADIN OLMAK Sosyal ve Kültürel Kodlar</p>	Tüm olumsuz tutum ve davranışlarınızın gerekçesinin evlenmemiş olmanıza bağlanması.
	Davranışlara ve dış görünüme kadın olmaktan dolayı daha fazla dikkat etme baskısı.
	Aile ve toplumsal hayatın yüklediği sorumlulukların yarattığı denetim.
	Akademisyenliğin kadınlar için en zor meslek olduğunun telkin edilmesi.
	Kadına yönelik yargılayıcı tutum.
	Akademik hayatın diğer toplumsal ve kurumsal alanlardan farksız olduğunu vurgulamak.
	Anneliğe ve eş olmaya yönelik rollerin önceliğinin savunulması.
	Akademisyen olmanın zorluğunu kadın olma durumuna değil toplumsal sorumluluklara bağlamak.
	Topluma uyum sağlayamaz hale gelmek.
	Akademisyenliğin evlilikle birlikte yürütülemeyeceği düşüncesinin benimsenilmeye çalışılması.
	Geleneksel kadınlık rollerinin aksadığı durumlarda eleştirilmek.
	Geç evlenmek, geç çocuk sahibi olmak.
	Baskı, yasak, günah tanımlarıyla davranışların sınırlandırılması.
	Başarının göz ardı edilmesi.
	Esnek ve rahat olamamak.
Sınırlı zekâya sahip olarak görülme.	

Şekil 2: Sosyal ve kültürel normlar açısından akademik bir örgütte kadın olmanın getirdiği sorunlara ait kodlar

Katılımcılar, eril düşüncenin değer ve normlarının yarattığı kurumsal kültürde, mesleki süreçlerde hissettikleri kaygı durumu karşısında savunma halinde olduklarını, varlıklarını, kimliklerini ikincil hissettiren psikolojilerini dile getirmişlerdir. Bu bulguyu destekleyen katılımcı söylemleri aşağıdaki gibidir:

G2:...en az toplumda kadın olmak kadar zordur. ...davranışlarınıza, konuşmalarınıza, giyiminize, dış görünüşünüze sırf kadın olduğunuz için dikkat etmek zorundasınız...

G.2.'nin yukarıdaki ifadeleri kurumda kadın olmayı, kadınlık kimliğini beden imajı ve bedene yönelik biyopolitika (Foucault, 2000) ile (kadın gibi görünmek,

güzelliğe ilişkin kabuller, bedeni sınırlamak, cinsel kodlar vb.) tanımlayan eril değerlerin varlığını doğrulamaktadır. Ataerkilliğin geleneksel toplumsal yapı ve ilişkilerden beslendiği düşünüldüğünde, katılımcıya göre aileyi önemli ve öncelikli kılan; kadını kocanın gözetimine terk eden yaşam biçimini onaylayan, evli olma halini kadın kimliği ile özdeşleştiren durumlara ilişkin anlatı ve tanıklıklar olduğu anlaşılmaktadır.

G2:...hele ki bulunduğunuz toplum ataerkilse, ezilmeler, toplumsal cinsiyet rolleri her iki cins için de benimsendiyse çok daha kötü sonuçlara yol açar....Özellikle kadınlara ne zaman evleneceksin? sorusunun yöneltildiği bir üniversite ortamı var mıdır acaba?...bir de hiç evlenmemiş kadın akademisyenler için söylentiler olur, bu kadının tüm olumsuz davranışları hiç evlenmemiş olmasına dayandırılır...

Sosyal ve kültürel açıdan akademik örgütte kadın olmak temasına ait kodlar incelendiğinde, aile kavramının üzerinde yoğunlukla durulması, geleneksel kadınlık rollerini meşrulaştıran ve sürdüren yaşam biçiminden uzaklaşılabilmesi, evlilik-annelik rollerine ilişkin toplumsal beklentilerin önceliği, davranışları sınırlayan toplumsal gözetim ve denetim mekanizmaları önemli vurgulardır.

Akademik örgütte kadın olmak: Bireysel ve psikolojik kodlar temasına ait bulgular

Katılımcıların bireysel ve psikolojik açıdan kadın olmak temasında yer alan görüşleri incelendiğinde üniversitede kadın olmayı tanımlayan görüşleri incelendiğinde, kadın olduğu için varlığını hissettirememek, sorumlulukların yoğunluğu, aile ve çocuk sahibi olmak konusunda akademik yaşamın yarattığı zorluklar, korkular, kaygılar; kurumsal ve sosyal hayata istenildiği düzeyde dâhil olamamak, ev içi roller ile mesleki rollerin çatışması; vericilik, fedakârlık, suçluluk gibi dışı alana özgü kılınmış duygu durumlarının varlığı gibi önemli kodlara ulaşılmıştır.

<p style="text-align: center;">AKADEMİK ÖRGÜTE KADIN OLMAK <i>Bireysel ve Psikolojik Kodlar</i></p>	Herkesi sürekli memnun etmeye çalışmak.
	Aklında sürekli sorumluluklarının ve yapılacak işlerin planının olması.
	Varlığının görünmez olduğunu hissetmek.
	Çocuğunun beklentilerini karşılayamamaktan dolayı suçluluk duymak.
	Sürekli savunma halinde olmak.
	Sürekli ezik ve yetersiz hissetmek.
	Gücünü ve sınırlarını bilmek zorunda olmak
	Sağlam ve dimdik durmayı öğrenmek.
	Korkmak ve kaygı duymak.
	Zamana ve yükümlülüklere yetişememe duygusu.
	Aile ile mesleki yükümlülükleri dengeleyememek.
	Aşırı yorgunluk.
	Zorlandığını hissetmek.
	Özel hayatın ihmal edildiği duygusu.
	Çok yönlü sorumlulukların ağırlığı.
	Yaşadığı çevreye ve kuruma yabancılaşmak.
	Kırılganlık.
	Ev içi görevlerin ve annelik sorumluluğunun akademik çalışmalara odaklanmayı zorlaştırması.
	Sürekli özveride bulunmak.
	Sürekli güçlü olmaya çalışmak.
	Sosyal etkinliklere katılamamak, dinlenmeye ve eğlenmeye zaman ayıramamak.
	Erkekler tarafından umursanmadığını hissetmek.
	Çalışmalarında yalnız olduğunu hissetmek.
	Huzursuzluk.
	Kısıtlanmışlık duygusu.
	Evlilik düşüncesinin sürekli ertelenmesinden dolayı duyulan pişmanlık.
	Kadın olduğu için yöneticiden kolaylıkla azar işitildiğini düşünmek
	Güvensizlik.
	Onaylanmaya, yeterlilikleri ispat etmeye çalışmak.
	Korkusuz olmayı öğrenmeye çalışmak.
Süper kadın olmaya çalışmak.	
Tutarlı davranamamak.	
Her şeye katlanmak zorunda olduğunu düşünmek.	
Haksızlık ve ayrımcılığa uğradığını düşünmek.	
Annelik rollerinin mesleki yükselmeye engelleyici olduğunu düşünmek.	

Şekil 3. Bireysel ve psikolojik açıdan akademik bir örgütte kadın olmanın getirdiği sorunlara ait kodlar

Yukarıda tabloda yer alan kodlara bakıldığında, bireysel ve psikolojik anlamda da kadını ikincil bir kategoriye yerleştiren, buna dayanarak erkeğin bireysel ve psikolojik konumlarını asıl kabul ederek kadını bu bağlamda öteki haline getiren tanımlamalar dikkat çekmektedir. Kadın ve erkeğin aralarında bulunan farklılıklar, çoğu zaman kadının "öteki" konumunu meşrulaştırmak için öne

sürülmektedir. Kadını "öteki" olarak tanımlamak sadece onu toplumsal birçok alandan dışlamanın bir nedeni, aynı zamanda da bir sonucudur (Batinder,1992). Yukarıdaki bulguları destekleyen katılımcı söylemine ait örnekler aşağıda yer almaktadır.

G3: Kadın akademisyen olmak, birçok işi aynı anda yapabilmek demektir. Derse hazırlık yapma, öğrencilerle ilgilenme, bölümün işlerine zaman ayırma, akademik çalışmalar yapma, çocuğunun ne yiyeceğini, akşam yemeğini, evin işlerini, gidilmesi gereken ev ziyaretlerini ayarlamak demektir...Kadın akademisyen olmak yapacağınız bir iş hakkında çok yönlü düşünmek demektir. Katılmayı düşündüğünüz bir sempozyum öncesi eşinizin onayını almak, çocuğunuza bakacak kişiyi ayarlamak ve talimatları vermek, ya da eşiniz ve çocuğunuz sizinle gelecek şekilde planlama yapmak, ondan sonra çalışmanızı odaklanmak demektir.

G8: Kadın akademisyen olmak beni korkutuyor. İşimde başarılı olamama, yeterince akademik çalışma yapamama, öğrencilerimi memnun edememe, çocuğumla ilgilenememe, eşimi mutlu edememe, sosyal aktivitelere katılamama, tatil yapamama ve benzeri konularda endişeler duyuyorum.

G9: Kadın akademisyen olmak geç evlenmek ya da evlenememek demektir. İleriki yaşlarda çocuk sahibi olmak ya da hiç çocuk sahibi olamamak demektir. Çocuğunuzun isteğini karşılayamamak demektir. Çocuk akşam evde sadece anne istemekte, onun için annesinin akademik unvanı önemli olmamaktadır. Anne ise ders hazırlıkları ve makale çalışmaları yüzünden çocuğa zaman ayıramamakta ve annenin vicdan azabı duymasına neden olmaktadır.

Katılımcıların görüşlerine ait kodlar incelendiğinde, öncelikli olarak, ev içi kadınlık rolleri ile mesleki roller arasında yaşanan bölünmüşlük ve çatışma duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu roller arasında denge yaratmaya çalışırken ailenin ihmal edildiği yönündeki suçluluk duygusu akademisyen kadını da çevreleyen bir sorun olarak dile getirilmektedir. Aynı zamanda mücadele etmeyi, korkularla baş etmeyi ve risk almayı da öneren bir yaklaşımı bulunmaktadır. Ailenin kutsanması yönündeki tavır da dikkat çekicidir.Yukarıdaki bulguları destekleyen katılımcı söylemine ait örnekler aşağıda yer almaktadır.

G4:...zor ...çok zor. Neden mi? Bir kadın ikiz çocuk sahibi olursa ne olur? Her iki çocuğa da eşit bakmak durumunda. Birini yedirirken diğeri de unutmamalı. Hayatının tamamı kaplanmış olur. Birini yetiştirirken öteki de unutulmamalı...

G.5....Üniversitede kadın olmak, süper insan olmayı gerektiriyor, eğer aynı zaman bir eş ve anneyseniz...

G5:...sadece çocuk da değil sıkıntı. Siz kadınsınız ya, ev hanımısınız ya doğal olarak ne yenilecek sorusuna da yanıtı siz vereceksiniz. Sağınızı solunuzu siz toparlayıp, temizleyeceksiniz...

G17: ..erkeklerle karşı daha samimi davranıldığını ve onlara karşı daha fazla inisiyatif tanındığını hissediyorum ve gözlüyorum Kuruma karşı da aidiyet beslememeye başladığımı hissediyorum...

Aynı zamanda sorumluluklar arttığında kadın akademisyeni de kurumsal alanın dışında özel alana yönelten bir eğilimin varlığı yönünde bulguya ulaşılmıştır.

G4: ...henüz anne değilim. Sorumluluklarım ilerde artar ve bu tür hissettiğim durumlar değişmezse duyarsızlaşarak kendimce çözüm üretmeyi planlıyorum...

Literatürde toplumsal cinsiyet ve kurum kültürü, örgütsel aidiyet, örgütsel bağlılık, iş doyumu vb. çalışmalara odaklanan araştırmalar, kadını örgütsel davranış ya da kurumsal aidiyetten uzaklaştıran cinsiyet ayrımcılığı içeren koşulların incelenmesi gibi önemli bir sorun alanına değinmektedir (Lester, 2008; Olstead, 2011; Patton, 1990; Priola, 2007; Raddon, 2002; Rusch, 2008; Skelton, 2005; Thompson, 2003; Tomas and others, 2010; West, 1995; White, Carvalho; Riordan, 2011).

G.10....akademik süreçlerde ve derslerde çok yönlü destekler alamadığımı düşünüyorum... Akademisyen olmak özgür çalışma ortamlarını gerekli kılar ama ben bu özgürlükten yoksun olduğumu düşünüyorum...

G. 12: ...kadın akademisyen olmak toplumun yüklediği sorumluluklar yüzünden zor...

G16: ...kadın akademisyen toplumda yalnızlaşan bireydir...

Üniversitede kadın kimliği ile var olma sorunu cinsiyet ayrımcılığı açısından değil, akademik örgütün genel olarak her birey üzerinde yarattığı topluma yabancılaşma duygusundan kaynaklandığını düşünen katılımcılar da olmuştur. Kimliğine yabancılaşma, mesleki gelişimde destek görememek, yalnızlık duygusu, özgürlükçü olmayan örgütsel yapı, literatüre göre (Bhalalusesa, 1998; Britton, 2000; Coleman, 2003; Ducklin & Ozga 2007; Kahraman, 2010; Karanlı

ve Olstead, 2011; Özkanlı, 2007; Patton, 1990; Priola, 2007; Raddon, 2002; Rusch, 2008; Skelton, 2005) en çok kadını etkileyen sorunlardır. Katılımcıların bu yöndeki farkındalığa sahip olmadığı anlaşılabilir.

Akademik örgütlerin *dışarıdaki hayat* olarak dile getirildiği, verili toplumsal yaşam ve düşünme biçimlerinden farklı olmadığı yönünde söylemler de olmuştur.

G.11: ...dışarıdaki hayattan pek farklı değil...her şey kadınların üzerine kurulmuş gibi zor...zaten hayat kadınsanız zor...

Akademik örgütte kadın olmayı zorluklar, yorgunluk, sorumlulukların ağırlığı, erkekler tarafından umursanmadığını hissetmek şeklindeki algılarla da değerlendiren katılımcılar olmuştur.

G12:...ben bazen kendimi şu farelerin içinde dönüp durduğu oyunculuyum gibi hissediyorum. Yoruluyorum. Bir sürü iş, yazı çizi...

Katılımcıların bir bölümü, yakın bir geçmişe kadar büyük ölçüde erkeklerin mekânı olan akademik örgütlere bir kadın olarak erişebilmenin, ulaşabilmenin yarattığı gururu dile getirmiş ve takdir edilmesi gereken bir durum olarak tanımlamıştır. Gurur duygusunun yanı sıra sorumlulukların fazlalığı ve bu noktada mesleki gelişim ve yeterlilik duygusunun önceliği ve bu doğrultuda geleneksel rollerden ödün verme düşüncesi ifade edilmiştir. Kadının ödün verme konumunu da olan varlık olarak açıklanması da dikkate değerdir. Yukarıdaki bulguları destekleyebilecek katılımcı söylemlerine örnekler şöyledir:

G.9: ...aile ile ilgili sorumluluklardan gereken ödünü vererek çalışırım...

G.18: ...bir taraftan mesleğin gereklerini yerine getirme, başarılı ve tatmin olma çabası verirken, diğer taraftan da iyi eş, mükemmel anne olmaya da çabalayarak, kendinden kaybettiği bir takım şeylerin (spor, güzellik, özel ilgi alanlarına yönelmek) farkına bile varamamaktır...

G.20:...canı istediğinde sinemaya, konsere gidememektir, çoğunlukla sosyal etkinliklerden uzak kalmaktır. Daima üniversitede ve evde anlayışlı, sabırlı, planlı ve programlı yaşamak, yorulmak ancak yorulduğunu etrafındakilere hissettirmemeye çalışmaktır.

Üniversitede kadın olma durumunu, mükemmel eş, anne, akademisyen olma idealinin yarattığı yorgunluk, suçluluk, yetersizlik duygusu, hayatın iş ve ev arasında sıkıştığını düşünmek gibi ifadelerle değerlendiren katılımcılar mevcuttur. Kadın olma sorununu, kurumsal, sosyo-politik, ekonomik boyutlarıyla değil daha

çok psiko-sosyal boyutlarıyla değerlendirmiştir (yorgunluk, tutarsızlık, suçluluk vb.). Bu veri, görüşü alınan kadın akademisyenin, aile içi geleneksel rolleri, anlayışlı, sabırlı, fedakâr olmak, yorulduğunu bile hissettirmemek gibi pasifize edici konumu sahiplenmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kadının mesleki ve ev içi yükümlülükleri gereği sosyalleşme konusunda etkin olmadığı, kadının hayatını bir şekilde belirli alanlarda sınırlayan (ev /iş) bir mekanizmanın egemen olduğu ileri sürülebilir.

Akademik örgütte kadın olmak: Cinsiyetçi kodlar

Cinsiyetçi kodlar açısından katılımcı görüşleri incelendiğinde, katılımcılar, bir yandan toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından akademik bir kurumdaki erkek egemen kültürü ve yönetsel yapıya ait farkındalıklarını belirtirken, öte yandan kadını dışıl oları tanımlayan, cinsiyetçi sıfatlarla, kendi kadın kimliğini özdeşleştirdiklerinden ve icat edilmiş kadınsılıklara gönderme yaptıklarından (Harraway, 2006) ("kadın kibardır", "kadın duygusaldır", "kadın hassastır" vb.) çelişkili bir duruma işaret etmektedirler (Şekil 3).

G.6: ...her şeyin ötesinde bayan olduğum için, fiziksel gücümün az olmasından, kibar olmamdan, nazik olmamdan yani bayan olduğum için yöneticimden kolaylıkla azar iştebileceğime olan inancım gelişti. Çünkü erkeklere farklı davranılıyor...

Kadın yöneticilerin duygusal zayıflıkları gibi cinsiyetçi yorumlarla ya da kadını erileştiren yönetsel tavırlardan, yaklaşımlardan dolayı, incelenen akademik örgütte kadın yöneticilere dönük tepkinin varlığı da düşündürücüdür.

G.7: ...kadınların yönetici olmasını bir yandan destekliyorum bir yandan da sıcak bakmıyorum. Çünkü bayanın o pozisyona gelince gerekçesi ne olursa olsun egosundan, mükemmeliyetçi yaklaşımından ...her ne sebepse idare etme olayını başaramadığını gözlemliyorum...

Görüşme verileri çözümlendiğinde, kadının duygusallığı, duygusallığından doğan zayıflık, güçsüzlük halleri bir anlamda kadının biyolojik, fizyolojik ve psikolojik yönlerine ait kılınmış ya da daha çok kadına özgü durumlar ve duygular olarak yorumlandığı görülmektedir. Bu veriler, kadınlara yüklenmiş toplumsal cinsiyeti belirleyici kodların ve tanımlamaların akademisyen kadınlar tarafından da içselleştirildiğinin, meşrulaştırıldığıının göstergesi olabilir.

G.7:...doğurganlık yeteneğimiz ve bunun getirdiği annelik bana göre bizi erkeklerden üstün kılan en önemli özelliğimiz. Fakat bununla birlikte bizi erkeklerin dünyasında güçsüz kılan en önemli şey de birlikte geliyor: Duygusallık. Mantığımız duygusallığımız yanında ikinci planda kalıyor doğamız gereği. Bu da mesleki hayatta kadını güçsüz kılıyor. Çok basit meseleler ki bunlar erkeklerin hiç ilgilenmedikleri, üzerinde düşünmeye dahi gerek duymadığı konular çok önemli problem haline geliyor çoğu zaman...örneğin kadın yönetici istenmiyor bunun için hiçbir zaman...

AKADEMİK ÖRGÜTE KADIN OLMAK Cinsiyetçi Kodlar	Kadınlık rollerini içselleştirmek.
	Sürekli güzel görünmeye çalışmak.
	Doğurganlık yeteneğinin kadını akademide de üstün kıldığını vurgulamak.
	Kadını hassas ve ince bir varlık olarak tanımlamak.
	Kadınların ve erkeklerin düşünce ve ilgi alanlarını ayırtırmak, kategorize etmek.
	Erkeklerin düşünce yapıları gereği daha güçlü olduğunu ifade etmek.
	Kadını duygusallığı nedeniyle güçsüz bir varlık olarak değerlendirmek.
	Erkek egemen dünyayı kadının duygusallığının yarattığını düşünmek.
	Erkekleşerek kendini kanıtlamak.
	Kadın ve erkeğin eşit olamayacağını, anneliğin kadını daha üstün kıldığını düşünmek.
	Kadınların diğer insanların kendileri hakkında neler düşündüğüne odaklandığını savunmak.
	Kadınların yönetmeyi beceremiyor olduklarını düşünmek.
	Kadınların sürekli korunmaya gereksinimi olduğunu düşünmek.
	Fiziksel çekicilikle başarıya ulaşıldığı kanısının yaygın olması.
	Kadınların genellikle kendi ayaklarının üzerinde duramadıklarını, sürekli destek bekledikleri belirtmek.
	Kadınların daha detaycı olduğunu vurgulamak.
	Kadınların erkeklere göre daha hassas olduğunu düşünmek.
	Kadınların beklentileri ile yapmak istedikleri arasında kaldığını belirtmek.
	Kadınların mesleki sorumluluklarından kaçarak meydanı erkeklere bıraktığını vurgulamak.
	Anlayışlı, sabırlı, planlı yaşayabilmek için kadının sürekli fedakârlık yapması gerektiğini savunmak.
	Kadını boyun eğen, itaat eden, uysal ve edilgin bir varlık olarak tanımlamak.
	Kadınların daha fazla ayrımcılık yaptığını, kıdem hiyerarşisini kadınların da içselleştirdiğini savunmak..
	Kadınların öznel davrandıklarından duygularını işe karıştırdıklarını iddia etmek.

Şekil 5. Çalışma grubundaki akademisyen kadınlar tarafından dile getirilen cinsiyetçi kodlar

Duygusallığı kadına, rasyonelliği erkeğe yükleyen eril düşüncüyü ve kadınların duygusallığından dolayı yönetmeyi beceremiyor olması şeklindeki akıl yürütmeyi

kadın akademisyenlerin de benimsiyor ve savunuyor olması dikkat çekici bir bulgudur. Örneğin katılımcıların kadının düşünsel yapısını erkeklerin zihnin dünyasına göre daha önemsiz ve asli olmayan konulara olan eğilimi şeklindeki söylemleri, kadının düşünsel gücünü ya da olguları kavrayışını erkeğe göre alt kategoride algılayan bir tutumun göstergesi olabilir.

G7...iyi anne olmak için verdiğiniz emek doktora teziniz için verdiğiniz emekle kıyaslanamaz. Ama tüm bunlara rağmen hem iyi bir anne, iyi bir akademisyen olmak diyorsanız bu çok kolay bir iş değil. Bunların önceliği size kalmış, ama hepsini birden yapayım diyorsanız bir takım şeylere geç kalıyorsunuz...Ya önce adınızın önüne unvanlar geliyor, çocuk sahibi olmayı erteliyorsunuz ya da evlilik ve çocuk sahibi olmayı ilk sıraya koyup unvanı geç alıyorsunuz.

Kadını doğurganlık nedeniyle üstün görmek ya da görmeye çalışmak, temel yetilerini (kavrama, bilişsel süreçler, planlama, duyguları rahatlıkla ifade etmek vb.) annelik konumuna bağlamak, cinsiyet eşitsizliğini, biyolojik özelliklere dayandırarak meşrulaştırmaya ve buna bağlı olarak maskülen düşüncenin egemenliğine hizmet etmektedir. Çünkü annelik, fazladan üstlenilen eşitlikçi olamayan sorumluluğun getirdiği bilişsel yeteneğin ve var olma gücünün artışı olarak örneklendirilmiş olsa da görüşülenin bu algısında gözden kaçırdığı nokta, anne olma durumu ile birlikte daha büyük yükü kendisinin yüklenmiş olmasıyla yine patriarkayı destekleyen bir konumlanışa işaret etmesidir. Katılımcılar, akademisyen kimliği ile eş ve anne olma rolleri arasında yaşadığı çelişkileri ve çatışma duygusunu da dile getirmiştir. G.8 için akademisyenlik, özendirici yönü olan, toplumsal statüsü yüksek bir meslek olmasına rağmen, akademisyenliğin kadınlar için zor meslek olduğunu telkin eden kurumsal kültür deneyimini dile getirmesi önemli bir bulgu olarak görülebilir.

G.8 ...üniversitedeki hocalarımla konuştuğumda kadınlar için bu mesleğin çok zor olduğunu sürekli çalışmak gerektiğini, evlilikle akademisyenliğin yürüyemeyeceğinden bahsettiler. Bayan hocalarımdan çoğu evlenmemişti. Ben de yapılan konuşmalardan ve onlardan etkilendim. Evlenirsem sorumluluklarımın artacağını, yapmak istediklerimi yapamayacağımı ve yeteri kadar çalışamayacağımı düşünerek benim için evlilik hep ikinci planda oldu. Ama şimdi anlıyorum ki yanlış düşünmüştüm.

G.8.'in görüşüne göre, akademisyenliği zorlu kılan en önemli etken ise, annelik ve evliliğdir. Ancak akademisyenlik ile kadını belirli bir toplumsal konuma bağlayan evlilik ve annelik rollerinin yarattığı çatışmalı durumdan uzun süre uzak durması, bir kadın olarak bu anlamdaki rollere sahip olamamanın neden

olduğu geç kalmışlık ve pişmanlık duygusu da dikkat çekicidir. Akademisyen kadının unvanı elde ettikten, kariyer gelişimine odaklandıktan sonra, sosyal çevrenin de sürekli vurguladığı asli kadınlık (eş, anne vb.) pozisyonuna sahip olamamasının yarattığı bir duygunun ifadesi olabilir.

Kadına ait olan ev ile eğer çalışıyorsa çalıştığı kurumun sınırları dışında, *dışarıdaki hayatın*, risk ve tehlike içerdiği algısı, bu nedenle kadının *dışarıda* kendisini bekleyen korku ve kaygı içeren dünya karşısındaki zayıflık algısı, G.8.'in aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılabilceği gibi her statüdeki kadının sorunu olabilmektedir.

G.8. ...sadece bazen geç saatlere kadar çalıştığım oluyor. O zaman eve bu saatte nasıl dönerim diye korkularım oluyor...

G.9 ile yapılan görüşme verileri çözümlendiğinde, üniversitede kadın olmak konusundaki yorumları genel bir teslimiyet, var olan durumla yetinme, kadın kimliği ile kurumda var olma mücadelesi ve beklentisi içinde olmamak gibi ifadeler elde edilmiştir.

Bir başka bulgu, annelik ve kadınlık rollerine yeterince zaman ayıramadığını belirten görüşleridir. Dolaylı olarak kadının konumunu belirleyen geleneksel norm ve değerlerin benimsendiği ileri sürülebilir. Gerçekte bu durumu mesleki roller ve geleneksel kadınlık rolleri arasında yaşanan rol çatışması (Radon, 2002) olarak değerlendirmek mümkündür.

G.9. ...akademisyenliğin verdiği yoğunluk ve ders yükünün fazla olmasından dolayı çalışma saatlerindeki düzensizlik özel hayatımı bazen olumsuz etkileyebiliyor. Bir anne olarak çocuğuma yeterli zaman ayıramamak, aynı zamanda bir ev kadını olarak eve yeterli zaman ayıramamak gibi...

G 12, akademisyen kadına, bilgili, bilinçli, örnek, şahsiyetli, kendinden söz ettiren, ego savaşıdan uzak duran, rekabetin olduğu ortamda hemcinsini düşmanı olarak gören, mücadele eden, hırslı, azimli, kararlı olan, psikolojik yıldırımaya mücadele eden kavramlar atfetmiştir.

G.12'nin üniversitede kadın olmakla ilgili görüşleri zorluk, kısıtlanmışlık, kırılğanlık, hassaslık, detaycılık sıfatlarıyla, geleneksel olarak tanımlanmış erillik ve dişillik kodlarını kapsamaktadır. Dayanışmayı erkeklere, ayrışmayı kadınlara özgü tavırlar olarak vurgulamaktadır. Kadını kırılğanlıkla, hassasiyetle, zayıf düşünce yapısıyla, detaycılık, ayrıntılara düşkünlükle, güvensizlikle, kısıtlanmışlıkla kodlayan cinsiyetçi ve eril düşünceyi olumlayan değerlendirmeler söz konusu olmuştur.

G.12: ...Aslında genel anlamda kadın olmak zor geliyor insana... Beklentiler ve yapmak istedikleriniz sizi bazı noktalarda kısıtlıyor. Beklentilerinizi karşılayacak ortamın olmayışı ve ilişkilerin maalesef ahbab dost ilişkisine bağlı olması üzüyor insanı. Erkekler bu noktada iyi dayanışıyor işte..."

G.12:...bizler daha kırılgan ve daha detaycıyız. Dolayısıyla olayları tolere etmemiz zor ya da zaman alıyor.

G.12. Kadınları edilgin kılan, kurumsal sorunlara ve ayrımcılığa duyarsızlaştıran ortamı da örneklendirmiştir.

G.12. ...güveneceğiniz insan sayısı git gide azalıyor. İnsanların hakkınızda neler düşündükleri sürekli kafanızı kurcalıyor. Çünkü ben tepki gösteren bir kadını, haksızlıklara, ayırıcı tavırlara. Ama yanımda kadınları göremiyorum ki...Her şey güllük gülistanlıkmış gibi yaşıyorlar...

G.12. ...Kadın olmak, kırılgan olmak, hassas olmak yoruyor insanı. Ancak bazı kadınların liderlikleri, ben merkezilikleri, dünyanın merkezine kendilerini koymaları en tahammül edilemeyen durum.

Kadını zayıf gösteren eril düşüncenin kadınlarca da benimsendiği anlaşılmaktadır.

G.12:kadınların sürekli destek beklemeleri durumu üzüyor insanı...

Kadın uysal ve tevazu göstermesi gereken bir varlık olarak algılandığını içeren bulgulara ulaşılmıştır.

G.12: ...en ufak toplantılarda bile ego savaşı ne yazık ki kadınlar arasında...erkekler tarafından baktığım zaman nedense onlarda bu kadar açık bir ego savaşı yok. Biz kadınlara özgü sanırım. Ama bunun aksine mütevazı ve her durumda kendini doğru şekilde ifade eden kadınlar yok mu? Var. Ama çok az...

Kadını bencilikle yargılayan tavır benimsenmektedir. Liderlik ve yöneticilikte kadınların sorunlu olduğu yönünde kadın yöneticiliğine mesafeli, hatta olumsuz bakan bir anlayış dile getirilmektedir.

G.12: ...kadın kadının düşmanıdır. Evet gerçekten böyle...hele rekabetin olduğu üniversite ortamında çok fazla...

Görüşme verilerinden elde edilen kodlar, kadının öznel ve toplumsal dünyasında toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı güçlüklerle ve eşitsizliğe ilişkin farkındalıkların da olduğu anlaşılmaktadır.

Ev içi görev ve işlerin kadının doğasına özgü yorumlanması ve kadınların bu rolleri yüklenmedeki gönüllülüğü, geleneksel rolleri içselleştirmeleri eleştirilmektedir. Aynı zamanda kadının artan sorumluluklarının mesleğe odaklanmalarını zorlaştırdığı belirtilmektedir.

G13: ...fakat genel anlamda düşündüğümde toplum tarafından kadına yüklenmiş bazı rollerin olduğu da aşikâr...örneğin evli bir bayan akademisyen ile evli bir erkek akademisyenin mesleki gelişimine ayırdığı zaman aynı olmayacaktır, hele ki bu evli erkek akademisyenin bayana yüklenen tüm bu rolleri içselleştirmiş bir eşi varsa...Bayan akademisyen işten çıkış saatini, evde ne pişireceğini, çocuğu kreşten almayı ve bakımını, ev işlerini düşünürken bir erkek akademisyenin bu zaman içinde düşüncesini rahatlıkla mesleğine yoğunlaştırabilir...

Kurumda kadına yönelik uygulanan biyopolitik (Foucault, 2000) yaklaşımlara ait bulgulara da ulaşılmıştır. Kadın bedeni üzerindeki yerleşik algının, kadının bedenini görsellik, cinsellik nesnesi olarak algılayan, standart güzellik imajını içeren görünüme sahip olmaya yönlendiren beden algısının varlığı dikkat çekmektedir.

G.13: ...bir erkeğe göre fiziksel görünümümüzün daha fazla söz konusu edildiğini ve kişilerin başarılı bir bayana fiziksel çekicilikle başarıya ulaştığını ima eden sözcükler sunmasının oldukça yanlış ve aşağılayıcı olduğunu düşünüyorum...dış görünümüne çok dikkat etmeye ya da bunu umursamayan bayanların da sanki güzel olmak zorunda olması gibi bir zorlamaya maruz kalındığını hissediyorum...

Kadını gözetim nesnesi haline getiren psiko-sosyal yapıya da gönderme yapılmıştır. Kadını koruma görevi yüklenen, doğal olarak kadını erkekte daha zayıf varlık olarak algılayan eril düşüncenin, kadın üzerinde denetim kurmanın araçlarını oluşturduğu vurgulanmaktadır.

G.13: ...bir de bayanların sürekli bir korunma ihtiyacı olduğunun vurgulanıyor olması aslında bu bahaneyle gözetim altında olduklarının farkında olmaları gerek...

Kadın akademisyen olarak yaşanan, geleneksel roller ile mesleki sorumluluklar arasındaki çatışma sorununu, mesleki gelişimden fedakârlık ederek çözmeye çalışmak vurgusu, kadını özveride bulunması gereken bir varlık olarak konumlandırmaktadır. Söz konusu fedakârlığın aslında örgütsel ve yönetsel alanı erkeklere teslim etme sonucunu doğurduğu biçimindeki farkındalık da bulunmaktadır. Katılımcılardan biri (G15), sorumlulukları taşımak, yükümlülüklerin üstesinden gelebilmek için olağanlaştırılan "süper kadın" sıfatıyla ekstra güç sahibi olduğu yönündeki algıdan duyduğu rahatsızlığı vurgulamıştır. Bununla birlikte, kadının biyolojik, psikolojik niteliğini incelik, hassasiyet gibi cinsiyetlendirilmiş kodlara (Adams, 2002) ve sıfatlara dayandırıldığı da söylenebilir. Aynı zamanda akademik örgütteki süreçlerin ve düzenlenişlerin kadınların aleyhine olduğunu anlatmaya çalışan söylemler de bulunmaktadır.

G.15: ...akademisyen kadın, anne kadın arasında sıkışmış durumdayız...

G.18: ...kariyerimiz ev-çocuk ikilisinin arkasına kalınca hep yavaşlıyor...

G.20: ...akademik işlerden, bölümdeki sorumluluklardan kaçındığımızda ortamı erkeklere bırakıyoruz...her ortamda kadın hassasiyetine ve inceliğine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum...

G.14: ...genelde toplantılardan alelacele çıkanlar hep anne...işlerin aksamaması için sorumluluk gerektiren görevlere daha çok erkeklerin talip olduğunu görüyoruz... çünkü biz bir de akşam ne yemek yapalım, şu işi de bitirelim derken erkekler sadece işini düşünebiliyor...

G.15: ...işini tam eksiksiz yapan bir kadın yönetici görmedim...çocuğum hasta diye ders erteleyen bir baba görmedim...akşam oldu evde ne yemek yapayım diye düşünen bir baba görmedim...bütün bunları biz düşününce üniversitede kadın olmak, bilim yapmak beynimiz bu kadar meşgulken çok zor...

Yukarıdaki söylemlerden anlaşılacağı üzere kadın akademisyen mesleki ve ev içi yükümlülükler, roller arasındaki çatışmayı erkeklere göre daha fazla yaşamaktadır. Mesleki gelişimini yavaşlatmak durumunda kalmaktadır. Ancak bu durum kadın akademisyenler tarafından da olağanlaştırılmıştır. Dolayısıyla cinsiyet rejimini destekleyen söylemler kadın akademisyenler tarafından dile getirilmiştir. Genel olarak terminolojiye bakıldığında, kadın akademisyenlerin kadın araştırmaları, kadın çalışmaları, feminist kuram ve toplumsal cinsiyet sorununa çok fazla hâkim olamadığı anlaşılmaktadır (bayan kelimesi, kadın

kelimesini kullanmaktan kaçınmak vb.). Ayrıca kadının öznel alanının kurumda merak uyandırması ve ilgi konusu oluşturması da önemli bir bulgudur. Kadının yönetsel bir konuma geldiğinde, yönetmeyi, liderliği beceremediği, bu konudaki zayıflıkları üzerinden ele alınıyor.

Kurumsal boyutta, kadınlara yönelik ayırımı söylem ve eylemlerin varlığının yarattığı haksızlığın yanında cinsiyet hiyerarşisini içselleştiren kadın akademisyenlerin eril yapıyı ve tavırları sürdürmesi konusu da katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Yukarıdaki bulguları destekleyebilecek katılımcı söylemlerine örnekler şöyledir:

G.19: ...Maalesef iyi akademisyen, iyi yönetici olarak gösterilen kadınlar, erkekleşmekte ve erkek değerleri ile davranmaktadır.

G.19: ...bayan yöneticilerin işe duygularını karıştırdığını, daha fazla ayrımcılık yaptığını düşünüyorum...

G.19: ...bazı konuların hocalar tarafından da neden sanki sadece bayanlara özgü algılandığını anlayamıyorum, yadırgıyorum yani...(mesela temizlik, ev işleri, fakültede servis hizmetleri vs).

Özet olarak, akademide kadın olma sorununu değerlendirirken kadın akademisyenlerin kullandığı, cinsiyet ideolojisini destekleyen ve olağanlaştıran söylemler, kadınlık rollerini benimsemek, meşrulaştırmak, kadının bedeni üzerindeki biyopolitika rejimini içselleştirmek, kadını açıklamaya çalışan cinsiyetçi sıfatları ve özellikleri savunmak şeklinde açıklanabilir.

Sonuçlar

İncelenen akademik örgütte görev yapan kadın akademisyenlerle yapılan görüşme bulguları aşağıdaki sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır:

Kadın akademisyenler, akademik örgütte kadın olma sorununu çoğunlukla bireysel ve psikolojik açıdan yarattığı durumlar ve toplumsal cinsiyet rejimini sürdüren normatif düşünce yapılarıyla değerlendirmiştir. Akademisyen kadınların farkındalığını gerektiren toplumsal cinsiyet rejiminin toplumda kadın erkek eşitsizliğinin yanı sıra diğer ötekileştirici siyasal ve toplumsal mantığı pekiştirdiğini anlamak önemlidir. Cockburn (2005), toplumsal cinsiyet rejimi kavramını araştırmalarda önemli bir değişken olarak kullanmayı önermektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet kavramı ve dolayımında üretilen ikilikler ötekileştirme mekanizmalarını meşrulaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rejimine daha analitik

yaklaştığımızda eril iktidar alanları ile birlikte militarize olmuş toplum dokusu da savaş politikaları, etnik milliyetçi ideoloji daha fazla kutsanır hale gelmektedir. Bu durum kadın sorunlarını iktidar sahiplerince çözülmeye değmez göstermekte ve eylemsizlik halini dayatmaktadır. Bu durumda kadınların ataerkil güçlerle pazarlık etmekten başka çözüm yolu geliştirmeleri güçleşmektedir. Oysa toplumsal cinsiyet rejiminin dayattığı eşitsizlikler karşısında eylemselliğin itici gücü kadın akademisyenlerce güçlendirilmelidir. Araştırma kapsamındaki, yükseköğretim düzeyindeki bir eğitim ve araştırma kurumu, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürmekte ve yeniden üretmektedir. Verili normatif yapıyı dönüştürme konusunda etkili örgütsel ve yönetsel özelliğe sahip değildir. Maskülen tanımlamalar, kadını ikincilleştiren, değer ve tutumlar, kadını sınırlayan politik mekanizmalar incelenen akademik örgütte kendisini göstermektedir. Kadın akademisyenlerin yaşadıkları toplumsal, kurumsal çevredeki cinsiyetçi yapıyı, eril değerlerin egemenliğini çözebilecek yol ve yöntemlere ilişkin farkındalığı oldukça sınırlıdır. Bu konuda daha çok öğrenilmiş çaresizliğe işaret eden bulgular dikkat çekmektedir. İncelenen akademik örgütte yönetimde ve karar verme süreçlerinde erkek egemen bir yapı bulunmaktadır. Bununla birlikte kadın akademisyenler de kadınlarının yöneticiliğine ve liderlik özelliklerine kuşkuyla ve olumsuz algıyla yaklaşıldığı konusunda hemfikirdir. Araştırma kapsamındaki kadınlar mesleki rolleri ile geleneksel kadınlık rolleri arasında yoğun bir çatışma ve kaygı duygusu yaşamaktadır. İncelenen akademik örgütte kadın akademisyenlerin kadın kimliği ile görünürlükleri ve var olma özellikleri sınırlıdır ve kadın kimliklerine yönelik olumsuz benlik algısı yaygındır. Kadın ve erkeğin düşünsel alanlarını ve yeterliliklerini kategorize eden ve tanımlanmış hiyerarşilere bağlayan anlayış incelenen akademik örgütte bulunmaktadır. Kadın akademisyenler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu üzerinde düşünme güçlerini ve farkındalıklarını geliştirecek feminist kuramlar, toplumsal cinsiyet, erillik, dişillik, kadınsılık, erkeksilik, ataerkillik terminolojilere ilişkin bilgi ve ilgi sahibi görünmemektedir. Kadın akademisyenler genel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştıran dişil kodları (fedakârlık, ev içi sorumlulukları büyük ölçüde yüklenme, doğurganlığın ve heteronormativizm, ailenin kutsallığı, kadın yerine bayan kelimesini kullanmak, hassaslık, duygusallık, kibarlık vb.) ve sıfatları benimseyor görünmektedir.

Öte yandan kadın akademisyenlere yönelik destek mekanizmaları yoktur, toplumsal cinsiyet bilincinin ve farkındalığının kadın akademisyenler arasında da gelişmediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, araştırma kapsamındaki kadın akademisyenlerin yönetim, araştırma alanlarındaki katılımlarını ve kadın kimliği ile görünürlüklerini ve potansiyellerini artıracak yönetsel ve örgütsel stratejilerin geliştirilmesi yönünde araştırma ve işbirliği projeleri geliştirilmelidir. Kadın

akademisyenlerin mesleki rol ve geleneksel kadınlık rolleri arasındaki çatışmalarını yönetmede psikolojik, sosyal ve örgütsel destek sağlanmalıdır.

Kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştıran, içselleştirmelerine neden olan söylem ve eylem biçimlerinin değiştirilmesi doğrultusunda, kadın araştırmaları merkezleri, alandaki bilim insanları ve kuramcılarının destek vereceği farkındalık çalışmaları, seminerler, paneller, drama etkinlikleri, atölye çalışmaları düzenlenmelidir. Araştırma kapsamındaki akademik örgütte erkek yöneticiler ve erkek akademisyenlerin, var olan cinsiyetçi kültür ve süreçlere ilişkin bilinçlendirilmeleri acil eylem planı olarak düşünülmelidir. Kadınların araştırma, yönetim ve öğretimdeki liderlik özelliklerini artıracak ve görünür kılacak eylem planını, yönetsel ve örgütsel stratejileri kadın çalışanlarla birlikte geliştirerek ortaklaşa yürütülmeleri ve kurumsal hayata işbirliği içinde geçirmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Adams V. (2000). Male and Female: Differences Between Them. İçinde Ashton-Jones E., Olson G. A., Perry M. G. (Eds.), *The Gender Reader*, 2. bs. Boston: Ally & Bacon: 10.
- AFT. Higher Education. Promoting Gender Diversity in the Faculty: What Higher Education Unions Can Do. www.aft.org (erişim tarihi:25.10.2011).
- Althusser L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (çev.:Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Auerbach C. F. (2003). *Qualitative Data: An Introduction to Egdng and Analysis*. New Yorkand London: New York University Press.
- Barry J., Berg E. & Chandler J. (2006). Academic Shape Shifting: Gender, Management and İdentities in Sweden and England. *Organization* 13: 275-291.
- Bhalalusesa E. (1998): Women's Career and Professional Development: Experiences and challenges. *Gender and Education*, 10:1, 21-33.
- Bourdieu P. (2002). *Karşı ateşler*. (çev. Halime Yücel). İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

- Bourdieu P. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publication.
- Butler J. (2010). *Cinsiyet Belası. Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (çev: Başak Ertür) İstanbul: Metis Yayınları. (2.basım).
- Britton D. M. (2000). The Epistemology of the Gendered Organization. *Gender and Society*, 2000 14: 418-430.
- Cavelho T. & Machado L. M. (2010). Gender and Shifts in Higher Education Managerial Regimes. *Australian Universities' Review*, 52(2): 33-42.
- Cockburn C. (2005). *Hat, Kıbrıs'ta Kadınlar, Taksim ve Toplumsal Cinsiyet Düzeni* (Çev. Selda Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coleman M. (2003). Gender and the Orthodoxies of Leadership. *School Leadership & Management*, 23(3): 325-339.
- Connell R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (çev.: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Çelik Ö. (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deem R. (2003). Gender, Organizational Cultures and Practices of Manager-Academics in UK Universities. *Gender, Work and Organization*, 10(2): 239-260.
- Direk Z. (2007). Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi. İçinde Direk Z. (Der.), *Cinsiyetli Olmak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 67-84.
- Ducklin A. & Ozga J. (2007). Gender and Management in Further Education in Scotland: An Agenda for Research. *Gender and Education*, 19(5): 627-646.
- Foucault M. (2000). *Özne ve İktidar*. (1.bs.) İstanbul. Ayrıntı yayınları.

- George L. & Jenny F. (2000). The Restructuring of Academic Work in Australia: Power, Management and Gender. *British Journal of Sociology of Education*, 21: 2: 257-267.
- Harraway D. (2006). *Siborg Manifestosu*. (çev.: Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hey V. & Bradford S. (2004). The Return of the Repressed?: The Gender Politics of Emergent Forms of Professionalism in Education. *Journal of Education Policy* 19,(6):1-23.
- Kahraman S. D. (2010). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*. 3 (1): 30-35
- Karasar N. (1999). *Bilimsel Araştırma Teknikleri. Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (8.bs.). Ankara: 3A Araştırma.
- Karslı F. Ş. (2005). *Örgüt Kültürü ve Kadın Yöneticiler*. Yayınlanmamış dönem projesi. Ankara Üniversitesi.
- Turner K. J. (2007). Women, Men, and Myth in the Academy. *Review of Communication*, 7:(4): 333-337.
- Lloyd G. (1996). *Erkek Akıl. Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*. (çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Lester J. (2008). Performing Gender in the Workplace : Gender Socialization, Power, and Identity among Women Faculty Members. *Community College Review* 35: 277-292.
- Olstead R. (2011). Gender, Space and Fear: A Study of Women's Edgework. *Emotion, Space and Society*, 4: 86-94.
- Özkanlı Ö. (2007). Türkiye'de Kadın Akademisyenlerin Durumu. *Eğitim ve Bilim Education and Science*, 32(144):59-71.
- Patton M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.

- Priola V. (2007). Being Female Doing Gender. Narratives of Women in Education Management. *Gender and Education*, 19(1): 21-40.
- Raddon A. (2002). Mothers in the Academy: Positioned and Positioning within Discourses of the 'Successful Academic' and the 'Good Mother'. *Studies in Higher Education*, 27(4): 388-403.
- Rusch E. A(2008). Gender and Race in Leadership Preparation: A Constrained Discourse. *Educational Administration Quarterly*, 44 (1): 3-29.
- Sancar S.(2002-2003). Üniversitede Feminizm, Bağlam, Gündem ve Olanaklar. *Toplum ve Bilim: Güz*, (1): 202-216.
- Sancar S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar. Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis yayınları.
- Sancar S., Tan M., Ecevit M. & Acuner S. (2008). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği. Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. *Kadın-erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset* raporunun güncellenmesi. TÜSİAD & KAGİDER yayınları. İstanbul.
- Sayılan F. (2011). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. Olanaklar ve Sınırlar*. (der.: Fevziye Sayılan). Ankara: Dipnot Yayınları: 13-68.
- Skelton C. (2005). The 'Individualized' (Woman) in the Academy: Ulrich Beck, Gender and Power. *Gender and Education*, 17(3): 319-332.
- Thompson A. (2003). Special Series on Girls and Women in Education Caring in Context: Four Feminist Theories on Gender and Education. *Curriculum Inquiry*, 33(1):1-57.
- Tomàs M., Lavie J. M., Duran M. M., Guillamon C. (2010). Women in Academic Administration at the University. *Educational Management Administration & Leadership*, 38: 487-502.
- West J. (1995). The Trouble with Equal Opportunities: The Case of Women Academics. *Gender and Education*, 7(1): 51-68.

White K., Carvalho T. & Riordan S. (2011): Gender, Power and Managerialism in Universities. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 33(2): 179-188.

Yıldırım A. & Şimşek H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (2. bs.). Ankara: Seçkin yayıncılık.

Being a Woman at University: A Qualitative Research

İlknur Şentürk

Eskişehir Osmangazi University

Abstract

Academic organizations and universities are an important part of social life and also an important ideological tool of the state. Accordingly, political, social and cultural issues can reach universities and other higher education institutions. Gender discrimination and the issues of being a woman are crucial problems in our society, in the political arena and also at university. In this sense, this research has been designed to explain the position of women and the issue of being a woman in an academic organization.

The 21 participants of the research (study group) were selected from female academics who are employed in a teacher training institution in Eskişehir which is a major part of a higher education organization. The study was conducted based on the qualitative research method and an interview technique was used for collecting data. The data was interpreted using the content analysis research method. The results of the research have shown that according to women academics, within the context of gender inequality and being women, the academic organization -within the scope of the problem- has maintained the existing social normative structure regarding gender and was not effective in transforming to gendered organizational culture and administrative approaches.

Keywords: *university, academic organizations, women, gender.*

Knowledge and Attitudes toward Domestic Violence against Women: The Case of North Cyprus

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete Yönelik Bilgi ve Tutumlar: Kuzey Kıbrıs Örneği

Biran Mertan^{*}
Fatoş Bayraktar^{*}**
Gözde Pehlivan^{***}**

Uğur Maner^{}**
Şenel Hüsnü^{**}**
Düriye Çelik^{***}**

Psychological Counselling Guidance and Research Centre
Eastern Mediterranean University

Abstract

Victims of domestic violence usually first apply to police stations or hospitals. Therefore law enforcement and health care professionals can play a vital role in cases of such violence. One of the aims of this study was to assess how knowledge and attitudes toward domestic violence against women would differ between professionals and students from different disciplines. The second aim was to assess whether knowledge and attitudes toward domestic violence against women would vary as a result of previous training and contact with a domestic violence case. The final aim was to investigate whether knowledge and attitudes toward domestic violence against women would change based on varying demographic characteristics of the participants. A total of 305 participants (170 law, nursing and psychology students and 135 police officers) were included in the sample of the study. A Domestic Violence Attitudes Scale (DVAS) was developed by the authors to measure knowledge and attitudes toward

^{*} Assoc. Prof. Biran Mertan, Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: biran.mertan@emu.edu.tr

^{**} Uğur Maner, MA., Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: ugur.maner@emu.edu.tr

^{***} Fatoş Bayraktar, MSc., Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: fatos.bayraktar@emu.edu.tr

^{****} Şenel Hüsnü, PhD., Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: shenel_husnu@yahoo.com

^{*****} Gözde Pehlivan, MA., Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: gozde.pehlivan@emu.edu.tr

^{*****} Düriye Çelik, MA., Psychological Counseling Guidance and Research Centre, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus. E-mail: duricelik_@hotmail.com

domestic violence against women and a demographic information form was administered to obtain personal information regarding the participants. Results indicate that knowledge and attitudes toward domestic violence against women are related to the area of study or occupation and previous training and/or previous contact with a domestic violence case, but not with age, gender, nationality or marital status.

Keywords: *knowledge and attitudes toward domestic violence against women, police officers, law students, nursing students, psychology students.*

Introduction

There is currently no universally accepted definition of violence against women. The United Nations Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993) defines violence against women as “any act of gender-based violence that results in, or is likely to result in, physical, sexual or mental harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life.” The Declaration defines violence against women as encompassing, but not limited to, three areas: violence occurring in the family, within the general community, and violence perpetrated by the government.

Violence against women, as defined for this study, includes domestic violence against women perpetrated by intimate partners and other family members and manifested through:

Physical abuse are actions such as; slapping, beating, arm twisting, stabbing, strangling, burning, choking, kicking, threats with an object or weapon, and murder. *Sexual abuse*, such as coerced sex through threats, intimidation or physical force, forcing unwanted sexual acts or forcing sex with others. *Psychological abuse* which includes behaviour that is intended to intimidate and persecute, and takes the form of threats of abandonment or abuse, confinement to the home, surveillance, threats to take away custody of children, destruction of objects, isolation, verbal aggression and constant humiliation.

Statistics indicate that women are the most likely victims of violence in approximately 95 percent of cases of domestic violence (American Bar Association, Commission of Domestic Violence, 2008). World Health Organization (WHO) (2005) also reports that 10-69% of women state having been physically assaulted by an intimate partner at some point in their lives. In

their review of the prevalence of domestic violence experienced by women between the years 1995 and 2006, Alhabib, Nur and Jones (2010) reported that domestic violence against women has reached epidemic proportions in many societies in the world and no racial, ethnic or socio-economic group is immune.

Domestic Violence in Cyprus

Consistent with findings around the world, studies in North Cyprus have revealed that domestic violence against women occurs in North Cyprus as well. In one study, it was shown that 73.8% of Turkish Cypriot women had experienced psychological abuse by family members and 54.5% by their husbands. This percentage decreased slightly for physical abuse with 64% reporting violence from family members and 36.7% reporting violence from their husbands (Çakıcı, Düşünmez, & Çakıcı, 2007).

There have also been studies, workshops or meetings concerning the current situation of violence against women and domestic violence within North Cyprus in which the findings have been shared in the media but are yet to be published (e.g., Report on Domestic Violence by Akova Women's Association, 2011; Workshop on Violence against Women and Domestic Violence, 2011). In the Domestic Violence report written by Akova Women's Association (2011), it was highlighted that domestic violence against women has reached huge proportions in North Cyprus.

In a workshop on Violence against Women and Domestic Violence organized by the Faculty of Law at Eastern Mediterranean University (EMU) (May, 2011), it was reported by the Police Head Office that a total of 2243 cases of domestic violence against women were recorded however, 70% of these cases were not prosecuted in a court of law. Police officials dealt with these cases mostly by a mere verbal warning to the perpetrator, or even worse, by convincing the victim to withdraw his/her application. The Police Head Office also reported that police officers in North Cyprus usually treat domestic violence against women cases as a "private matter that should be resolved behind closed doors" and do not see such cases as important criminal issues in need of being followed up. Moreover, it was reported that victims of domestic violence were mostly approached by police officers who do not have enough knowledge about this issue and these conditions prevented women victims from getting the necessary legal attention after experiencing domestic violence.

Another legal disadvantage domestic violence victims face in North Cyprus is the lack of a comprehensive law on domestic violence against women in North Cyprus. Regulations preventing domestic violence are only practised in Marriage and Divorce Law (1998) however, the law can only be applied in cases whereby partners are married or divorced. For this reason, when a woman experiences violence either by a partner or by someone else living in the same house, she cannot be legally protected in North Cyprus.

In the same workshop on Violence against Women and Domestic Violence (Faculty of Law, EMU, May, 2011), it was reported that victims of domestic violence do not only face difficulties from the legal system but also as a result of the current health care system in North Cyprus. It was suggested that domestic violence was still perceived as a private family issue rather than a public health issue and the necessary regulations in hospitals or in private clinics were not in place.

Attitudes toward Domestic Violence in Certain Professions

While the prevalence of domestic violence against women continues to rise in the world, research emphasizes the contributing role of people's knowledge, attitudes or perceptions of domestic violence within a society (see Gracia, 2004; Lackey & Williams, 1995; Fagan, 1989). In the present study, we directed our attention towards the knowledge and attitudes of people who were working or studying in two distinct fields: 1- Law and 2- Health care, since it is known that domestic violence victims generally apply to law enforcement officials or hospitals for help as their first port of call (McMullan, Carlan & Nored, 2010). We were interested in the knowledge and attitudes of police officers as they are the first law enforcement professionals to turn up at the scene of a domestic violence incident (Johnson, Sigler & Crowley, 1994). We were also interested in the health care sector as this sector plays a key role in preventing violence (WHO, 2005) and nurses and psychologists are usually the first health care professionals to interact with domestic violence cases (Blideman, 2010; Bryant & Spencer, 2003; Coleman & Sandra, 1997; Kristiansen & Guilietti, 1990; Locke & Richman, 1999).

There are only a handful of studies conducted on the knowledge and attitudes of law professionals or law students (McMullan, Carlan & Nored, 2010; Home 1994; Logan et al., 2006), of nursing students (Blideman, 2010; Coleman & Sandra, 1997) and of psychology students (Bryant & Spencer, Bryant &

Spencer, 2003; Kristiansen & Guilietti, 1990; Locke & Richman, 1999) in the relevant literature.

McMullan, Carlan and Nored (2010) compared college students' attitudes of domestic violence against women who were planning to work in law enforcement with students aspiring to careers in a non-law-enforcement criminal justice. They found that law enforcement students were less sensitive to domestic violence against women when compared with other student groups. Moreover, they found that the demographic characteristics of participants were also related to their attitudes towards domestic violence against women. In their study, Logan et al. (2006) demonstrated that police mediation often enhances perceptions that domestic violence against women is not a crime but rather a private issue unworthy of legal intervention. Similarly, Home (1994) found that police officers were more likely to blame women in domestic violence cases in comparison to professionals in other fields. The common theme of these studies were that they focussed on the knowledge, attitudes of law enforcement professionals or students and revealed that law enforcement professionals or students usually hold positive (or more supportive) attitudes toward domestic violence against women.

Previous research exploring the attitudes of Nursing or Psychology students indicated contradictory results. Studies exploring the attitudes of nursing students found that nursing students usually had less negative attitudes (or more supporting) toward domestic violence against women (Blideman, 2010; Coleman & Sandra, 1997). Studies exploring the attitudes of Psychology students however, mostly revealed that future psychologists had more negative attitudes toward domestic violence against women and they were less likely to blame women victims of domestic violence (Bryant & Spencer, 2003; Kristiansen & Guilietti, 1990; Locke & Richman, 1999).

The comparison of knowledge and attitudes of students and/or professionals in law and health care sectors is yet to be investigated in the literature. In addition to this gap, there are no research findings regarding the knowledge and attitudes of students and/or professionals in North Cyprus. For this reason, the current study is an important contribution in filling this gap in research on domestic violence against women.

There were three major aims of the study: 1- To assess how knowledge and attitudes toward domestic violence against women would differ as a result of being employed or enrolled in a law, or a health care related field; 2- To assess whether knowledge and attitudes toward domestic violence against women would change as a result of receiving previous training in domestic violence and having previous contact with a domestic violence case; 3- To assess whether

knowledge and attitudes of domestic violence against women would change based on the demographic characteristics of participants in different areas of occupation or study.

Method

Participants

A total of 305 participants who were either studying or working in a law-enforcement area, and who were studying in a health care profession took part in this study. There were a total of 170 students and 135 police in the sample. The student sample (female $n=115$, male $n=55$) was obtained from two universities in North Cyprus [Nursing Department ($n=70$); Department of Psychology ($n=43$) and of Department of Law ($n=57$)].

The age range of students was 18-35 ($M=22.15$, $SD=3.46$). Most of the students were of Turkish nationality (48.6%) followed by Turkish Cypriot nationality (27.8%) and dual nationality of both Turkish and Turkish Cypriot (23.6%). Most of the students were single (67.9%) followed by those in a relationship (20.8%).

All police officers were male ($n=135$) and with an age range of 23-50 ($M=33.88$, $SD=5.88$). Most were Turkish Cypriot (65.9 %) followed by those who have dual nationality Turkish and Turkish Cypriot (34.1 %) nationality and those who have only Turkish nationality (1.5 %). Most police officers were also married (83.7%).

Materials

1-Demographic Information Form: Demographic variables included respondents' age, gender, nationality, profession, marital status, field of study, experience of previous training with a domestic violence case and experience of previous contact with a victim of a domestic violence.

2-Domestic Violence Attitudes Scale (DVAS): Based on previous research and information on varying aspects of domestic violence against women in the literature, a 46 item Likert type scale was developed by the authors in order to assess knowledge and attitudes towards domestic violence against women. Likert response options ranged from 1= *strongly disagree* to 5= *strongly agree*. Sample questions include the following: "Domestic violence against women is

an important health issue," "Domestic violence against women is a crime," and "Domestic violence against women is a private issue that should be resolved within closed doors" (reverse item). Responses were recoded and added to create a total score. The total score range was 46 to 230. A higher score indicated having more knowledge about domestic violence and endorsing more negative (or non-supportive) attitudes towards domestic violence against women. In contrast, a lower total score indicated having less knowledge and endorsing more positive (or supportive) attitudes towards domestic violence against women. The scale was also found to have good reliability ($\alpha=0.79$).

Procedure

Ethical approval for the research was first obtained by the Ethical Review Committee of the Department of Psychology at Eastern Mediterranean University. Subsequent to this, permissions were obtained from the boards of the Universities in order to administer the scales to the students studying in Nursing, Law and Psychology Departments. The students in each department were randomly selected and data was collected throughout the year 2010. The police officers were also randomly selected from the North Cyprus Police Force. All participants were first provided information regarding the study and after obtaining their consent, the scales were administered. The administration of the scales took 30 minutes on average. The instruments were administered either in group settings in a university/job environment or in a face-to-face situation.

Results

Role of profession

One of the aims of this study was to provide information about how knowledge and attitudes toward domestic violence against women would differ based on employment or enrolment in law enforcement or a health care field in North Cyprus. Therefore a one-way ANOVA was conducted in order to determine whether there was a significant difference between the varying samples on knowledge and attitudes toward domestic violence against women. Results yielded a significant difference between the samples, $F(3, 274) = 24.17, p < .001$. Police officers had on average the lowest score on the DVAS for the entire sample. Among the students from different disciplines however, Psychology

students had, on average the highest score ($M = 176.28$) whereas Nursing students had on average, the lowest score ($M = 173.59$) (see Figure 1).

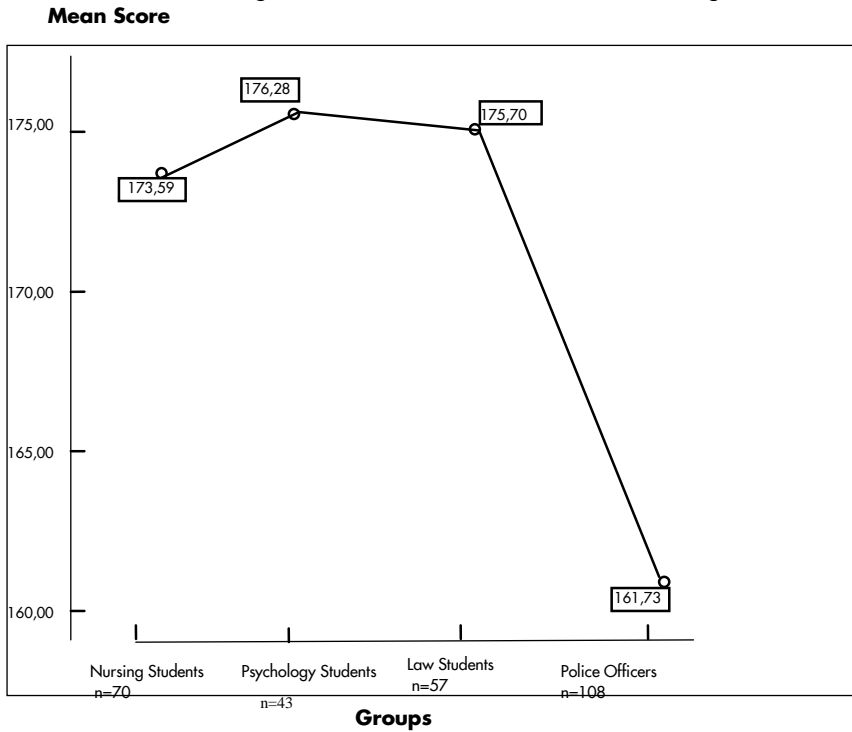

Figure 1. Group Means of the Knowledge and Attitudes Scale for Police Officers and Student Samples.

Experience of previous training

In order to test whether experience of previous training in domestic violence would be a factor predicting participants' knowledge and attitudes on the subject, an independent samples t-test was conducted. Within the sample, police officers were more likely to report that they had not received any training (38.7%) in comparison to student groups. Within the student sample, Nursing students were more likely to report that they had not received any training (25.6%) than Law (20.6%) and Psychology (15.1%) students. The mean score of participants who had no previous training ($M=146.3$, $SD= 20.5$) in domestic violence was significantly lower on the DVAS than those who reported having previous training ($M=170.5$, $SD= 12.9$), $t(278) = 1.72$, $p < .05$.

Prior contact with a domestic violence victim

In order to test whether prior contact with a DV victim had an effect on the knowledge and attitudes of the participants an independent samples t-test was conducted. Police officers were more likely to state that they had more contact with a domestic violence case (43.7%) in comparison to students. Within the student sample, Law students expressed having more contact with domestic violence case (24.3%) in comparison to psychology (11.7%) and nursing (20.4%) students. The mean score of participants who had more contact ($M=171.3$, $SD= 14.7$) with a domestic violence case was found to be significantly higher on the DVAS than those who reported having less contact ($M=167.6$, $SD= 13.2$), $t(278) = 2.14$, $p < .05$.

Role of demographic variables

To analyze whether age, gender, nationality and marital status would also contribute to any difference on the DVAS scores of the participants in varying professions or area of study, a two-way ANOVA was conducted for each demographic variable. The analysis did not reveal any significant main or interaction effects for any of the demographic variables.

Discussion

In accordance with findings in the literature (e.g., Home, 1994; Logan et al., 2006), police officers in North Cyprus reported the least amount of knowledge and most positive attitudes (or most supportive) toward domestic violence against women in contrast to the student groups. In other words, police officers were more likely to blame women and regard domestic violence as an internal affair, not worthy of police attention or intervention compared to law and health care students. In accordance with the findings of McMullan, Carlan and Nored (2010), Law students in North Cyprus had less knowledge and more positive attitudes (or more supportive) compared to Psychology students. Yet, inconsistent with the findings of Blideman (2010) and Coleman and Sandra (1997), Nursing students in North Cyprus reported the least knowledge and most positive attitudes (or most supportive) toward domestic violence against women. Moreover, consistent with previous findings (Bryant & Spencer, 2003; Kristiansen & Guilietti, 1990; Locke & Richman, 1999), Psychology students in North Cyprus reported most knowledge and most negative attitudes (or least

supportive) toward domestic violence against women. These findings indicate that there is a need to enrich the curriculums of Nursing departments and Law Faculties with domestic violence theories and practices as well as gender studies and human rights.

The role of previous training in domestic violence and experience of prior contact with a domestic violence case was also assessed in the study. In contrast with the findings of McMullan, Carlan and Nored (2010), previous training was a significant predictor of knowledge and attitudes toward domestic violence. Participants who had previous training reported more knowledge and more negative (or more non-supportive) attitudes toward domestic violence. Similarly, prior contact with a domestic violence case was related to having more knowledge and more negative (or more non-supportive) attitudes towards domestic violence. Police officers had more contact with a domestic violence case than other groups, however paradoxically, police officers reported receiving less training in domestic violence, had less knowledge and less negative (or more supportive) attitudes toward domestic violence against women. Once again, this emphasizes the value of training police officials in domestic violence as well as raising awareness to gender issues and human rights.

The third assumption of the study was that demographic characteristics of professionals or students in different occupations/ study areas would be related to their knowledge and attitudes toward domestic violence against women. This assumption was not supported by the findings of the study. Although this is in line with findings from the literature which have not found consistent differences in demographic variables (see McMullan, Carlan & Nored, 2010) in the current study, this might have resulted due to a limited sample size.

Overall, the current study sheds further light on the more general issue of domestic violence against women in terms of attitudes and knowledge in various fields. Previous studies were more heavily focused on the role of occupation/study solely amongst law enforcement students and students from other disciplines (e.g. McMullan, Carlan & Nored, 2009). However, the current study provided data for the comparison of law enforcement and health care professionals and students' knowledge and attitudes toward domestic violence against women.

As for the situation in North Cyprus, this study shows that there is an urgent need to implement social policies, legal legislation, regulations and social work regarding domestic violence against women in North Cyprus in order to increase the knowledge, awareness and sensitivity of both current and future professionals in areas related to domestic violence. Additionally, it emphasizes the importance of increasing the number of training programs open to both

students and professionals in the hope of enhancing awareness and sensitivity to those problems faced by victims or survivors of domestic violence. Current curriculums should provide more sufficient knowledge and skills especially to prepare future nurses and police officials in all aspects of domestic violence against women.

This study is not without limitations. Although the student samples were selected because they were most relevant to the issue of domestic violence, the sample was limited to those students in three main areas of study: psychology, law and nursing. It is therefore difficult to generalize the findings to students in other fields of study. The study only included age, gender, nationality and marital status as demographic variables, future studies should include a wider range of demographic variables (such as socio-economic status, duration of marital status) to assess their impact on knowledge and attitudes towards domestic violence against women. Future research should also assess the endorsement of myths and false beliefs regarding domestic violence against women in North Cyprus. This will enable researchers to develop interventions that can tackle prejudices and negative attitudes toward women victims of domestic violence in order to create a more open and accepting environment for women to disclose their situation without fear or anxiety.

References

- Alhabib S., Nur U. & Jones S. (2010). Domestic violence against women: Systematic review of prevalence studies. *Journal of Family Violence*, 25: 369-382.
- Akova Women Association (2011). Domestic Violence. *Haber Kıbrıs*. Retrieved September 20, 2011, from <http://www.haberkibris.com>.
- American Bar Association, Commission of Domestic Violence. (2008). Retrieved February 1, 2011 from <http://www.abanet.org>.
- Bryant S. A. & Spencer G. A. (2003). University students' attitudes about attributing blame in domestic violence. *Journal of Family Violence*, 18(6): 369-376.

- Coleman J. C. & Sandra M. S. (1997). Nursing Students' Attitudes toward Victims of Domestic Violence as Predicted by Selected Individual and Relationship Variables. *Journal of Family Violence*, 12(2): 113-138.
- Cann K., Witnell S., Shakespeare J., Doll H. & Thomas J. (2001). Domestic violence; a comparative survey of levels of detection, knowledge, and attitudes in healthcare workers. *Public Health*, 7/5: 89-95.
- Çakıcı M., Düşünmez S. & Çakıcı E. (2007). *Kuzey Kıbrıs'ta Kadına Yönelik Şiddet*. Kıbrıs Türk Ruh Sağlığı Yayınları.
- Fagan J. A. (1989). Cessation of family violence: Deterrence and dissuasion. In Tonry M. & Ohlin L. (Eds.), *Crime and justice: An annual review of research*. Chicago: University of Chicago Press: 377 – 425.
- Gracia E. (2004). Unreported cases of domestic violence against women: Towards an epidemiology of social silence, tolerance, and inhibition. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 58: 536 – 537.
- Home A. M. (1994). Attributing Responsibility and Assessing Gravity in Wife Abuse Situations: A Comparative Study of Police and Social Workers. *Journal of Social Service Research*, 19: 67-84.
- Kantor G. K. & Straus M. A. (1995). Response of Victims and the Police to Assaults on Wives. In Strauss M. A. & Gelles R. J. (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families*. New Brunswick, NJ: Transaction: 473-487.
- Kristiansen C. M. & Guilietti R. (1990). Perceptions of Wife Abuse: Effects of Gender, Attitudes toward Women and Just-World Beliefs among College Students. *Psychology of Women Quarterly*, 14:177-189.
- Lackey C. & Williams K. R. (1995). Social Bonding and the Cessation of Partner Violence across Generations. *Journal of Marriage and the Family*, 57: 295 – 305.
- Locke L. M. & Richman C.L. (1999). Attitudes toward Domestic Violence: Race and Gender Issues. *Sex roles*, 40 (3/4): 227-247.

- Logan T. K., Shannon L. & Walker R. (2006). Police Attitudes toward Domestic Violence Offenders [Electronic version]. *Journal of Interpersonal Violence*, 21: 1365-1374.
- McMullan E. C., Carlan P. E. & Nored L. S. (2009). Future Law Enforcement Officers and Social Workers: Perceptions of Domestic Violence. [Electronic version] *Journal of Interpersonal Violence*: 25: 1367.
- Police Head Office. (2011, May). Records of Domestic Violence Cases. *Violence against Women and Domestic Violence*. Workshop conducted by Faculty of Law, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus.
- United Nations General Assembly (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women*. WHO Multi-Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women: Summary Report of Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women's Responses. Geneva, World Health Organization.

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete Yönelik Bilgi ve Tutumlar: Kuzey Kıbrıs Örneği

Biran Mertan
Fatoş Bayraktar
Gözde Pehlivan

Psikolojik Danışma, Rehberlik ve Araştırma Merkezi
Doğu Akdeniz Üniversitesi

Uğur Maner
Şenel Hüsnü
Düriye Çelik

Öz

Aile içi şiddete maruz kalan bireyler çoğunlukla ilk olarak polise veya hastanelere başvururlar (McMullan, Carlan & Nored, 2010). Bu nedenle, kanun uygulayıcıları ve sağlık çalışanları şiddet vakalarında önemli bir role sahiptirler. Bu araştırmanın amaçlarından biri, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumların, polisler ve farklı bölümlerde eğitim gören öğrenciler arasında nasıl farklılaştığını ölçmektir. Araştırmanın bir diğer amacı ise, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumların, daha önce aile içi şiddet konusunda eğitim almış olma ve/veya bir şiddet vakası ile karşılaşmış olma durumları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Son olarak araştırmada, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumların farklı sosyodemografik özelliklere göre nasıl farklılaşabileceğini ölçmek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini, Hukuk, Hemşirelik ve Psikoloji bölümlerinde eğitim gören toplam 170 öğrenci ve 135 polis memuru olmak üzere toplam 305 katılımcı oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak, katılımcıların sosyodemografik bilgilerine yönelik sorulardan oluşan Demografik Bilgi Formu ve kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumları ölçmek amacıyla yazarlar tarafından geliştirilmiş olan Aile İçi Şiddet Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumların, katılımcıların farklı eğitim veya çalışma alanlarından olmaları, aile içi şiddet konusunda eğitim almış olma ve/veya daha önce aile içi şiddet vakası ile karşılaşmış olma faktörleri ile ilişkili olduğunu ancak, sosyodemografik faktörler ile (örneğin; yaş, cinsiyet, uyruk ve medeni durum) ilişkili olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: aile içi şiddet konusunda bilgi ve tutumlar, polis memurları, Hukuk Fakültesi öğrencileri, Hemşirelik Bölümü öğrencileri, Psikoloji Bölümü öğrencileri.

Bakmak Ama Görmemek: Türkiye’de Kadın Yazarların Profili¹

Looking Without Seeing: Profile of Women Authors in Turkey

S. Elif Aksoy*
Doğuş Üniversitesi

Çimen Günay-Erkol**
Özyeğin Üniversitesi

Öz

Bu makale, edebiyat sosyolojisi alanına giren ve Türkiye’deki edebiyatçı kadınların profilini ortaya çıkartmayı amaçlayan bir araştırma projesinin ürünüdür. Kadın yazarların eğitim durumları, meslekleri, babalarının meslekleri, yapıt verdikleri türler ve bildikleri yabancı diller gibi kimi unsurlar ele alınarak bu verilerin yıllara dağılımı incelenmektedir. İstatistiksel veriler ve bunlara dayalı olarak yapılan niceliksel analizler toplumsal ve kültürel süreçleri tüm yönleriyle yansıtmaları da, sözkonusu verilerin yıllara göre nasıl değiştiğini görmek “kadın edebiyatı” adıyla çerçevelenen ve fazla sorgulanmadan adeta bir kanon gibi kabul edilen yazınsal üretimin değerlendirilmesinde otomatikleşen kimi yargıların yeniden gözden geçirilmesi için gereklidir. İstatistiksel dağılımlar bir panorama çizmekle kalmaz, edebiyatın kurumsallaşması, metalaşması, nesilden nesile ve farklı kültürlere aktarımı gibi konulara ışık tutabilecek veriler de sunar. Örneğin, edebiyatçı kadınların doğum yeri ve ikamet yeri üzerine yapılacak karşılaştırmalar, ülkenin edebiyat merkezi olan şehirlerini belirlememize yardımcı olur. Edebiyatçı kadınların yapıt verdikleri türlerin dağılımı ve bu dağılımın yıllara göre gösterdiği değişim, edebiyattaki toplumsal cinsiyet dinamiklerini ve bu dinamiklerin tarihsel süreçteki gelişimini anlamamıza yardımcı olur. İstatistiksel verileri değerlendiren bu makale, edebiyatçı kadınların görünürlüğünü etkileyen unsurları tartışmaya açmakta ve edebiyat için gelenekselleşen bilginin sadece erkekler üzerinden türetilmesinin yanlışlığına değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, edebiyat sosyolojisi, kadın yazarlar.

* Yrd.Doç.Dr. S. Elif Aksoy, Doğuş Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Birimi, İstanbul-Türkiye. E-posta: saksoy@dogus.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr. Çimen Günay-Erkol, Özyeğin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul Türkiye. E-posta: cimen.gunay@ozyegin.edu.tr

Giriş

Feminizmin tüm kazanımlarına karşın kadınlar kimi alanlarda hâlâ bir varoluş sorunu yaşamaktadır ve edebiyat bu alanlardan biridir². Geçen yılın Şubat ayında (Şubat 2011) NOTOS dergisi tarafından yapılan “Çağdaş Türk Edebiyatında en iyi 40 şey” başlıklı soruşturmaya verilen cevaplarla oluşturulan listede hiç kadın yazar olmayışı dikkati çekmişti. NOTOS’un araştırması ile aynı günlerde İngilizce yayımlanan edebiyat dergileri ekseninde kadınların ne kadar görünür kılındığını araştıran VIDA (Women in Literary Arts) adlı oluşum, erkeklerin ezici bir farkla önde olduğunu gösteren verilerini duyurdu ve Amerika’da da kadın yazarların görünürlüğü üzerine bir tartışma yaşandı (<http://vidaweb.org/the-count-2010>). Sadece dergilere değil, edebiyat antolojilerine ve seçkilere de sinen, edebiyat üzerine düşünme pratiğimizi etkileyen bu görünmezliğin tartışmaya açılması gerekmektedir³.

Kadın edebiyatı tarihi uzun süre bir görünmezlik tarihi olarak kaldı. Kadın araştırmalarının giderek daha fazla ilgi görmesinin ve gelişmesinin bir sonucu olarak, her geçen gün Türkiye’de kadınların tarihi hakkında daha fazla bilgi edinmemize yardımcı olacak belgelere kavuşuyoruz. Arşivlerden yeni belgeler çıktıkça ve az bilinen, unuttuğumuz kadın yazarların anıları, biyografileri vs. yayımlandıkça edebiyat söz konusu olduğunda tahmin ettiğimizden çok daha zengin bir tarihle karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. Son yıllarda tarihsel özneler olarak erkekler kadar önemsenmemiş, görmezden gelinmiş ve hatta özellikle kayıt dışı bırakılmış kadın yazarların pek çoğu arşivlerin tozlu raflarından indirildiyse de, kadın edebiyatı tarihinde pek çok yapıt hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir. Edebiyat tarihimiz, antolojilerimiz, bu zenginliği hâlâ tam anlamıyla kucaklayabilmiş değil. Varolan antolojilerin kadın yazarlar konusundaki yetersizliği ve suskunluğu bir yana, egemen söylemlerin dışında kalan kadın yazarlar düşünüldüğünde, elimizdeki kaynakların aslında ne kadar işlevsiz kaldığını da görüyoruz.

Ülkemizde bugüne kadar hazırlanmış en kapsamlı edebiyatçılar ansiklopedisi olan, Yapı Kredi Yayınları tarafından 2001 yılında yayımlanan *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nde yer verilen, “2132 edebiyatçının, 1854’ünün (yüzde 87’sinin) erkeklerden oluştuğu” tespiti, Türk edebiyatçılarının toplumsal profilini oluşturan birçok ögeyle birlikte, cinsiyet dağılımı hakkında da veriler içeren “Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili” başlıklı yazıda tartışılmıştı (Aksoy ve Cankara, 2002: 2-6). Yüzde 13’lük kadın yazar oranı, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir saptamadır. 2132 Türk edebiyatçısının sadece 278’inin, yani yüzde 13’ünün kadınlardan oluştuğunu bildiren bir istatistik, Türkiye’de kadının toplumsal konumunun iyileştiğini tekrar eden

söylemler tarafından gizlenen bir gerçeği, tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

Aksoy ve Cankara’nın yürüttüğü türden profil araştırmaları sadece yazarların doğum yeri, meslek vb. dağılımlarını vermekle ve bir panorama çizmekle kalmaz, edebiyatın kurumsallaşması, metalaşması, nesilden nesile ve farklı kültürlere aktarımı gibi konulara ışık tutabilecek veriler de sunar. Edebiyatçıların yapıtlarını hangi yaşta ortaya koyduklarına dair bilgiler derlenebilirse, bir “ortalama ürün verme yaşı” hesaplanabilir. Bu yaş ortalamasına bakarak, o ülkede gençlere tanınan imkânlar hakkında bir fikir sahibi olabiliriz. Doğum yeri ve ikamet yeri üzerine yapılacak karşılaştırmalar, ülkenin edebiyat merkezi olan şehirlerini ortaya çıkartmamıza yardımcı olur. Bu şehirlere bir göç gerçekleşiyorsa ve edebiyatçılar birkaç şehirde yoğunlaşıyorsa, ülkenin geri kalan şehirlerindeki yazarlar için alternatif kanallar olup olmadığını tartışabiliriz. Baba mesleği üzerinden yapılacak bir dağılım, yazarlık mesleğine bakışımızı da aydınlatabilir: örneğin, Cumhuriyetin ilk kuşaklarına mensup öğretmenlerin çocukları olan yazarlar için, yaptıkları edebiyatta benzer bir aydınlatma, eğitime eğilimi bulunup bulunmadığını sorgulayabiliriz.

Bu tip panoramik profil araştırmaları, edebiyat sosyolojisi olarak tanımlanan alana girer. Edebiyat sosyolojisi Türkiye’de ilgi gören bir araştırma alanı olmasına karşın, panoramik profil araştırmaları Türk edebiyatı araştırmalarında ne yazık ki kısıtlı sayıdadır. Pek çok araştırmacı tarafından gözleme dayalı yazılar yazılmaktadır ancak bu yazıların çok azı sayısal verilerle desteklenebilmektedir. Profil araştırmalarının sayılarla desteklenen bir örneği, Cemal Süreya’nın “Türk Yazarının Halklaşması” başlıklı yazısıdır (Cemal Süreya 1967). 1967 yılında Behçet Necatigil’in hazırladığı *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*’nde adı geçen 600 kişiden hareketle yazdığı bu yazıda Cemal Süreya, Türkiye’deki yazarların eğitim durumları üzerine gözlemler yapmıştır. Bir diğer profil araştırması olan ve Alpay Kabacalı tarafından gerçekleştirilerek 1981’de aynı adla kitaplaşan *Türkiye’de Yazarın Kazancı* başlıklı çalışma, yazarların telif gelirleri üzerine yürütülen bir araştırmaya dayanmaktadır (Kabacalı 1981).

Yukarıda anılan, Elif Aksoy ve Murat Cankara tarafından yazılmış olan “Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili” başlıklı yazı da, benzer bir saikle 2132 edebiyatçıyı incelemekte ve edebiyatçıları cinsiyet, doğum yeri, ikamet yeri, eğitim durumu, meslek, baba mesleği ve yapıt türü dağılımı üzerinden ele almaktadır. Aksoy ve Cankara gibi *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nin verilerini kullanan Leyla Burcu DüNDAR’ın 1990’lardaki öykü patlamasını değerlendirdiği yayımlanmamış doktora tezinde de öykücüler doğum tarihi ve yeri, ikamet yeri, cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve yapıtların dağılımı üzerinden incelenmektedir. DüNDAR, 1990-2005

döneminde kitabı yayımlanan öykücülerin cinsiyet dağılımını %29.5 kadın, %70.5 erkek olarak belirtmektedir (Dündar, 2007: 59).

Bu makalede, edebiyatçı kadınlar için gerçekleştirilen benzer bir panoramik çalışmanın sonuçları sunulmaktadır. Türk edebiyatındaki kadın söylemi ve bununla ilişkili değerlendirmeler, çalışmanın kapsamı dışındadır. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar* Ansiklopedisi'nde yer alan verileri, çeşitli ölçütlere göre gruplandırarak, edebiyatçı kadınların toplumsal profili ortaya konulacaktır. Bu veriler, edebiyatçı kadınların toplumsal profilinin, ya hiç bilinmeyen ya da bilirse de gerçek boyutlarında kavranmayan bazı yönlerini ortaya çıkartıyor. Ağırlıklı olarak sayısal ve oransal verilerin yer alacağı bu çalışmadan çıkacak sonuçların, edebiyatçı kadınları, sosyoloji ve edebiyat eleştirisi perspektiflerinden ele alacak araştırmalara kaynak oluşturmasını ümit ediyoruz. Eksikliklerine karşın, bu tür niceliksel analizlerin, toplumsal olgularla ilgili değerlendirmeleri, dayanaksız genellemeler ve kestirme ifadelerden kurtaracağına ve bilimsel düşüncenin güçlenmesine katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Yazının ilk bölümünde, edebiyatçı kadınların toplumsal konumlarını inceleyen araştırmaların önemi hakkında bazı görüşlere yer verilmekte ve ikinci bölümde Türkiye'deki edebiyatçı kadınları topluca ele alan çalışmalar özetlenmektedir. Sayısal ve oransal bilgilerden oluşan üçüncü bölümde ise, kadın edebiyatçılar, doğum yerleri, son yaşadıkları yerler, yapıt verdikleri türler, eğitim durumları, baba meslekleri, kendi meslekleri, eğitim alanları, yabancı dil bilgileri vb. üzerinden değerlendirilerek ele alınmaktadır. Son bölümde, konu ile ilgili bazı gözlemlerimize de yer verdik. Yazıda "kadın edebiyatçı" veya "kadın yazar" terimlerini kullanmaktan kaçındık. "Kadın edebiyatçı, kadın doktor, kadın avukat" gibi kullanımlar, "erkekler için özel" olduğu kabul edilen bir alanda—nasıl olmuşsa—etkin olabilmiş kadınlardan söz edildiği kanısını doğurabiliyor. "Kadın yazar" ifadesi, "yazarlar ve kadın yazarlar" biçiminde bir gruplandırma olduğu çağrışımını yapabiliyor. Erhan Bener'in "Kadın Yazarlar" başlıklı makalesinde belirttiği gibi, "erkekler için özel sanılan uğraş dallarında, bu 'a priori' kabul nedeniyle, o uğraşlar içinde bulunan kadınlara, kadınlık sıfatının eklenmesi doğal karşılanmaktadır" (Bener, 2001: 49). Bu tür bir ön kabulü paylaşmadığımızı, tam tersine bu ön kabulü besleyen cinsiyetçi yaklaşımlarla hesaplaşmak istediğimizi belirtmek için "edebiyatçı kadın" terimini tercih ettik.

Edebiyat Sosyolojisi ve Edebiyatçı Kadınların Toplumsal Konumlarının Araştırılması

Edebiyat Sosyolojisi adlı kitapta Robert Escarpit, yazarları toplum içinde konumlandırmak için ilk olarak yazarların kökenlerini incelemek gerektiğini

belirterek, bu alandaki öncülüğü İngiliz psikolog H. Havelock Ellis'in yaptığını ifade eder (Escarpit, 1992: 43). Escarpit’ye göre, “H. Havelock Ellis’in araştırmalarından başlıca iki uğraşmayı elde edebiliriz: coğrafi kökenlerin araştırılması ve toplumsal uğraşının kökenlerinin araştırılması” (Escarpit, 1992: 43). Escarpit, bu düşünceden hareketle, Fransız edebiyatının belli bir döneminde ürün vermiş edebiyatçıların, coğrafi kökenlerini, ailelerinin mesleklerini ve edebiyatçıların edebiyat dışındaki uğraşlarını ele alan istatistiksel verilere yer verir (Escarpit, 1992: 44-47).

Türk edebiyatı araştırmalarında da Escarpit’in yaptığı çalışmaların benzerlerine imza atmış, “edebiyat sosyolojisi” denince akla gelen öncü isimlerden olmuş araştırmacılar bulunmaktadır. Bu bölümde bu isimlere değinmek ve sosyolojinin edebiyat araştırmalarındaki önemine dikkat çekmek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, sosyoloji, “edebiyat sosyolojisi” başlığına gerek duyulmadan da, edebiyat araştırmalarının temeline nüfuz etmiş, bir eleştirel çerçeve sağlamış ve Türk edebiyatının doğuşu ve işleyişi hakkındaki görüşleri belirlemiştir. Örneğin, Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Millî Tettebular Mecmuası*’nda Eylül-Ekim 1915’te yayımlanan “Türk Edebiyatı’nın Menşesi” adlı makalesinde Fransız sosyoloğu Emile Durkheim’in görüşleri doğrultusunda sanatın kaynağının din olduğunu ileri sürer (Köprülü, 1966: 50). Köprülü ve onun ekolünün sürdürdüğü Durkheimci sosyolojik bakış, “edebiyat sosyolojisi” gibi ayrı bir kategoriye gerek duyulmadan edebiyat araştırmalarının bir parçası haline gelmiştir.

Edebiyat sosyolojisi başlığıyla ayrı bir alan oluşturan çalışmalar ise daha geç tarihidir. Bu başlıkla sunulan öncü örneklerden biri Fahri Fındıkoğlu’nun 1928 tarihli *Bayburtlu Zihni: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi* başlıklı yapıtıdır. Sayısal bir değerlendirme veya karşılaştırma içermeyen bu yapıt daha çok bir monografi özelliği taşımaktadır. “Edebiyat sosyolojisi” başlıklı makalelerle bu alana katkıda bulunan isimler arasında Prof.Dr. Nurettin Şazi Kösemihal de bulunmaktadır. Prof. Kösemihal, edebiyat sosyolojisi üzerine verdiği derslerin notlarını ve kendisi tarafından yönetilen ve bu alanda yürütülen mezuniyet tezlerinin değerlendirmesini iki ayrı yazıda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olan *Sosyoloji Dergisi*’nde yayımlamıştır (Kösemihal, 1964: 1-37 ve 1967:185-192). Cemil Meriç’in *Hisar* dergisinin Kasım ve Aralık sayılarında yayımlanan makaleleri (Meriç, 1970: 8-10 ve 13-14), Sadık Kemal Tural’ın ilk baskısı 1982 tarihli olan *Zamanın Elinden Tutmak* başlıklı yapıtı (Tural 2003), Sabahattin Güllülü’nün *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi* adlı yapıtı (Güllülü 1998), Köksal Alver’in derlediği *Edebiyat Sosyolojisi* başlıklı kitap (Alver 2004) ve Ömer Naci Soykan’ın kuramsal ve uygulamalı edebiyat sosyolojisi konulu yazılarını bir araya getirdiği *Edebiyat Sosyolojisi, Kuram ve Uygulama* başlıklı

kitabı diğer önemli kaynaklardır (Soykan 2009). Yakın tarihli iki önemli yazıya örnek olarak Gökhan Tok'un "Türkiye'deki Yazarlar Üstüne Sosyolojik Bir İnceleme" (Tok, 1995: 10-15) başlıklı makalesi ve Fikri Okut ile Hasan Yazıcı'nın "Türk Yazar Sosyolojisinden Bir Kesit" başlıklı makaleleri verilebilir (Okut ve Yazıcı, 2005: 887-898).

Edebiyata yazarların cinsiyet dağılımını dikkate alan bir sosyolojik bakış yöneltme çabası eski tarihli edebiyat sosyolojisi incelemelerinden çok yakın tarihli olanlarda karşımıza çıkmaktadır. Feminizmin Türkiye'de dolaşıma girdiği 1970'li yılların etkisiyle, sadece edebiyatçı kadınların ne kadar görünür olabildiği değil, toplumsal cinsiyet özelliklerini yazdıklarına ne şekilde taşıdıkları da araştırma konusu edilmiştir. Edebiyat araştırmalarında "kadın duyarlılığı", "dişil dil" gibi tartışmalı kavramların derinlikli incelemelere konu edilmesine bu dönemden sonra rastlarız. Edebiyatçıları, cinsiyetlerine göre ayrı ayrı ele alan incelemeler yapmanın doğru olup olmadığı, edebiyatın cinsiyetinden söz edilip edilemeyeceği, tartışılan bir konudur. Fatmagül Berktaş, *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak* adlı kitabında, "geleneksel olarak sanatın ve edebiyatın cinsiyetinin olmadığı, koşulların kadın ya da erkek tüm sanatçılar için aynı olduğu savunulur. Üstelik bu tezin en hararetli savunucuları, kadınlardır" (Berktaş, 1991: 7) sözleriyle cinsiyet temelli ayrımı karşı dirençten söz etmektedir.

Berktaş'ın, toplumsal koşulların edebiyatçı kadınlara etkisi bakımından işaret ettiği bu direncin, uluslararası platformda sosyoloji biliminde de yaşandığını görmek mümkün. Judith Stacey ve Barrie Thorne, "The Missing Feminist Revolution in Sociology" başlıklı makalelerinde, 1970'li yıllarda feminist sosyologların, feminist perspektifin diğer birçok alana olduğu gibi sosyolojiye de entellektüel bir devrim getireceğine dair iyimser bir beklenti içinde oldukları ancak aradan geçen zamana karşın bu beklentilere ulaşamadığını belirtiyorlar (Stacey ve Thorne, 1998: 219). Yazarlara göre, cinsiyet sosyolojisi alanında birçok çalışma yapılmasına karşın "sosyolojik kanonları feminist sorularla yeniden gözden geçirmeye girişen" çalışmalar sayıca azdır (Stacey ve Thorne, 1998: 221). Toplumsal oluşumları ve ilişkileri inceleyen sosyoloji gibi bir disiplinin, cinsiyetler arası hiyerarşik yapıyı ve bunun sonuçlarını ele almakta bu kadar geç kalmış olması, ele aldığı durumlarda da, konuyu, Stacey ve Thorne'un ifadesiyle, "kadının varlığının gözardı edilemeyeceği aile, demografi [...] gibi alt alanlarda incelemesi" (Stacey ve Thorne, 1998: 226) düşündürücüdür. Makalede, meslekler sosyolojisi ve siyaset sosyolojisi gibi alanların yanı sıra, sosyal tabakalaşma ve sosyal hareketlerle ilgili çalışmalarda bile araştırmacıların, kadınları görmezden geldikleri ve "analizlerini cinsiyet kategorisini katmadan, örtülü olarak erkek deneyimini alan" (Stacey ve Thorne, 1998: 226) bir anlayışla yaptıkları vurgulanmaktadır. Stacey ve Thorne bu

durumu sorgularken, kuramsal varsayımlar bir yana, uygulamada “(Batılı, beyaz, yüksek/orta sınıf, heteroseksüel erkeklerden oluşan) ayrıcalıklı kesimin görüşlerinin geleneksel sosyolojik bilgiyi oluşturduğunu” öne sürüyorlar (Stacey ve Thorne, 1998: 226). Edebiyat için de gelenekselleşen bilginin erkekler üzerinden türetildiğini, kadınların edebiyat üretimlerine ilişkin bütüncül bir bakış açısının geliştirilmediğini söylemek yanlış olmayacak.

Türk edebiyatı araştırmalarında kadınları odağa alan pek çok inceleme olmasına karşın, sistematik bir yazar dökümü veya dönemsel sınıflandırma gerçekleştirilmiş değildir. Kadın yazarların nüfustaki artışa paralel bir oransal artış gösterip göstermediğini, eğitim seviyelerinde zamanla ne gibi değişiklikler gerçekleştiğini, evlilik kurumu veya küçük şehir ve kasabaların kültürel iklimlerinden ne şekilde etkilendiklerini, bütün bunların yazarlıklarını besleyen/ketleyen unsurlar olup olmadığını sorgulayabileceğimiz bir panoramik incelemeye henüz sahip değiliz. Bu önemli eksikliğin ışığında, Fatmagül Berktaş’ın, toplumsal cinsiyetin edebiyatçılara etkilerini sorgulama çağrısının, sadece Türkiye’deki edebiyat tarihi ve sosyoloji çalışmaları bakımından değil, uluslararası platformdaki benzeri çalışmalar için de yeni sayılabilecek bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Berktaş’ın, edebiyat alanında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliklere işaret etmiş olmasını önemsiyor, bu eşitsizliklerin ortaya çıkartılabilmesi için öncelikle edebiyatçıların toplumsal profillerini gözler önüne seren kapsamlı çalışmalar yapılmasının büyük önem taşıdığını düşünüyoruz. Ataerkil toplum yapısının en temel ve en yaygın özelliklerinden biri olan “erkek-egemen” ilişkiler düzeninin kadınlara getirdiği sınırlamaları—sistematik denebilecek biçimde— görmezden gelen zihniyetin de ayrıca sorgulanması gerekiyor.

Türkiye’de Edebiyatçı Kadınlar Hakkındaki İncelemeler

Edebiyatçı kadınlar hakkında Türkiye’de yapılan çalışmaların çok az sayıda olduğu ve bunlarda da sosyolojik boyutun ihmal edildiği görülmektedir. Edebiyatçı kadınları topluca ele alan çalışmalar, genellikle edebiyatçıların kısa biyografik bilgilerinin yer aldığı, antoloji biçimindeki kaynaklardan oluşmaktadır. Murat Uraz, 1940’ta yayımlanan, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* başlıklı kitapta, Tanzimat öncesinden başlayarak kadın edebiyatçıları kısa yaşam öyküleri ve yapıtlarından örneklerle sıralar. Uraz’ın kitabı, yazarın, “bugünkü malûmatımıza göre ilk kaydedebildiğimiz kadın şair” (Uraz, 1940: 3) olarak tanımladığı Amasyalı Zeynep’ten İsmet Kür’e kadar olan şair kadınları, Fatma Aliye’den Kerime Nadir’e kadar olan roman ve öykü yazarlarını, tiyatro

ve gazete yazarı olan kadınları kapsar. Can Kurultay'ın hazırladığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1993'te basılan *Çağdaş Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar* ve Mehmet Aydın'ın 1995 yılında yayımlanmış olan, *Ne Yazıyor Bu Kadınlar?* başlıklı kitabı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi edebiyatçı kadınlarının yaşam öyküleri ve yapıtlarından örneklerle yer veren çalışmalarıdır (Kurultay 1993; Aydın 1995). Mustafa Sever imzalı *Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi* ve Müjgan Cunbur ile Neriman Sayral'ın birlikte hazırladıkları *Türk Kadının Şiiri* başlıklı derleme diğer önemli kaynaklardandır (Sever 1993; Cunbur ve Sayral 1998). Nesrin Tağızade Karaca'nın *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Aysu Erden'in *Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar* ve Şahinkaya Dil'in *Türk Kadın Şairler Antolojisi* ile Bedihan Tamsöz'ün *Osmanlı'dan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi* ve Hüseyin Yurdabak'ın *Türk Edebiyatında Günümüz Kadın Şairleri* başlıklı kitapları da önemli kaynak kitaplar arasında sayılabilir (Tağızade-Karaca 2006; Erden 2011, Şahinkaya 1966, Tamsöz 1994, Yurdabak 2006).

Sosyolog Dilek Cindoğlu'nun "Women Writers and Women's Fiction in 1970-1985 Period of Turkey" başlıklı, 1986 tarihli yüksek lisans tezi, edebiyatçı kadınların toplumsal kökenleriyle ilgili olarak, bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmiş ve anlamlı sonuçlar ortaya koyan bir çalışmadır. Cinsiyet sosyolojisi ekseninde yürüttüğü çalışmada Cindoğlu, 1970 ile 1985 arasındaki on beş yıllık dönemde, edebiyat dünyasında yer alan olan roman ve öykü yazarı kadınların, "yaşam öyküleri ve deneyimlerinin, kadının Türk toplumundaki rollerinde görülen ideolojik değişimler çerçevesinde konumlandırılması"nı hedeflediği çalışmasında, aileyi odağa almıştır (Cindoğlu, 1986: 7). Bir edebiyat sosyolojisi çalışması olarak dikkat çeken, Gökhan Tok'un, "Türkiye'deki Yazarlar Üstüne Sosyolojik Bir İnceleme" başlıklı iki bölümlü makalesinde, edebiyatçıların cinsiyet dağılımına ilgili sonuçlar yer alır. Tok, Türkiye'de edebiyatçıların üye oldukları beş dernek ve sendikanın üyeleri arasında düzenlediği ankete yanıt veren 66 edebiyatçıdan, yüzde 12.1'inin kadınlardan oluştuğunu belirtmektedir (Tok, 1995:12).

Edebiyat sosyolojisi üzerine yayımlanmış yazıları bulunan Tuncer Uçarol'un, Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nün 1999 yılında yapılmış olan altıncı baskısında yer alan edebiyatçı kadınların listesini çıkarttığı, "*Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*"nde Kadın Şair ve Yazarlarımız" başlıklı çalışmasını da anmalıyız (Uçarol, 2001: 7-14). Uçarol ayrıca, Kurdakul'un yukarıda anılan sözlüğü ve Behçet Necatigil'in hazırladığı *Edebiyatımızda isimler Sözlüğü*'nde yer alan edebiyatçı kadınlarla ilgili bazı bilgileri derleyerek, bu çalışma süresince oluşan izlenimlerini "Kadın Edebiyatçılarımız Günlüğü" başlığıyla bir araya getirmiştir (Uçarol, 2001: 15-38).

Edebiyatçı kadınların toplumsal konumundan söz eden diğer bir grup çalışmada ise iki ortak varsayım dikkati çekiyor. Bu çalışmalarda, kadının toplumdaki konumunun yükseldiği ve bunun sonucu olarak edebiyatçı kadınların, yapıtlarında “kadının toplumdaki konumunu” ele aldıkları görüşüne yer veriliyor. Bu ve benzeri yaklaşımları, Feridun Andaç’ın “Modern Kadın Yazarın Toplumsal ve Sanatsal Konumu” ve Şükran Kurdakul’un “Kadın Edebiyatçılarımız ‘Kadınlık’ Olgusuna Nasıl Bakıyor?” başlıklı makalelerinde bulabiliyoruz (Andaç, 1999: 27-33; Kurdakul, 1983: 79-81). Bu çerçevede anılabilecek olan, Konur Ertop’un “Kadın Öykücüler Edebiyat Geleneği içinde Yerlerini Belirlerken, Toplumsal Koşullandırmaları da Değiştiriyor” başlıklı yazısında, edebiyatçıların cinsiyet dağılımı konusunda özel bir dikkat gösterilmektedir. Ertop, çeşitli toplumsal alanlardaki kadın oranlarının düşüklüğüne işaret ederek, edebiyatçı kadınlarla ilgili bir gözlemine yer verir. Bir edebiyat sözlüğündeki verileri cinsiyet dağılımı bakımından incelediğini belirten Ertop şöyle der: “[Bu] edebiyat sözlüğünde kadın yazarların oranının ancak yüzde 7.3’ü oluşturmasında şaşacak yan bulunmamalıdır. Bu oran son yıllarda kadın yazarlar hesabına yavaş da olsa değişirken, onların özellikle başarılı oldukları yazın türünün öykü olduğu görülmüştür” (Ertop, 1983: 24).

Bu tekil dikkatin dışında benzeri çalışmaların ortak özelliği, “kadının toplumsal konumu” ifadesinin ne anlama geldiği ya da bu konumun ne ölçüde yükseldiği konusunda somut bilgi içermemeleri. Yine de, bu çalışmalar, edebiyatçı kadınları araştırma konusu yapmakla dikkate değerdir. Belki de, edebiyatçı kadınların toplumsal konumunu ele alan bu yazılardaki belirsizliklerin en önemli nedeni, edebiyatçı kadınların toplumsal profilini nesnel bir bakış açısıyla oluşturmaya yarayacak verilerin bulunmamasıydı. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* bu veri sorununun aşılması için değerli bir fırsat sunmaktadır. Bazı eksikleri olsa da, alanındaki en geniş kapsamlı ve titiz çalışmanın ürünü olan ansiklopedide derlenmiş olan bilgiler gruplandırılarak bir veritabanı oluşturduk. Üçüncü bölümde bu veri tabanındaki verilerin derlenmesiyle ortaya çıkan sonuçlar sunulacaktır.

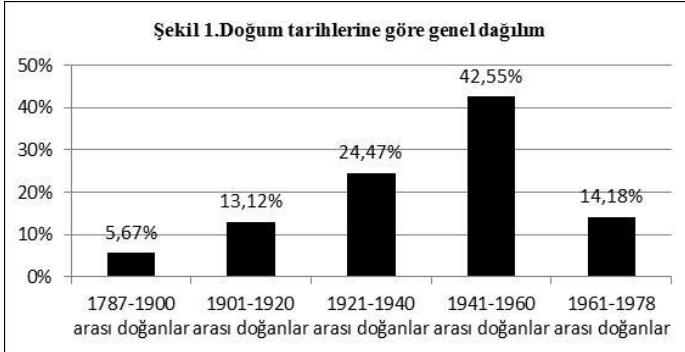
Edebiyatçı Kadınların Toplumsal Profiline Sayılarla Bakış

Grafiklerde kadın yazarlar hakkındaki çeşitli veriler derlenmekte ve bu verilerin yıllara dağılımı yansıtılmaktadır. Antolojiye giren genç yazar sayısı çok az olduğu için 1961-1978 doğumlu yazarlara ilişkin tüm grafiklerin az sayıdaki örnekten hareketle ulaşılmış değerleri yansıttığını hatırlatmak gerekiyor. Örnekleme daha fazla bu tarihlerde doğmuş yazar barındırırsaydı daha detaylı bir

çerçeve sunmak mümkün olacaktı. İlerleyen yıllarda yayımlanacak antolojiler üzerine yapılacak çalışmalarla bütüncül bir portre sunma şansı doğacaktır. Buna ek olarak, yapılması gereken ikinci bir hatırlatma da kimi kategorilerde bir edebiyatçı için birden fazla değer göz önüne alınmış olmasıdır. Örneğin birden fazla türde yapıt veren bir yazar türlere ilişkin dağılım tablosunda her tür için ayrı ayrı sayılmakta bu nedenle de toplam edebiyatçı sayısından daha fazla bir sayıya ulaşılmaktadır.

Doğum Tarihlerine Göre Dağılım

Robert Escarpit'nin, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı kitapta belirttiğine göre, Amerikalı psikolog Harvey C. Lehman, İngiliz Öğretmenleri Ulusal Konseyi'nin önerdiği bir edebiyatçılar listesi üzerinden yaptığı istatistiksel bir çalışmanın sonucunda, edebiyatçıların ürün vermesi konusunda "ortalama kritik yaş[ın] 40'larda" olduğunu bulmuş (Escarpit, 1992: 34). İlk baskısı 2001 yılında yapılan *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'nde yer alan edebiyatçı kadınları doğum tarihlerine göre grupladığımızda, en büyük bölümünün 1941 - 1960 doğumlulardan oluştuğu anlaşılıyor (Şekil 1). Bu yaş grubundaki yazarların, antoloji yayımlandığında 40-60 yaşları arasında olduklarını düşünürsek, 40 yaş antolojiye seçilecek olgunlukta bir ürün birikimine ulaşmak anlamında kritik bir yaş olarak belirginleşmektedir.

Şekil 1. Doğum Tarihlerine Göre Genel Dağılım

Doğum tarihlerine göre genel dağılımı gösteren Şekil 1'de en yüksek orana ulaşan 1941 -1960 doğumluları (%42.55), 1921-1940 doğumlular (%24.47), 1901-1920 doğumlular (% 13.12), 1787-1900 doğumlular (%5.67)ve 1961-1978 (% 14.18) arasında dünyaya gelenler izliyor.Edebiyatçı kadınlarda görülen önemli artışı ve Şekil 1'de izlenebilen toplam edebiyatçı kadınların

çoğunluğunun, 1941-1960 arası dünyaya gelenlerden oluştuğu bulgusunu, 1970’li yıllarda yaşandığı sıkça vurgulanan edebiyatçı kadın patlamasıyla bir arada değerlendirebiliriz.

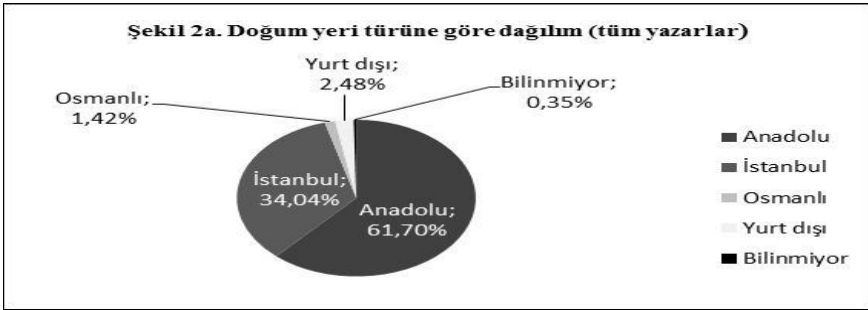
Sosyolog Dilek Cindoğlu, “Women Writers and Women’s Fiction in 1970-1985 Period of Turkey” başlıklı, 1986 tarihli yüksek lisans tezinde, 1970 ile 1985 arasında edebiyat sahnesine çıkan kadınları ele almış ve incelediği dönemde yapıtları yayımlanan kırk bir edebiyatçı kadından, on dokuzuyla kapsamlı görüşmeler gerçekleştirmiştir. İncelenen edebiyatçı kadınların babaları, “Cumhuriyetin ilk kuşağı” olarak adlandırılabilirler, 1920’lerde dünyaya gelmiş, eğitim düzeyi yüksek, “memur, öğretmen ya da işadamı olduklarından, görece yüksek toplumsal konumda, siyasî merkeze yakın ve devletin Kemalist ideolojisinin taşıyıcıları” olan kişilerden oluşmaktadır (Cindoğlu, 1986: 13). Cindoğlu, “babaların aile ile bürokrasi, geleneksel ile ‘modern’ yaşam biçimleri arasındaki ilişkileri sağlama bakımından öncü rol oynadığını” vurguluyor. Ayla Kutlu, Tomris Uyar, Bilgesu Erenus gibi yazarların ifadelerinden örnekler veren Cindoğlu, bu dönem yazarların babalarının, “kızlarını modern yaşam biçimine yönettiklerini ve eğitim hedeflerine ulaşmaya zorladıklarını” (Cindoğlu, 1986: 14) vurguluyor.

Fusun Akatlı ise, “1980 Sonrası Edebiyatımızda ‘Kadın’” başlıklı yazısında, edebiyatımızda 1970’li yıllarda “çok dikkat çekici bir kadın yazarlar patlaması yaşandığını, [...] kendini empoze eden niceliksel ve niteliksel bir yükseliş grafiği” gösteren bu durumun bir “kadın yazarlar olgusu” olarak adlandırılabilirliğini vurgulamaktadır (Akatlı, 1994: 29). Akatlı, “1970’li yılların büyük patlamasıyla edebiyatımızın kazandığı yazarlar[ın], [19]80 sonrasında da en önemli yazarları olmayı sürdürdüklerini” belirtir (Akatlı, 1994: 30).

Feridun Andaç, *Edebiyatımızın Yol Haritası* başlıklı kitabında, ilk kadın romancı olarak kabul edilen Fatma Aliye’den başlayarak, kadın edebiyatçılarımızdan seçtiği isimleri ve yapıtlarını sıralayarak, “1970’li yıllarda kadın yazarlarımızın sayısal artışının yanı sıra, ürünlerinde nitelik ve nicelik açısından da bir gelişme gözleniyor. Özellikle bu dönem yazarları, ardılı kuşağın da etkileyici/yönlendirici kaynağı olacaklardı ve yoğunluk yine öyküden yanaydı” (Andaç, 2000: 97) sözlerine yer vermektedir. 1980’li yıllarda feminist hareketin Türkiye’de kaydettiği ilerlemelerin edebiyata da yansıdığına işaret eden Andaç, kadın yazarların 1980’lerden günümüze kadar kendini, eşini, sevgilisini, “kadınlık bilincinin/duyarlılığının boyutlarını” anlatan yapıtlar ortaya koyduklarını ifade eder (Andaç, 2000: 100).

Doğum Yerlerine Göre Dağılım

Edebiyatçıların toplumsal profilini oluştururken doğum yerleri hakkındaki bilgileri değerlendirmek anlamlı bir çıkış noktası olabilir. Böyle bir çalışma, edebiyat dünyamızın "İstanbul merkezli" olduğu gibi genellemelerin sınanmasını olanaklı kılabilir. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nde yer alan kadın edebiyatçıların doğum yerleri bakımından dağılımını ele alırken, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde olup da İstanbul dışında kalan yerleri, "Anadolu" genel başlığı altında topladık. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan ama Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan yerler için "Osmanlı" kategorisini kullandık.

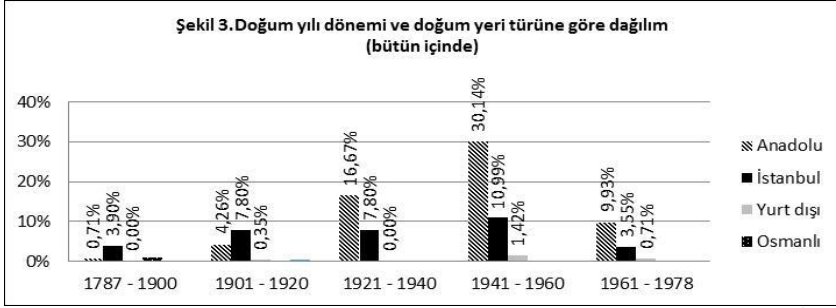

Şekil 2.a.Doğum Yeri Türüne Göre Dağılım (Tüm Yazarlar)

Şekil 2.b.Doğum Yeri Türüne Göre Dağılım (Hayattaki Yazarlar)

Kadın yazarlarımızın % 61.7'si Anadolu, % 34.04'ü ise İstanbul doğumlu. Diğer oranlar ise şu şekilde: %2.48 Yurt dışı ve %1.42 Osmanlı ve %0.35 Bilinmeyen. Bu dağılımı hayattaki kadın yazarları ele alarak yeniden yaptığımızda ise oranlar şu şekilde değişiyor: 68.51 % Anadolu, 28.09 % İstanbul, 0.43% Osmanlı, 2.55% Yurt dışı ve 0.43% Bilinmeyen.

Şekil 3. Doğum Yılı Dönemi ve Doğum Yeri Türüne Göre Dağılım (Bütün İçinde)

Şekil 3’te, Anadolu doğumlu edebiyatçı kadınların oranının, 1901-1920 döneminden başlayarak, 1941-1960 doğumlulara kadar arttığı ve en büyük artışın 1921 -1940 döneminde olduğu görülmektedir. En yüksek oran ise %30.14 ile 1941 -1960 döneminde gerçekleşmektedir. Edebiyatçı kadınlar arasında İstanbul doğumluların oranının, birbirini takip eden dönemlerde aynı seviyede seyrettiğini ve 1960 sonrası bu oranın azaldığını görüyoruz. 1901-1920 döneminden sonra gelen her dönemde İstanbul doğumlu edebiyatçı kadınlar Anadolu doğumlu edebiyatçı kadınların sayıca gerisindedir.

Cemal Süreya, 1967 yılında yayımlanan ve Behçet Necatigil’in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı yapıtında yer alan edebiyatçıları arasında yaptığı istatistiksel çalışmanın sonuçlarına yer verdiği “Türk Yazarının Halklaşması” başlıklı yazısında, 1900’den sonra doğan edebiyatçıları arasında, Anadolu doğumluların oranında artış ve İstanbul doğumluların oranında ise azalmanın ağırlık kazandığını vurgulamakta ve bu durumu, “Anadolu çocukları ancak 1900’den sonra edebiyatta bir varlık göstermeye başlamışlar” sözleriyle değerlendirmektedir (Süreya, 1967: 44).

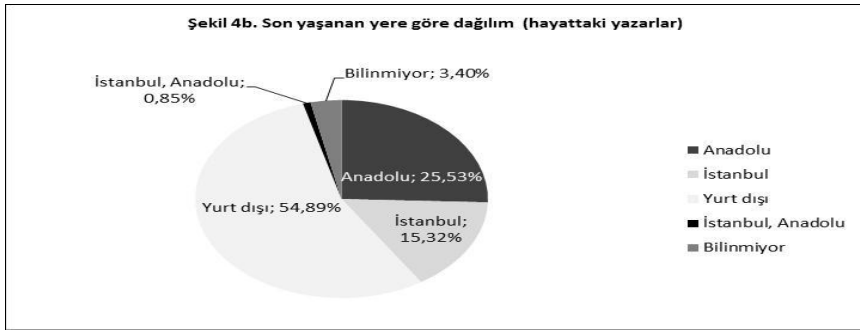
Oysa edebiyatçı kadınların doğum yerlerini gösteren tablo (Şekil 3), kadın edebiyatçılarda, bu dönüşümün 1921-1940 dönemi itibariyle görünürlük kazandığını gözler önüne sermektedir. 1901-1920 doğumlularda Anadolu doğumlu kadın edebiyatçıların oranında artış görülse de esas ivme 1920’li yıllarda yakalanmaktadır. Bu bulgudan hareketle, Cemal Süreya’nın sözünü ettiği, 1900’den sonra edebiyatta bir varlık göstermeye başlayan “Anadolu çocuklarının” büyük bölümünün erkeklerden oluştuğunu, Anadolu kadınlarının edebiyatta varlık gösterebilmelerinin yirmi yıl kadar daha uzun bir zaman aldığıni söyleyebiliriz.

Yaşanan Yere Göre Dağılım

Erol Çankaya, "Türk Edebiyatının Coğrafyası" başlıklı yazısında, edebiyatın coğrafyasını, "o toprağın tarihsel geçmişi, geçmişten süzülüp gelen her türlü birikim, o ülke insanının edebiyata yansıyan birikimleri ve nihayet, edebiyatın kapsadığı alan" olarak tanımlar (Çankaya, 1984: 30). Çankaya bu yazıda, 1900 başlarında İstanbul'un, düşünsel ve siyasal oluşumların merkezi olduğunu vurgulayarak, bu dönemde, "edebiyatın yönelişleri, edebiyatçının sürekli mekânı İstanbul'un dışına çıkamamakta[ydı]" sözlerine yer vermektedir (Çankaya, 1984: 31). Yazar, Cumhuriyetle başlayan dönemde ise İstanbul'un eski önemini yitirdiğini, "Ankara ve giderek bir Anadolu edebiyatı başladı" sözleriyle dile getirmektedir (Çankaya, 1984: 31). Çankaya'nın ağırlıklı olarak yapıtlardaki coğrafyayı ele aldığı bu yazıda, edebiyatçıların yaşadıkları yerlerle ilgili bilgilere de göndermeler yapılmaktadır. Edebiyatçı kadınları, yaşadıkları yer bakımından değerlendirirken, hayatta olanlar için halen yaşadıkları, ölmüş olanlar için ise son olarak yaşadıkları yeri esas alarak Şekil 4a ve Şekil 4b'yi hazırladık.

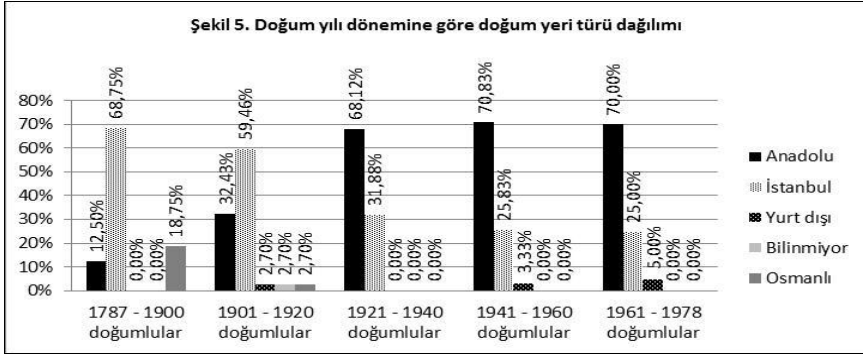
Şekil 4.a. Son Yaşanan Yere Göre Dağılım (Tüm Yazarlar)

Şekil 4.b. Son Yaşanan Yere Göre Dağılım (Tüm Yazarlar)

Son yaşanan yere göre dağılım tablosunda, tüm yazarları ele alarak değerlendirdiğimizde 23.4 % Anadolu, 56.38 % İstanbul, 4.26% Yurt dışı ve 15.25% Bilinmeyen oranlarına ulaşıyoruz. Sadece hayattaki yazarları değerlendirmeye aldığımızda ise oranlar şu şekilde değişiyor: 25.53% Anadolu, 15.32 % İstanbul, 54.89% Yurt dışı ve 3.4% Bilinmeyen.

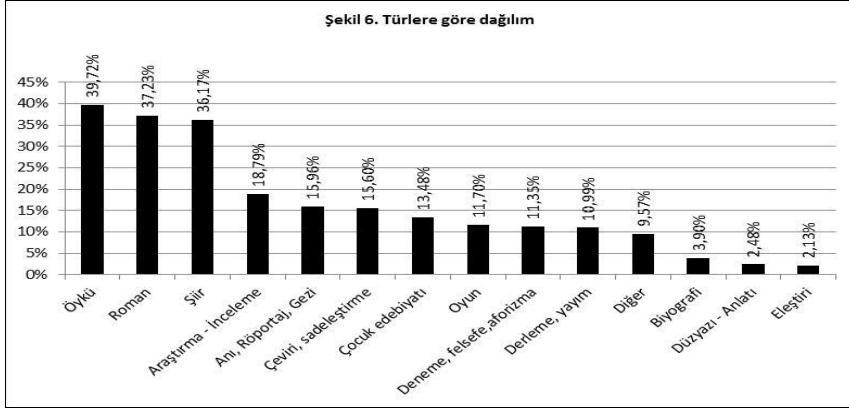
Şekil 5’te doğum yılı ve doğum yeri verilerini yanyana getirdiğimizde oluşan sonuçlar gösterilmektedir. 1787-1900 döneminden 1961-1978 dönemine kadar, İstanbul doğumlu yazarların sayısında sürekli bir azalma gözlemlenmektedir. Anadolu doğumlu yazarların oranı ise 1921-1940 dönemine kadar artış göstermekte ve yüzde yetmişler seviyesine ulaşmakta, daha sonraki dönemlerde ise sabit kalmaktadır.

Şekil 5. Doğum Yılı Dönemine Göre Doğum Yeri Türü Dağılımı

Türlere Göre Dağılım

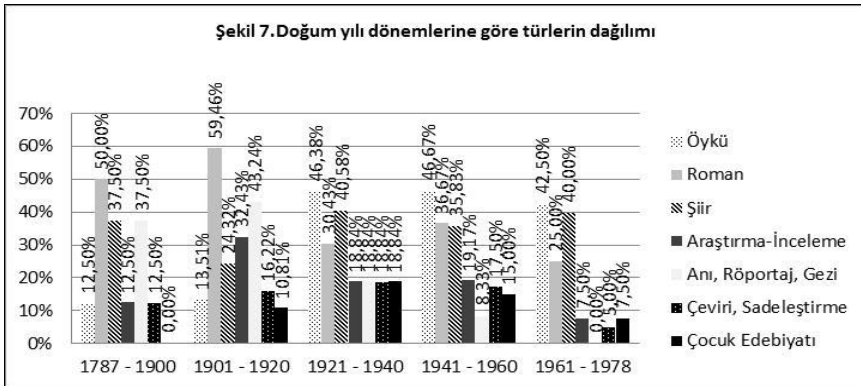
Edebiyatçı kadınların ürün verdikleri türleri ele alırken, hangi türde kaç kitap yazdıklarını ya da kitap tirajlarını değil, her bir türde yapıtı bulunan edebiyatçı sayısını hesapladık. Bunu da ansiklopedide, “Yapıtları” başlığı altında belirtilen adlandırmalara göre yaptık. Bu kategoride yapılan gruplandırmada, birden fazla türde ürün veren edebiyatçılar, her tür için ayrı ayrı sayıldıklarından, toplam edebiyatçı sayısından fazla bir sayıya ulaşılmaktadır.

Şekil 6. Türlere Göre Dağılım

Edebiyatçı kadınların %39.72'si öykü, %37.23'ü roman, %36.17'si şiir, %18.79'u araştırma-inceleme ve %15.6'sı çeviri-sadeleştirme türlerinde yapıt ortaya koymuşlar. Tüm dönemlerin genel toplamını veren bu sonuçlara göre ilk sırada yer alan öykü ile ardından gelen roman türlerinin oranlarının, başabaş denebilecek ölçüde yakın oldukları ve bu ikisini şiir yazan kadın edebiyatçıların izlediği görülmektedir.

Elif Aksoy ve Murat Cankara'nın "Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili" başlıklı yazısında *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'nde yer alan yazarların %27'sinin öykü, %26'sının roman, %25'inin şiir, %20'sinin çeviri, sadeleştirme ve uyarlama alanında yapıt ortaya koydukları belirtilmişti (Aksoy ve Cankara, 2002: 3). İncelememiz edebiyatçıların tümü ele alındığında "öykü, roman, şiir" olarak gerçekleşen türler sıralamasının edebiyatçı kadınlar için de değişmediğini göstermektedir.

Şekil 7. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Türlerin Dağılımı

Edebiyatçı kadınların hangi türlerde, ne oranlarda ürün verdiklerini dönemsel olarak incelediğimizde roman türünde ürün verenlerin oranının, 1901-1920 doğumlu yazarlarda belirgin bir artış gösterdiğini, ancak bu oranın 1921-1940 doğumlularda düşüşe geçerek şiir ve öykü türünde ürün veren kadın edebiyatçıların oranının gerisine düştüğünü görüyoruz.

Öykü yazan kadınların oranında ise 1921-1940 doğumlularda başlayan artış ile % 40’lı sayılara ulaşıyor ve bu oran diğer dönemlerde de benzer şekilde devam ediyor.

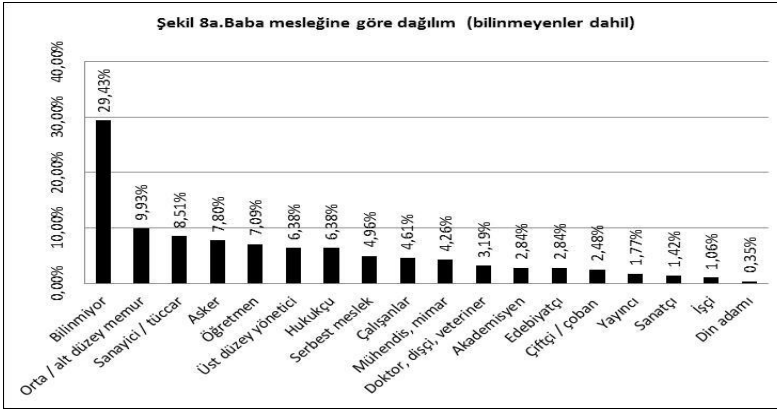
Bu tabloda şiir türünü incelemek ilginç sonuçlar verebilir; çünkü, bu alanda erkeklerin egemen olduğu hep söylenegelmştir.Şiir türünde yapıt veren kadınların oranında yine 1921-1940 doğumlularda bir artış görülmekte, ancak bundan sonra belirgin bir artış olmadığı dikkat çekmektedir. Ancak, 1961-1978 dönemine gelindiğinde şiir türünde yapıt veren kadınların oranının öykü ve roman gibi türlerde yapıt veren kadınların oranının da üzerine çıktığı tespit edilmektedir. Bu durum kadınların giderek şiir alanında daha fazla yöneldiklerini göstermektedir.

Mesleklere Göre Dağılım

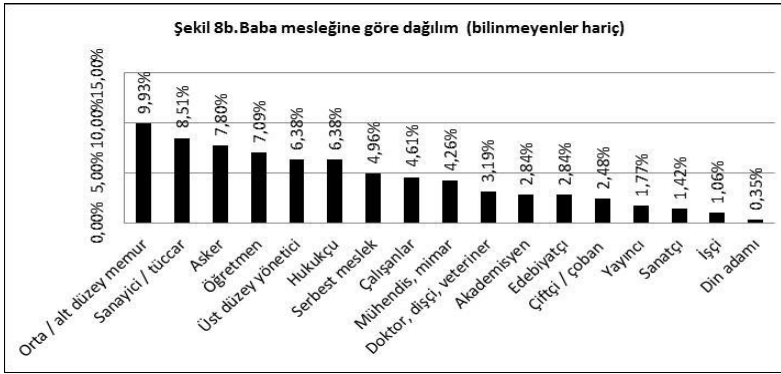
Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı kitabında, edebiyatçıların toplumsal kökenlerinin araştırılmasında mesleklerin önemine işaret ederek, 19. yüzyılda Fransız ve İngiliz yazarlarını, ailelerinin meslekleri ve kendi meslekleri bakımından ele alan bir tabloya yer verir (Escarpit 1992:45-46). Biz de edebiyatçı kadınları, önce baba mesleklerine, daha sonra kendi mesleklerine göre grupladık.

Baba Mesleklerine Göre Dağılım

Ansiklopedideki edebiyatçı kadınların %29.43’ünün (80 kişi), babalarının mesleği hakkında bilgi bulunmuyor. Bu konudaki gruplandırmayı yaparken, bilinmeyenler de dahil olmak üzere, incelenen dönemdeki edebiyatçı kadınların toplamını dikkate aldık.

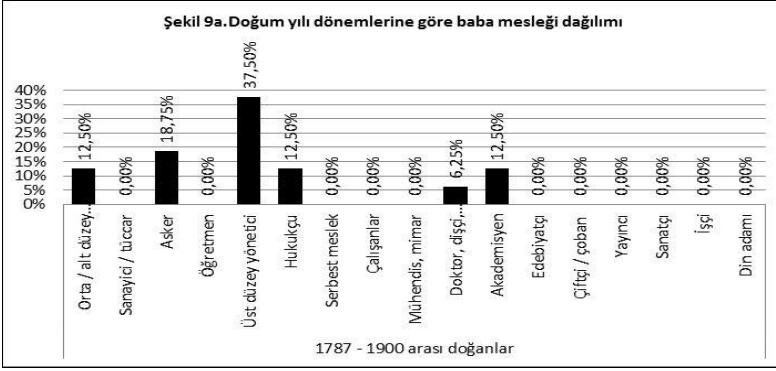
Şekil 8.a. Baba Mesleğine Göre Dağılım (Bilinmeyenler Dahil)

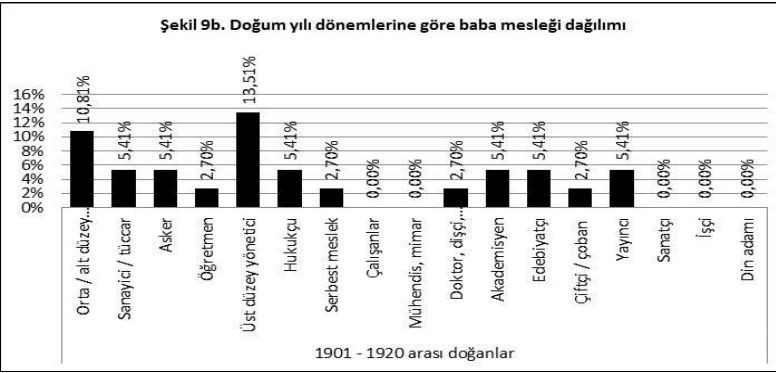
Şekil 8.b. Baba Mesleğine Göre Dağılım (Bilinmeyenler Hariç)

Baba meslekleri kategorisinde, orta ve alt düzey memurlar (%9.93), sanayici ve tüccar (%8.51), askerler (%7.8), öğretmenler (%7.09), üst düzey yöneticiler (%6.38) ve hukukçular (%6.38) ilk sıralarda yer almaktadır.

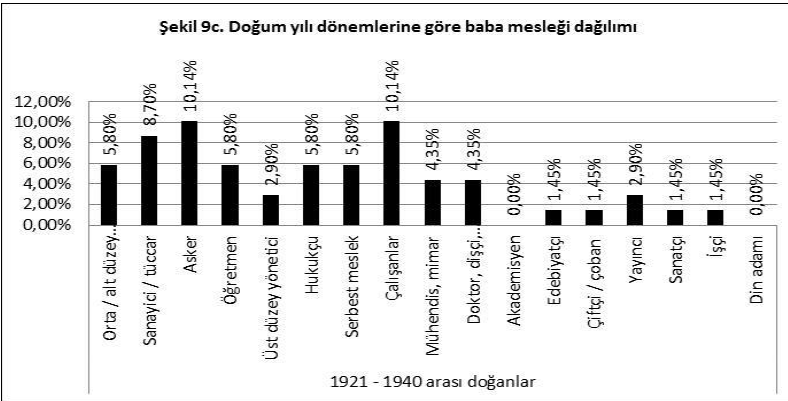
Edebiyatçı kadınları baba mesleklerine göre dönemsel olarak grupladığımızda ise Şekil 9 a,b,c,d,e ortaya çıktı. Burada da oranlar, diğer dönemsel tablolarda olduğu gibi, her bir doğum yılı döneminde dünyaya gelmiş olan edebiyatçı kadınların toplam sayıları alınarak hesaplanmıştır. Bu tablolara baktığımızda, 1787-1900 doğumlu yazarlarda baba mesleği olarak üst düzey yönetici ve asker kimlikleri öne çıkarken, bu kimliklerin oranlarının 1961-1979 doğumlu yazarlarda diğer mesleklerin oranlarından çok daha düşük seviyede olduğunu görüyoruz.

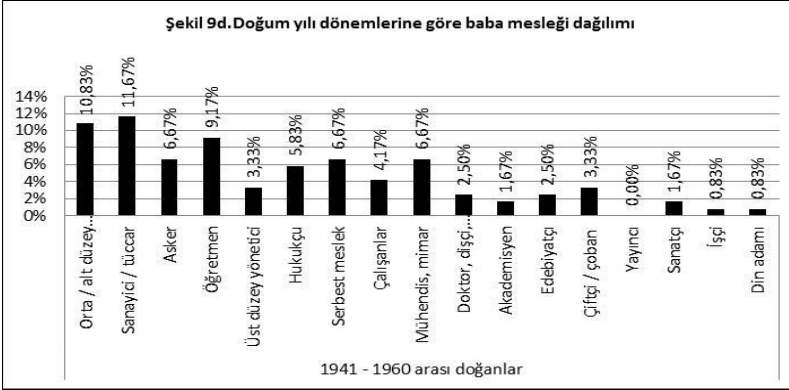
Şekil 9.a. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Baba Mesleği Dağılımı

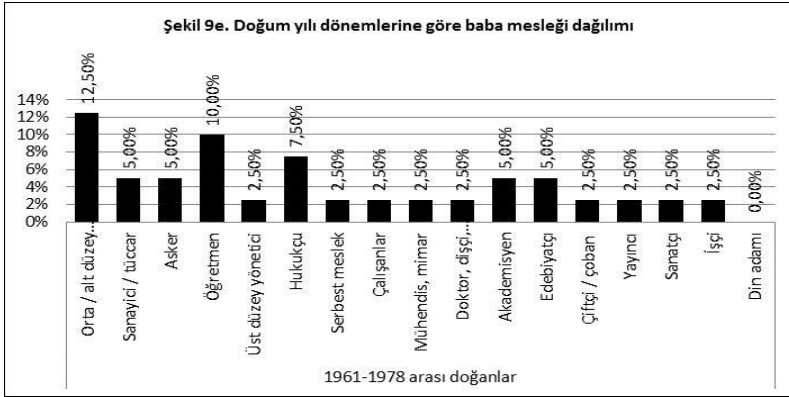
Şekil 9.b. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Baba Mesleği Dağılımı

Şekil 9.c. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Baba Mesleği Dağılımı

Şekil 9.d. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Baba Mesleği Dağılımı

Şekil 9.e. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Baba Mesleği Dağılımı

Babası öğretmen olan edebiyatçı kadınların oranının tüm dönemlerde kayda değer düzeylerde artış göstererek, son dönemde %10'a ulaştığını, babası sanayici ya da tüccar olanların son döneme kadar düzenli olarak artarak 1941-1960 doğumlularda %11.67 ile en yüksek değerine ulaştığını, ancak son dönemde (1961-1978) %5'e gerilediğini, babası serbest meslek sahibi olanların ise 1921 -1940 doğumlularla birlikte başlayan yükselişinin son dönemde tersine döndüğünü görüyoruz. Diğer bir dikkat çekici durum ise, babası işçi olanların bütün dönemlerde düşük oranlarda kaldığı. 1961-1978 doğumlularla birlikte bu oranın, bir önceki döneme göre kayda değer bir artışla %2.5'e çıktığı görülmektedir. Baba mesleği kategorisinde gözlemlenebilen diğer bir gelişme, babası serbest meslek sahibi olan edebiyatçıların oranında, incelenen bütün dönemlerde düzenli bir artış olduğudur. Bu grupta en büyük artış hızı 1921-1940 döneminde gerçekleşiyor. 1901-1920 doğumlularda %2.7 olan babası

serbest meslek sahibi olanların oranı, 1921-1940 döneminde yüzde 5.8’e yükseliyor.

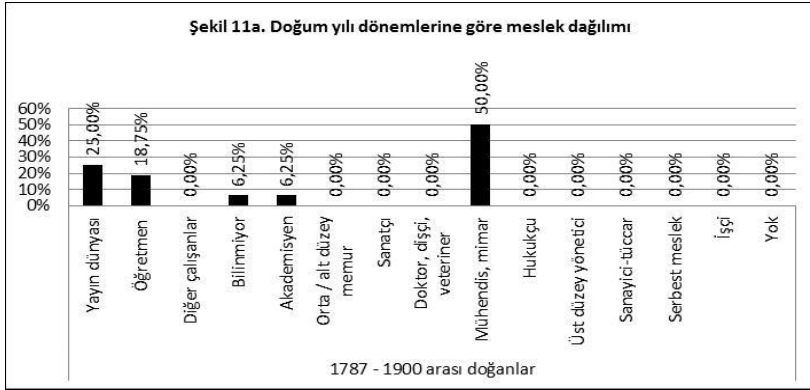
Mesleklere Göre Dağılım

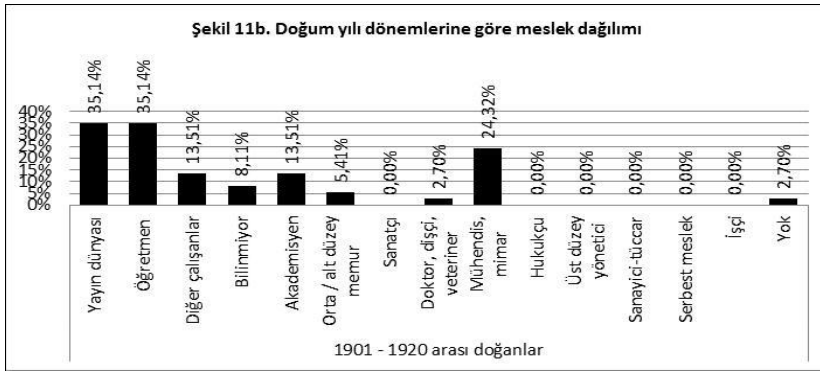
Şekil 10. Mesleğe Göre Dağılım

Şekil 10, edebiyatçı kadınların mesleklerine ilişkin dağılımı göstermektedir. Mesleklerine ilişkin bilgi bulunmayanlar, edebiyatçı kadınların %14.18’ini oluşturuyordu. Bu tabloya göre, edebiyatçı kadınların en büyük bölümünü %39.72 gibi bir oranla yayın dünyasında çalışanlar oluşturmaktadır. Yayın dünyası kategorisi, "Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili" başlıklı yazıda olduğu gibi burada da, "gazete, dergi ve kitap yayımıyla ilgili işlerde çalışanlar, gazeteciler ve çevirmenler"den oluşmaktadır (4). Bu mesleği sırasıyla öğretmenler (%24.82), diğer çalışanlar (%14.18), akademisyenler (%13.83), sanatçılar (%8.16) ile orta ve alt düzey memurlar (%8.16) izlemektedir.

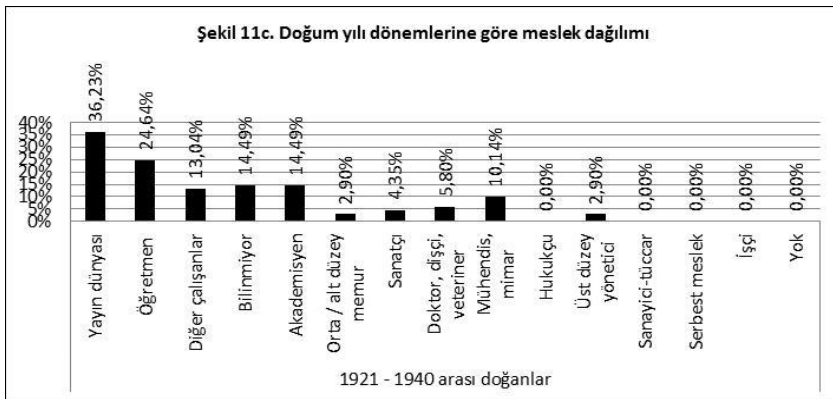
Edebiyatçı kadınların mesleklerini dönemler içinde incelediğimizde, (Şekil 11a, b, c, d, e) ilk iki dönemde ilk sırada yer alan öğretmenlerin oranının, 1921-1940 döneminde %24.64 ile ikinci sıraya düştüğü, 1941-1960 dönemindeki küçük artıştan sonra, son dönemde % 10'luk bir oranla üçüncü sırada yer aldığı görülüyor. Yayın dünyasında çalışan edebiyatçı kadınların oranının, 1921-1940 döneminden bugüne kadar ilk sırada yer aldığı, anılan dönemden itibaren sürekli artış gösteren yayın dünyası kategorisinin, 1961-1978 arasında doğanlardan oluşan son dönemde yüzde 45'e ulaştığı görülüyor. Orta ve alt düzey memurların oranında ise 1901-1920 doğumlularla başlayan artışın sürekli olmadığı, bu dönemden sonra belirgin biçimde azalan orta ve alt düzey memurların oranının, son dönemde sıfırlandığı dikkat çekiyor.

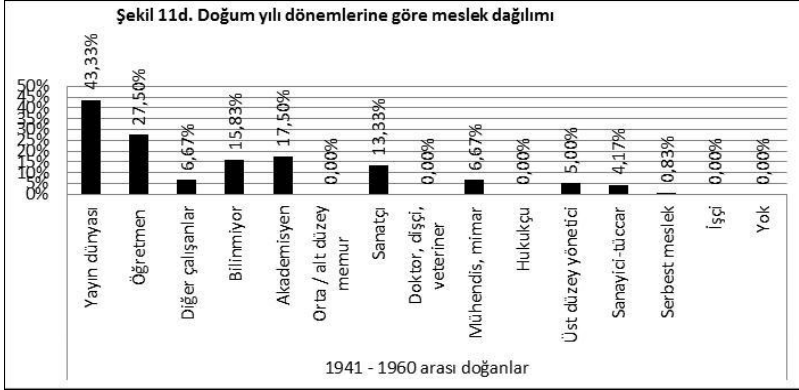
Şekil 11.a. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Meslek Dağılımı

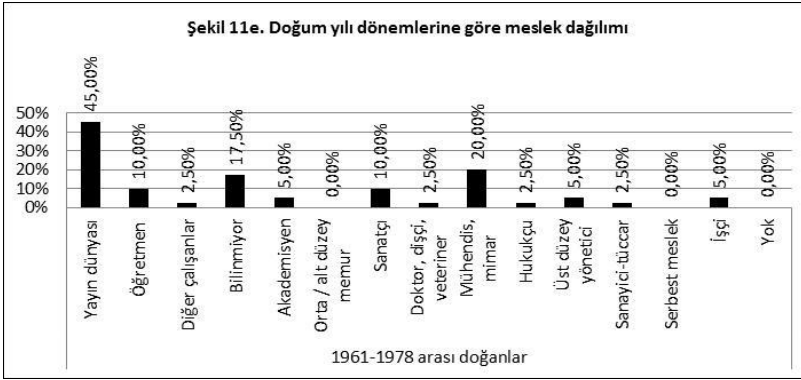
Şekil 11.b. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Meslek Dağılımı

Şekil 11.c. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Meslek Dağılımı

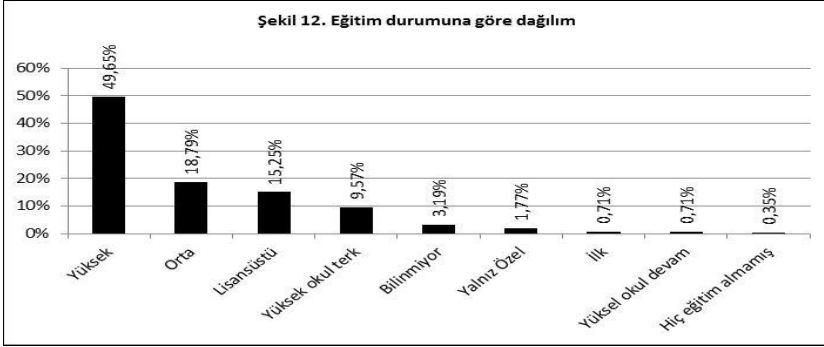
Şekil 11.d. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Meslek Dağılımı

Şekil 11.e. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Meslek Dağılımı

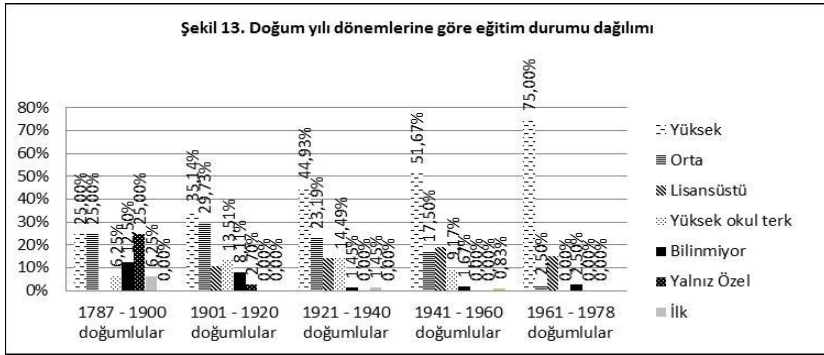
Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim durumu tablosunu oluştururken üniversite, yüksek okul ve bu düzeyde yer alan eğitim kurumlarından mezun olanlarla, mezun olduğuna ilişkin kesin bilgi verilirse de bu kurumlarda eğitim gördükleri belirtilen yazarları “Yüksek”, ortaokul ve lise mezunlarını “Orta”, yüksek lisans, doktora ve daha üst düzeydeki akademik çalışmalarda bulunanları “Lisansüstü”, üniversite ya da yüksek okuldan herhangi bir nedenle ayrıldığı belirtilenleri “Yüksek öğrenim terk”, hiç eğitim almayanlar, ilkokul mezunları ve yalnızca özel eğitim almış olanları “Diğer” başlığı altında topladık.

Şekil 12. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitimini yarıda bırakıp bırakmadığı belli olmayan yazarlar dahil olmak üzere, yüksek öğrenim görenlerin, lisansüstü eğitim almış olanların ve yüksek öğrenimi terk etmiş olan yazarların oranlarını topladığımızda, edebiyatçı kadınların %74.47'sinin yüksek öğrenime başladığı ortaya çıkmaktadır.

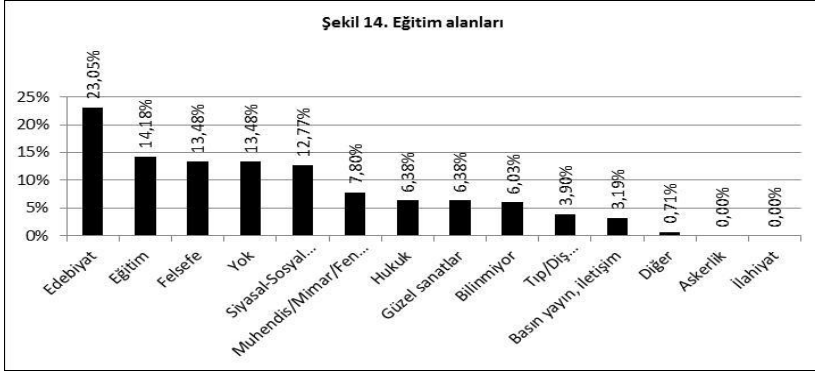

Şekil 13. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Durumu Dağılımı

Edebiyatçı kadınların eğitim düzeylerini dönemler bakımından ele alan Şekil 13'e göre, 1787-1900 doğumlularda, yüksek öğrenim görmüş edebiyatçı kadınlarla, orta öğrenim görmüş olanlar, ilk sırada yer almaktadır (her ikisi de yüzde 25). Bundan sonraki dönemlerde, ilk sırada yüksek öğrenim görmüş edebiyatçı kadınlar bulunuyor. Yüksek öğrenim görmüş olan edebiyatçı kadınlarda sürekli bir artış gerçekleşiyor. Son dönemde bu oran %75'e çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

Eğitim Alanlarına Göre Dağılım

Kadın yazarları eğitim alanlarına göre gruplandırdığımızda ve bu gruplandırmanın doğum yıllarına göre dağılımını incelediğimizde Şekil 14 ve Şekil 15 a,b,c,d,e’ye ulaştık. Kadın yazarların eğitim aldıkları alanlar arasında %23.05 ile edebiyat öne çıkmaktadır. Bu alanı birbirine yakın oranlarla eğitim ve felsefe izlemektedir.

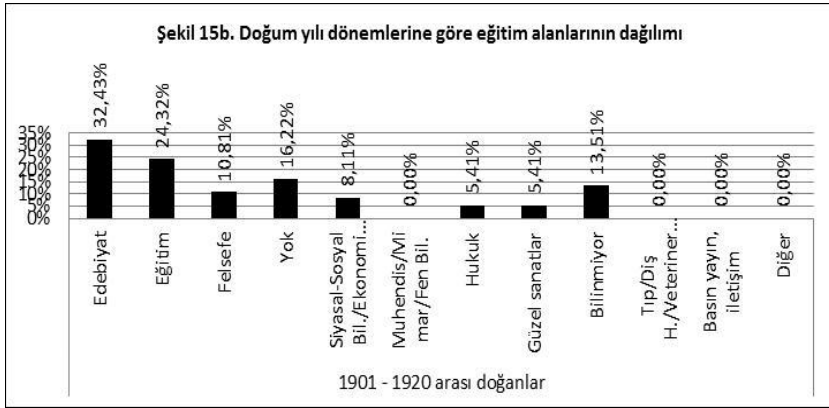

Şekil 14. Eğitim Alanları Dağılımı

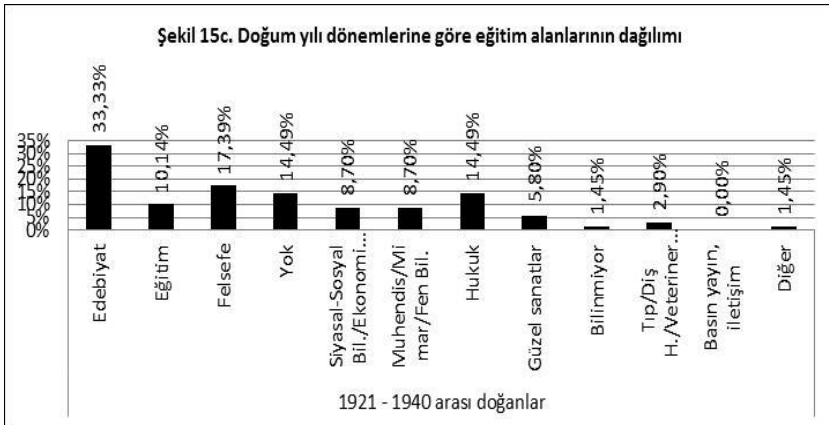
Eğitim alanlarının doğum yıllarına göre dağılımına baktığımızda, edebiyat alanında eğitim alan yazarların oranında 1941-1960 döneminden itibaren önemli bir düşüş görülmektedir. 1901-1920 yılları arasında %32.43 ve 1921-1940 döneminde %33.33 olan oran % 19.17’ye ve daha sonra %17.5’e gerilemektedir. Buna karşın bu dönemlerde hukuk ve eğitim gibi alanlar öne çıkar. Hukuk eğitimi alan yazarların oranı 1921-1940 döneminde %14.49 oranıyla en yüksek seviyeye ulaşmaktadır.

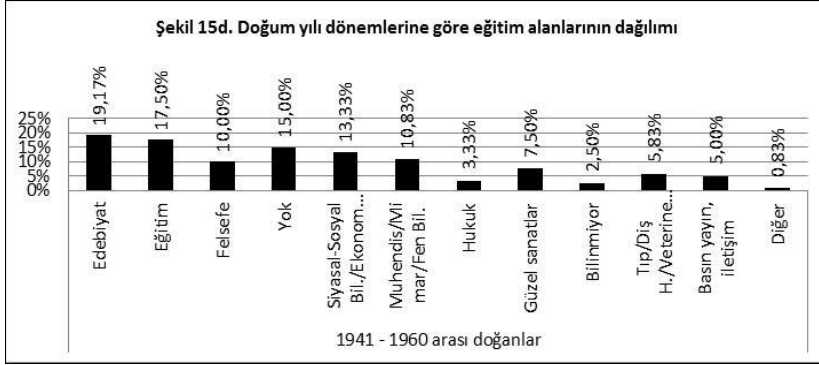
Şekil 15.a. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Alanlarının Dağılımı

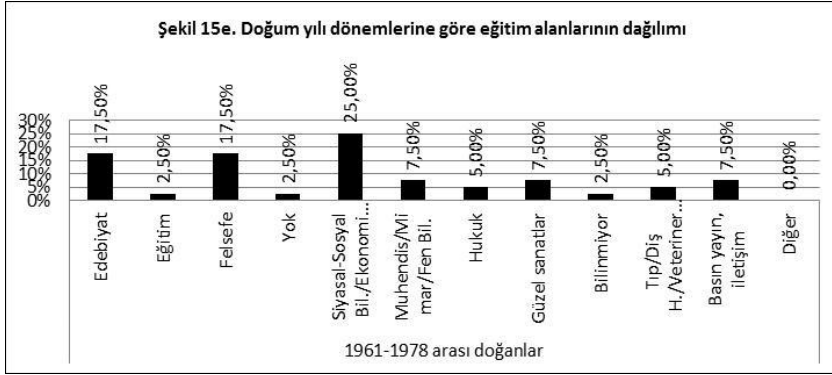
Şekil 15.b. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Alanlarının Dağılımı

Şekil 15.c. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Alanlarının Dağılımı

Şekil 15.d. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Alanlarının Dağılımı

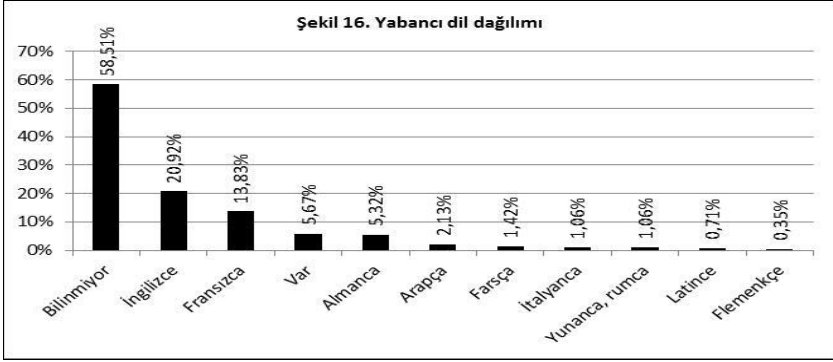

Şekil 15.e. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Eğitim Alanlarının Dağılımı

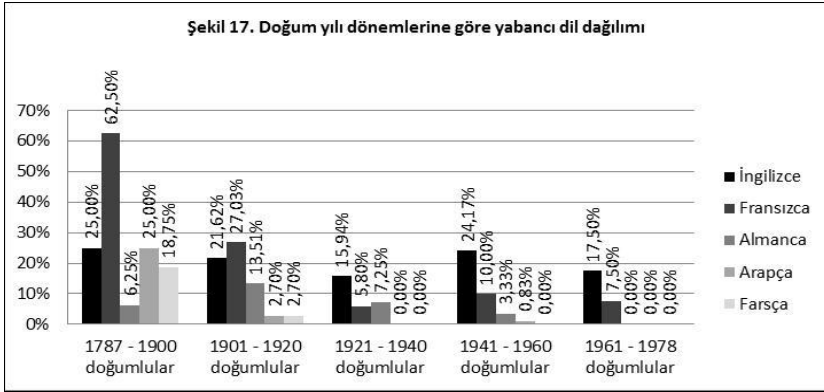
Yabancı Dil Bilgisine Göre Dağılım

Yazarları yabancı dil bilgilerine göre gruplandırdığımızda ve daha sonra bu gruplandırmanın doğum yıllarına göre dağılımını incelediğimizde Şekil 16 ve Şekil’ye ulaştık. Şekil 16 İngilizce’nin diğer yabancı dillere üstünlüğünü gösterir oranlar sunmaktadır. Kadın yazarların bildikleri yabancı diller arasında ilk sırayı %20.92 ile İngilizce, ikinci sırayı ise %13.83 ile Fransızca almaktadır.

Şekil 17 ise Frankofon ilk edebiyatçı nesillerin Arapça ve Farsça gibi dillerle de haşır neşir olduğunu, ancak yeni nesillerin giderek İngilizceyi tercih ettiğini gözler önüne sermektedir. %62.50 gibi yüksek bir sayıya varan bir yabancı dil bilme oranının sadece 1787-1900 doğumlu yazarlarda karşımıza çıktığını görüyoruz. Sonraki nesillerde yabancı dil bilen yazar sayısında kayda değer bir azalma var.

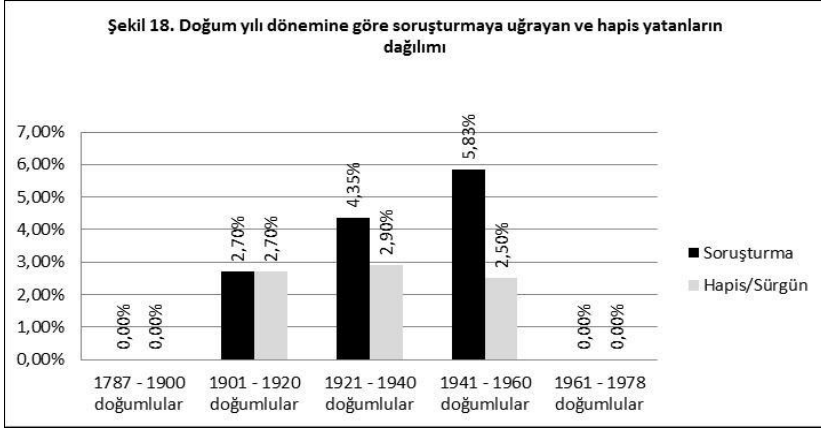
Şekil 16. Yabancı Dil Dağılımı

Şekil 17. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Yabancı Dil Dağılımı

Soruşturmaya Uğrayan ve Hapis Yatanlar

Soruşturmaya uğrayan ve hapis yatan kadın yazarların oranı ile ilgili bir çalışma yaptığımızda Şekil 18'e ulaştık. Bu oranların 1971 ve 1980 darbelerini yakalayan nesilde en yükseğe ulaştığını görüyoruz: 1941-1960 doğumlu kadın yazarların % 5.83'ü soruşturulmuş. 1921-1940 doğumlu nesilde kadın yazarlar %4.35 gibi bir oranda soruşturulup % 2.9'a ulaşan bir oranda hapis cezası alırken, 1941-1960 doğumlu nesilde kadın yazarların çok daha yüksek bir oranda soruşturulduğunu ancak daha az hapis cezası aldıklarını görüyoruz.

Şekil 18. Doğum Yılı Dönemlerine Göre Soruşturmaya Uğrayan ve Hapis Yatanların Dağılımı

Bazı Gözlemler

Bu çalışmada sunulan her veri grubunun, ayrı araştırma konuları olarak ele alınabileceği ve burada yer verilen gözlem ve değerlendirmelerin çok ötesinde değerlendirmelere konu olabileceği ortadadır. Ulaştığımız niceliksel bulguların, bundan sonra yapılacak araştırmalarla, yeni boyutlar kazanacaklarına inanıyoruz. Son olarak, edebiyatçı kadınların toplumsal profiliyle ilgili olarak dikkatimizi çeken birkaç gözlemimizi dile getirmek istiyoruz.

Bu şekillerde sunulanların ortaya koyduğu fotoğraflar, bize teker teker kadın yazarların edebiyatını tanımlamak ve edebiyatlarının temel unsurlarını ortaya koymak anlamında kayda değer bir yardım sağlamasa da, bize sundukları üstten bakış nedeniyle önemlidir. İstatistikten hareketle metinsel analizlere anlamlı bir çerçeve açılmayabilir; ancak bu veriler çok sorgulanmadan yerleşmiş kimi söyleyışlerin yeniden düşünülmesine kapı açmaktadır. Bu tablolar, “kadın şair yok denecek kadar az” veya “kadın romancı sayısı gitgide azalıyor (artıyor mu olacak?)” gibi bir çırpıda söylenen, manşetlere çekilen ancak sayısal verilerle desteklenmeyen argümanların yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Buna bir örnek olarak Hilmi Yavuz’un *Zaman* gazetesinde yayımlanan, “Bilkent Üniversitesi'nin Düzenlediği ‘Şair Kadınlar Buluşması’ Üzerine” başlıklı yazısında, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi'nin 21 Mart Dünya Şiir Günü kutlamalarını, 2003 yılında şair kadınlara ayırdığından söz ederek, şair sayısında artış olmayışına ilişkin bir gözlemini dile getirmesi verilebilir. Hilmi

Yavuz, "son on yıl içinde, [...] genç kadın hikayecilerin sayısının bir hayli artmasına karşılık, şair sayısında o kertede göze çarpar bir artış olmadığı"na dikkat çekmekte ancak "şair kadınlarımızın niceliğinden çok ortaya koydukları yapıtların niteliği öne çıktı" diyerek "çok değerli şiir kitapları" yayımlamış şair kadınlara Gülten Akın'ı örnek vermektedir " (Yavuz, 2003: 17).

Araştırmamızın doğum yılı dönemlerine göre türlerin dağılımını gösteren tablosuna (Şekil 7) bakıldığında, şiir yazar kadınların oranı, 1901-1920 arasında doğmuş olan edebiyatçı kadınlar arasında %24.32 olduğunu, bu oranının 1921-1940 doğumlularda önemli bir artış göstererek %40.58'e ulaştığını ve bu dönemden itibaren %40'lar seviyesinde azalmadan devam ettiğini görüyoruz. Gerçi bu saptama Hilmi Yavuz'un gözlemine yanlışlamıyor; bizim çalışmamızda da Yavuz'un "son on yıl içinde" sözleriyle işaret ettiği döneme karşı geldiğini düşünebileceğimiz 1941-1960 arası ve 1961-1978 arası doğumlu edebiyatçı kadınlar arasında şairlerin oranında çarpıcı bir artış yok. Ancak, 1921-1940 doğumlularda yaşanan önemli artışı (%24'ten %40'a 16 puanlık yükseliş, %66 oranında bir artışa karşılık gelmektedir) hesaba katmadan, sadece son on yıllardaki istikrarlı gidişi dile getirirsek tablonun bütününe göremeyen sonuçlara varabiliriz ve gerek niceliksel gerek niteliksel açıdan önemli bazı gerçekleri gözden kaçırmış olabiliriz. Üstelik, şair kadınların oranında büyük bir artışın yaşanmadığı 1961-1978 döneminde bile şiir türünde yapıt veren kadınların oranının öykü ve roman gibi türlerde yapıt veren kadınların oranının da üzerine çıktığı görülmektedir. Hilmi Yavuz'un dile getirdiği, şair kadınların sayısında artış olmadığı saptaması aslında niteliksel bir takım ön kabülleri de varsayan bir perspektifin ürünüdür. Yavuz'un niceliksel bir azlık gibi gördüğü durum aslında Gülten Akın gibi edebiyat kanonuna girebilen kadınların sayısındaki azlıktır. Burada yaptığımız gibi niceliksel çalışmalar, benzeri algı yanılgılarının ortaya çıkartılmasına yarayabilir. Önemli bir şair olarak edebiyat çevrelerince kabul gören şair kadın sayısının az olması, şiir yazar kadın sayısının da az olduğu sonucunu otomatik olarak vermez. Belki şiir yazar birçok kadın olduğu hâlde bunlar, edebiyat ortamında görünür olmayı başaramıyorlardır. Bu ikisini birbirinden ayırt edebilmek ve şair kadınlar seslerini duyuramıyorlarsa bunun hangi süreçler sonucunda, hangi kişi ve yapıların beğenileri doğrultusunda gerçekleştiğini saptamak önemlidir.

Dolayısıyla, şiir yazar kadınların sayısında belli dönemlerde artış olduğu, diğer dönemlerde ise azalma yaşanmadığı bilgisinden hareketle, edebiyatçı kadınların şiire olan ilgisinin hiç de azımsanmayacak denli canlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ilginin görünür hâle gelmemesinin arkasındaki nedenleri ortaya çıkarmak önemli bir ufuk açabilir. Diğer bir deyişle kadınlar azalmayan ve dönem dönem artış gösteren bir oranda şiir yazmaya devam

ediyorlarsa, görünmemelerinin veya göze çarpmamalarının başka sebepleri olabilir mi?

Catharine R. Stimpson, *Where The Meanings Are: Feminism and Cultural Space* adlı kitabında edebiyat türleri ve cinsiyet konusunda ilginç bir gözleme yer vermektedir. Stimpson, kadınların, kültürü üreten öznelere olarak kabul edilmek istediklerinde sürekli bir “değersizleştirme” ile karşı karşıya kaldıklarını (Stimpson, 1988:84), birçok kadının yazar olarak ciddiye alınmadığını, ayrıca eğitim alma, yapıtlarını yayımlatma, yapıtlarının âdil olarak eleştirilmesini sağlama gibi konularda mücadele ettikten sonra bile, kadınların “prestijli” sayılan alanlarda değil “boş alanlarda” kabul gördüklerini vurgulamaktadır (Stimpson, 1988: 85). Stimpson edebiyat çevrelerinde kontrolü ellerinde bulunduran erkeklerin pek rağbet etmediği bu “boş alanlar”ı örnek olarak “mektup, günlük, çocuk öyküleri, modern Gotik ve ‘feminen’ metinler”i sıralamaktadır (Stimpson, 1988: 85). Yazar ayrıca, edebiyatçıları tarafından 1866-1887 tarihleri arasında, İngiliz yayıncılara yapılan başvurular üzerinde Gaye Tuchman ve Nina Fortin tarafından yürütülen incelemeden çıkan sonuçları şöyle aktarmaktadır: “[Kadının] değer verilmeyen bir alana girmesi olasılığı daha fazla. Saygınlığı fazla olan alanlara geçildikçe, bu alanlar çoğunlukla erkekler tarafından işgal edilmiş oluyor” (Stimpson, 1988: 85). Stimpson, saygınlığı fazla olan alanlardan biri olarak şiiri örnek vermekte ve kadınların saygın türlere geçmek istedikçe ataerkil düzenin kuşkucu baskısıyla karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir.

Sorgulanması gerektiğini düşündüğümüz bir diğer konu ise, şiire göre genç bir tür olan (dolayısıyla şiir kulvarında yarışacak bir yer bulamayan kadınlar için fırsatlar sunduğu varsayılan) roman söz konusu olduğunda bile edebiyatçı kadınlardan—üretimlerinin hakkını verecek ölçüde—söz edilmiyor olmasıdır. Roman yazan kadınlar, sayısal olarak diğer türlere görece hiç az sayılmayacak düzeyde bulunmalarına karşın, “Türk edebiyatında roman” sözkonusu edildiğinde, tartışmaların neden belli birkaç erkek romancı çevresinde geliştiği sorgulanmaya muhtaçtır. Gerçi romanın Türk edebiyatına girişinde Avrupa edebiyatlarından farklı olarak edebiyatçı kadınların belirgin bir ağırlığı olmadığı söylenebilir. Ancak bu durum, edebiyat çevreleri ve medya odaklı olarak gelişen ve sadece romancı kadınları değil, gerekli ilişki ağına sahip olmayan ya da yeterince medyatik olmayan romancı erkekleri de dışlayan bir takım “piyasa” dinamiklerine işaret ediyor olabilir. Roman üzerine tartışmaların birkaç erkek yazar çevresinde gelişmesi, roman yazan ve kayda değer nitelikte ürün veren kadınların azlığından değil, edebiyat kanonunu belirleyen erkek egemen zihin kalıplarının, sürekli olarak yeniden üretilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bunun somut kanıtı çalışmadaki niceliksel verilerde bulunmaktadır.

İncelemeye konu edebiyatçı kadınların ürün verdikleri türler arasında roman, %37 ile (öyküden sonra) ikinci sırada gelmektedir. 1787-1920 arası doğan edebiyatçı kadınlar arasında roman yazarlarının oranının %50 ve daha üstünde olması ve 1901-1920 doğumlular arasında bu oranın bir önceki döneme göre artış göstererek %59'a varması; ancak 1921-1940 doğumlularda dramatik bir düşüşle 30'a gerilemesi üzerinde durulması gereken bir durumdur. Romanın düşüşe geçtiği dönemde öykü ve şiir türünde istikrarlı artışlar yaşandığı tablolarımızda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Öykü türündeki yükseliş, Stimpson'ın söz ettiği gibi, kadınların "yeni ve fazla rağbet görmeyen" türlerde kendilerine alan açma olanağı buldukları gerçeğiyle kısmen de olsa, açıklanabilir görünmektedir. Ancak şiir türündeki artış, henüz edebiyat çevrelerinde egemen olan söyleme yansımamış olması saptamasıyla birlikte ayrıca ele alınmalıdır. Şiir yayımlatmanın roman ve öyküye görece kolay olması, belki türler arası hiyerarşide aslında şiirin epeyce cephe kaybettiği gibi birçok unsur böyle bir incelemeye ışık tutabilir.

Kısıtlı bir örneklem ile yapılan istatistiksel dağılım araştırmalarından elbette topluma ilişkin genellemeler çıkarılamaz. Ancak bu, alan araştırmalarında istatistiksel verilerin hiçbir önem taşımadığı anlamına gelmemelidir: küçük bir örnekleme bile farklı tarihsel dönemleri içeren bir dağılım araştırması yapıldığında ilginç sonuçlara ulaşılabileceğini düşünüyoruz. Örneğin, bu araştırmanın elde ettiği verilerle 1961-1970 doğumlu yazarların 1941-1960 doğumlu kuşağa göre daha eğitilmiş, ama daha az sayıda yabancı dil konuşan ve daha az soruşturmaya uğrayan bir kadın edebiyatçısı profili sunduğu sonucuna varmak edebiyatçı kadınların geçirdiği dönüşüm üzerine bir perspektif açmanın yanı sıra, aynı zamanda Türkiye'nin bu süreçte geçirdiği değişime ilişkin ipuçları da sunmaktadır.

Benzer bir ipucunu edebiyatçı kadınların sayısındaki artışta buluyoruz. 1970'li yıllarda edebiyat ortamında kadınların gerek niceliksel gerek niteliksel olarak artan bir varlık göstermelerinin arka planında—babaların kızlarını okutup meslek sahibi yapmaya önem vermeleri olgusu aracılığıyla—kapsamlı bir aydınlanma projesinin hayata geçirilmeye çalışıldığı, modern bir devlet ve millet inşasının hızla sürdüğü, Cumhuriyet'in ilk on yıllarının kültür iklimi yer almaktadır. Bu dönemde ürün vermeye başlayan edebiyatçı kadınların ele aldıkları konular, bu konuların arkasındaki felsefi ve kuramsal altyapı, yazma ile kurdukları ilişki ve içinde yaşadıkları toplumla yazmak üzerinden kurdukları ilişki Türkiye'nin siyasi ve sosyolojik dönüşümlerine ışık tutacak niteliktedir. Örneğin, Tomris Uyar'ın gündökümleri, Adalet Ağaoğlu'nun ve Erendiz Atasü'nün romanları, yazar ve kadın kimliklerinin gündelik hayat düzleminde kesiştiği anlara ve Türkiye'nin yaşadığı değişimler ile edebiyatçı kadınların bu

değişimlere ilişkin düşüncelerine ışık tutan metinlerdir. Bu metinler incelenirken, yukarıda söz ettiğimiz kuşaklar arası aktarım ve değişim bağlamını göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu konu, edebiyat sosyolojisinin niceliksel çalışmalarıyla metin analizinin en etkili biçimde bir araya gelebileceği çalışma alanlarından biri olarak görünmektedir.

Bir başka gözlem, Anadolu doğumlu kadınların giderek daha fazla (ama erkeklere göre 20 yıl kadar gecikerek) edebiyatçı oldukları ve çoğunun (erkek yazarlarda olduğu gibi) İstanbul’a yerleştiğidir.

Edebiyatçıların çoğunun sadece yazmakla geçimlerini sağlayamadıkları gerçeği ortadayken, yazarların edebiyatın dışında yürüttükleri işleri incelemenin anlamlı sonuçlar vereceği açıktır. Çalışmaya konu olan edebiyatçı kadınların yıllar içinde giderek daha fazlasının yayın dünyasından ve giderek daha azının öğretmenler arasından çıktığını görmek anlamlı sonuçlar verebilir. Edebiyatçı kadınların %40 ile en büyük oranı yayın dünyasındandır; dolayısıyla ağırlıklı bir bölümü gazeteci, çevirmen ya da yayıncıdır. İkinci sırada %25 ile öğretmenler yer almaktadır. Ancak mesleklerin yıllar içindeki dağılımına baktığımızda yayın dünyasında çalışan kadın sayısı 1787’den başlayarak her dönemde artış göstermiştir: sırasıyla %25, %35, %36, %43. Bu oran 1961-1978 doğumlulardan oluşan son dilimde %49 ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. Öğretmen olan edebiyatçı kadın oranlarındaki seyir ise yine sırasıyla şöyledir: %19, %35, %24, %27. Bu oran 1961-1978 doğumlulardan oluşan son dilimde %10 olarak gerçekleşmiştir. Öğretmenlerin oranında, 1901-1921 dilimindeki artıştan sonra önemli bir düşüş yaşanmıştır. Önceki yıllara göre giderek daha az sayıda öğretmen kadın edebiyat dünyasına adım atarken, daha fazla yayıncı kadın edebiyatçı olmaktadır diyebiliriz. Buradan ne sonuç çıkarmalıyız? Öğretmenlerin artan iş yükündeki artış mı etkili olmuştur ya da yine Cumhuriyet’in aydınlanma projesinde öğretmenlere verilen misyon ile buna uygun donanımda zaman içinde gerileme olduğunu mu düşünmeliyiz? Öte yandan, yayın dünyasında çalışan kadınların, görünür olma ve yapıtlarını yayımlatabilme bakımından daha fazla olanaklara ulaşabildiklerini hesaba katmalıyız? Bu alanlarda ileride yapılacak çalışmalar, kadın çalışmalarında da edebiyat incelemelerinde de yeni ufuklar açacaktır.

Nitekim bizim de ümidimiz, bu yazıda yer alan niceliksel bulguların yeni sorulara yol açması ve bu konularda kapsamlı çalışmalar yapılmasıdır. Farklı dönemleri kapsayan bu tip araştırmalar, edebiyatın süreklilik arzettiğini düşündüğümüz “geleneği” üzerine yeniden düşünmemizi sağlamaktadır. Yapılacak yeni çalışmalar, kadın yazarlarımızın ürün verdikleri türler içinde değişikliğe gidip gitmediklerini veya türlerin kalıplarını içten yıkmak için uğraşp uğraşmadıklarını da sorgulamaya katabilir. Örneğin, roman türünde yapıt veren

edebiyatçı kadınlar için “roman”, durağan ve değişmez bir gerçekliği mi ifade etmektedir yoksa roman türünün algılanmasında değişiklikler gerçekleşmiş midir? Veya diğer türler biçimsel olarak veya içerik açısından her dönemde aynı işlevlerle mi düşünülmektedir? İleride yapılacak çalışmalarda edebiyatçı kadınların yazınsal üretimleri ile ilgili daha kesin sayılara ulaşıp karşılaştırmalar yapılabilir: örneğin, yazınsal üretimi esas alan çalışmalar yapılabilir; basılı kitaplara ilişkin sayısal veriler ortaya konabilir ve zamana göre bu sayılardaki değişim ölçülebilir. Edebiyat sosyolojisi alanında yapılacak bu tip araştırmalar, edebiyatçı kadınların çağdaş Türkçe edebiyata yaptıkları katkının daha iyi anlaşılması için büyük önem arz etmektedir.

Notlar

- ¹ **Not:** Bu makalenin hazırlanması aşamasındaki desteği için Hacettepe Üniversitesi'nden Derya Tektaş'a teşekkür ederiz.
- ² Bu makale Özyeğin Üniversitesi'nin ev sahipliği yaptığı ve Özyeğin Üniversitesi, Doğu Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, Çankaya Üniversitesi ve Celal Bayar Üniversitesi'nden Türk ve İngiliz edebiyatı araştırmacıları tarafından yürütülen ve Türkiye'de edebiyatçı kadınlara ilişkin bir veritabanı oluşturmayı amaçlayan, TÜBİTAK ve ESF destekli araştırma projesinin bir ürünüdür. Projenin amacı, kadın edebiyatı kanonu kavramının ve edebiyatçı kadınların profilinin Türkiye bağlamında araştırılması, Türkiye'deki edebiyatçı kadınlar hakkındaki biyografik ve bibliyografik bilgilerin derlenmesi ve bu bilgilerin dijital ortama aktarılarak her yerden ulaşılabilir hâle getirilmesidir. Böylece Türkiye'de kadınlar tarafından yapılan edebiyat ve bu edebiyat üzerine yürütülen araştırmalar dünyada bilginin dijitalleştirilmesi ve açık erişimle ilgili olarak gerçekleşen gelişmelerin bir parçası haline getirilmiş olacaktır. Proje başlığı: “Türkiye’de Kadın Edebiyatı: Kadın Yazarların Profiline Dayalı Analitik İnceleme”. TÜBİTAK Proje no 109K517, ISCH COST Proje no IS0901
- ³ Projenin araştırmacılarından Reyhan Tutumlu Serdar, Türkiye’de yayımlanan şiir, öykü antolojilerini ve roman seçkilerini incelemiş ve 11-13 Kasım 2011 tarihleri arasında yapılan TUDES Sempozyumu’na sunduğu “Kanona Sızan Kadın Edebiyatçıları” başlıklı bildirisinde edebiyatçı kadınların antolojilerdeki ‘yokluğunu’ istatistiksel verilerle ortaya koymuştur. Bu bildiri genişletilmiş sekliyle yayıma hazırlandığı için burada bu verilere yer verilmemiştir.

Kaynakça

- Akatlı F. (1994). 1980 Sonrası Edebiyatımızda Kadın. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (2):29-40.
- Aksoy E. & Cankara M. (2006). Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili. *Kanat*, (Güz): 2-6.
- Alver K. (Ed.) (2006). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.

- Andaç F. (2000). *Edebiyatımızın Yol Haritası*. İstanbul: Can Yayınları.
- Andaç F. (1999). Modern Kadın Yazarın Toplumsal ve Sanatsal Konumu. *Hürriyet Gösteri*, 210 (Mayıs): 27-33.
- Aydın M. (1995). *Ne Yazıyor Bu Kadınlar: Osmanlıdan Günümüze Örnekleriyle Kadın Yazar ve Şairler*. Ankara: İlke Kitabevi Yayınları.
- Bener E. (2001). Kadın Yazarlar. *Dil Dergisi*, 101 (Mart): 49-50.
- Berktaş F. (1991). *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Süreya C. (1967). *Türk Yazarının Halklaşması. Papirüs’ten Başyazılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cindoğlu D. (1986). Women Writers and Women’s Fiction in 1970-1985 Period of Turkey. Yayınlanmamış master tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Cunbur M. & Sayral N. (1998). *Türk Kadınının Şiiri*. İstanbul: Kadının Sosyal Hayatını Araştırmave İnceleme Derneği [KASAD] Yayınları.
- Çankaya E. (1984) Türk Edebiyatının Coğrafyası. *Sanat Olayı*, 23 (Nisan): 30-33.
- Dil Ş. (1966). *Türk Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara: Nur Yayınları.
- Dündar B. (2007). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Türk Öykücülüğü. yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Erden A. (2011). *Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar*. İstanbul: Hayal Yayınları.
- Ertop K. (1983). Kadın Öykücüler Edebiyat Geleneği İçinde Yerlerini Belirlerken Toplumsal Koşullandırmaları da Değiştiriyor. *Milliyet Sanat*, (Haziran):24-26.
- Escarpit R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. Portakal H. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Güllülü S. (1998). *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kabacalı A. (1981). *Türkiye’de Yazarın Kazancı*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Köprülü F. (1966). *Türk Edebiyatı’nın Menşe’i*. Edebiyat Araştırmaları. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Köseihal N. Ş. (1964-1966). Edebiyat Sosyolojisine Giriş. *Sosyoloji Dergisi*, (19-20): 1-37.
- Köseihal N. Ş. (1967-1968). Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisi ile İlgili Araştırmalar. *Sosyoloji Dergisi*, (21-22): 185-192.
- Kurdakul Ş. (1983). Kadın Edebiyatçılarımız ‘Kadınlık’ Olgusuna Nasıl Bakıyor? *Hürriyet Gösteri*, 32 (Temmuz): 79-81.
- Kurultay C. (1993). *Çağdaş Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi.
- Meriç C. (1970). Edebiyat ve Sosyoloji 1. *Hisar Dergisi*, 83 (Kasım): 8-10.
- Meriç C. (1970). Edebiyat ve Sosyoloji 2. *Hisar Dergisi*, 84 (Aralık):13-14.
- Okut F. & Yazıcı H. (2005). Türk Yazar Sosyolojisinden Bir Kesit. *Sosyal Siyaset Konferansları* (Prof. Dr. Turan Yazgan’a Armağan Özel Sayısı), (49): 887-898.
- Sever M. (1993). *Divan’dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi*. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Soykan Ö. N. (2009). *Edebiyat Sosyolojisi: Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Stacey J. & Thorne B. (1998). The Missing Feminist Revolution in Sociology. İçinde Myers K. A., Anderson C. D., Risman B. J. (Edt.), *Feminist Foundations: Toward Transforming Sociology*. Thousand Oaks, California: Sage Publications: 219-39.

- Stimpson C. R. (1988). *Where the Meanings Are: Feminism and Cultural Space*. NewYork: Routledge.
- Tağızade-Karaca N. (2006). *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Tamsöz B. (1994). *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2001). Çakıroğlu E. (Yay. yön.), Yalçın M. (Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tok G. (1995) Türkiye’deki Yazarlar Üstüne Sosyolojik Bir İnceleme 1. *İzlek*, 23-24 (Ağustos-Eylül): 10-15.
- Tural S. K. (2003) *Zamanın Elinden Tutmak*. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Uçarol T. (2001) Kadın Edebiyatçılarımız Günlüğü. *Dil Dergisi*, 101 (Mart): 15-38.
- Uçarol T. (2001) Şairler ve Yazarlar Sözlüğü’nde Kadın Şair ve Yazarlarımız. *Dil Dergisi*, 101 (Mart): 7-14.
- Uraz M. (1940) *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Tefeyyüz Kitapevi.
- Yavuz H. (2003) Bilkent Üniversitesi’nin Düzenlediği Şair Kadınlar Buluşması Üzerine. *Zaman*, (19 Mart 2003): 17.
- Yurdabak H. (2006) *Türk Edebiyatında Günümüz Kadın Şairleri*. Ankara: Yücel Ofset Ltd. Şti.

Looking Without Seeing: Profile of Woman Authors in Turkey

S. Elif Aksoy
Doğuş University

Çimen Günay-Erkol
Özyeğin University

Abstract

This article is a product of a research project which, within the scope of the sociology of literature, aims to unravel the profile of women writers in Turkey. The educational status of women writers, their occupation, their father's occupation, the genres to which they contribute their foreign language abilities and the distribution of this data over the years are examined. Despite their shortcomings in giving a thorough understanding of social and cultural processes, quantitative analyses, they nevertheless, can play a crucial role in problematizing the established judgments and often poorly scrutinized assumptions which serve as the canon of the field which is framed as "women's literature". For instance, to see how certain statistical data has changed over the years, can shed light on previously neglected phenomena about the literary production of women writers. Statistical distributions not only provide a panorama but also give a perspective about the institutionalization and commodification of literature and its transfer to new generations and different cultures. For example, comparisons of place of birth and place of residence of women writers help us to identify the cities which are the country's literary centers. The distribution of genres and the variation of this distribution over the years, help us to understand the dynamics of gender in literature and the historical development of these dynamics. This article evaluates statistical data, opens a discussion on the factors affecting the visibility of women's literary tradition, and points to the inaccuracy of forming the established information on literature on a men-only basis.

Keywords: Turkish Literature, sociology of literature, women writers.

17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Child Marriages and Phenomenon of Puberty in 17th and 18th Centuries İstanbul and Anatolia

Yahya Araz*
Dokuz Eylül Üniversitesi

Öz

Bu makale 17. ve 18. yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da çocuk evliliklerini anlamaya çalışmaktadır. Çocuk evlilikleri Osmanlı İmparatorluğunun hakim olduğu bölgelerde yalnızca Müslümanlar arasında değil Hıristiyan ve Yahudiler arasında da yaygındı. Bu evlilikler aileleri ve akrabaları tarafından bebekler adına dahi düzenlenebiliyordu. Ancak hukuk sistemi evlilik sözleşmesinin düzenlenmesiyle bu evliliğin fiili olarak gerçekleştirilmesi arasında ayırım yapmaktaydı. Evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi çiftler cinsel ilişkiye hazır hale gelinceye kadar ertelenmekteydi. Bir kız çocuğu ergenliğe ulaştıktan sonra babası ve büyükbabası tarafından kendisi adına düzenlenen evlilikler dışındaki evlilikleri iptal ettirme hakkına sahipti. Bu ergenlik tercihi özellikle kız çocukları için çok önemliydi. Çünkü erkekler ergenliğe ulaşır ulaşmaz eşlerini boşama hakkını elde ediyorlardı. Bu evlilikler Osmanlı toplumunda aileden ne anlaşıldığına dair önemli ipuçları sağladıkları için aile ve toplum yaşamından bağımsız düşünülemez. Bu makale bu olguyu iki kaynak üzerinden ele almaya çalışmaktadır: 17. ve 18. yüzyıla ait fetva mecmuaları ile aynı dönemin İstanbul'una ve birkaç Anadolu kentine ait mahkeme kayıtları.

Anahtar Kelimeler: *çocuk evliliği, kız çocuklar, Osmanlı ailesi, fiziksel olgunluk, erişkinlik, ergenlik tercihi.*

* Yrd. Doç. Dr. Yahya Araz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, İzmir-Türkiye. E-posta: yahya.araz@deu.edu.tr

Giriş

19. yüzyıl Osmanlı Filistin’inde çocuk evlilikleri üzerine yapılan bir çalışmada, bu tür evliliklerin “geçmişe ait bir mesele” olduğu belirtilmektedir (Yazbak, 2002: 408). Oysa çocukların nişanlandırılması ya da evlendirilmesi Türkiye’nin yakıcı bir sorunu olmaya devam etmektedir¹. Bu makale, toplumsal olarak varlığını halen devam ettiren bu meseleyi 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı Anadolu’su ve İstanbul’u bağlamında ele almaya çalışmaktadır. Osmanlı toplumunda çocuk evlilikleri genel olarak kız çocuklarıyla ilişkilendirilmiştir. Erkekler de erken yaşlarda evlendirilebiliyordu. Ancak bu evlilikler, kız çocuklarının cinsel ilişki kurmaya başlayabilecekleri dönem, eş ve buna bağlı olarak anne olabilecekleri yaşlarla ilişkilendirildiği için öncelikli olarak kız çocuklar üzerinden tartışılmıştır. Bu makalenin de ana temasını onlar oluşturmaktadır.

Çocuk evliliklerini Osmanlı toplumu üzerine yapılan araştırmaların iki ana kaynağı olan fetva mecmuaları ve şer’iyye sicilleri (mahkeme kayıtları) üzerinden ele almak mümkündür. Bu çalışma için kullanılan 17. ve 18. yüzyıla ait fetva mecmualarından meselenin hukuki boyutlarına dair bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Mahkeme kayıtlarına yansıyanlar, fetvaların teorik bir bağlamdan ibaret olmayıp, gündelik yaşama sık sık dokunduğunu göstermektedir. Fetvalar, kişilerin gündelik yaşamda karşılaştığı sorunları çözmelerine dayanak oluşturmaktaydı. Bu yüzden fetvalar, pratiğin ne olduğunu anlamak için de işlevsel birer kaynak olarak kullanılabilirler². Bu fetvalardan erginliğin ne olduğunu, kız ve erkek çocuklarının ergenliklerinin hangi ölçütler üzerinden anlaşılabilirliği, ergenlikten önce evlenmenin mümkün olup olmadığı, evlendiği takdirde evliliği fiili olarak gerçekleştirmenin koşulları gibi birçok hususla ilgili sorulara cevaplar bulmak mümkündür. İkinci temel kaynak ise olgunun gündelik yaşamdaki boyutlarını anlamayı sağlayan mahkeme kayıtlarıdır³. Yetişkin olmayan ya da yetişkinliğe henüz adım atmış kız çocuklarının mahkemelere yansıyan boşanma vakaları çocuk evliliklerinin ele alınmasını sağlayan verilerin başında gelmektedir. Bunun yanında, ergenlikten önce evlendirilen ya da nişanlandırılan kız çocukları ergenlikten sonra, çeşitli koşullara bağlı olarak, evliliği ya da nişanı reddetme hakkına sahiptirler. Mahkemelere yansıyan kayıtların bir kısmı artık ergin olduklarını iddia edip tercih haklarını kullanmak isteyen kız çocuklarının açtıkları davalarla ilgilidir. Bu kayıtları kullanarak bu evliliklerin Osmanlı dünyasındaki yaygınlığını tespit etmek mümkün değildir. Ancak hukuk metinlerindeki ayrıntılı düzenlemeler, mahkemeye yansıyan kayıtlar ve tartışmalar olgunun dönemin insanları için oldukça tanıdık olduğunu göstermektedir. Bu çalışma meseleyi İstanbul’un yanısıra Afyon, Kayseri, Manisa

ve Bursa gibi Orta ve Batı Anadolu kentlerine ait sicil kayıtlarını, hukuk metinleriyle birlikte kullanarak ele almaya çalışmaktadır⁴.

Yakıcı bir sorun olarak belirmesine rağmen, çocuk evlilikleri, Osmanlı İstanbul'u ve Anadolu'sunda detaylı araştırmaların konusu olmamıştır. Bu durum, sicillerin bu hususa dair sunduğu kayıtların çoğu zaman benzer kalıplar ve detaylara sahip olmasıyla yakından ilgilidir. 16. yüzyılda Antep ve 19. yüzyılda Bursa üzerine yapılan iki çalışmada konuya değinilmiştir. Peirce, meseleyi 16. yüzyıl Antep'i bağlamında ilginç örnekler ve detaylar üzerinden tartışmış, çocukların erken yaşlarda evlendirilmesinin sebepleri ve toplumun olguya bakışını ele almaya çalışmıştır (Peirce, 2003: 129-143). Kurt ise, 19. yüzyılda Bursa ailesi üzerine yaptığı çalışmada, çocukların erken yaşlarda evlendirilmelerine rağmen, bu evliliklerin fiili olarak gerçekleşmesi için kızların on üç-on dört yaşına gelip fiziksel olarak olgunlaşmasının beklendiğini belirtmiştir (Kurt, 1998:19-21). Osmanlı döneminde Mısır, Suriye ve Filistin üzerine yapılan çalışmalarda mahkeme kayıtları ve fetva mecmuaları kullanılarak konuya dair önemli birkaç çalışma yapılmıştır (Yazbak, 2002: 386-409; Motzki, 1996: 129-140; Sonbol, 1996: 236-256). Bu makale yapılan çalışmalara yönelik küçük bir katkı girişiminden ibaret olup, temel olarak üç konuya değinmeye çalışmaktadır. Bunlardan birincisi erginliğin, ya da kayıtlarda çoğunlukla ifade edildiği şekliyle buluğun hukuksal ve toplumsal olarak ne ifade ettiğidir. İkincisi, kız çocukların erken yaşlarda evlendirilmesi geleneği ve bunun sebepleridir. Üçüncüsü, kız çocukları ergen olduktan sonra, çeşitli koşullara bağlı olarak hukuk sisteminin kendilerine tanıdığı "ergenlik tercihi"ni kullanma hakları ve çocuk yaşlarda evlendirilen kızlarla eşleri arasında gerçekleşen boşanmalardır. Bu üç husus aşağıda iki ana başlık altında ele alınmaya çalışılmıştır.

Hukuki Bir Bağlam Olarak Çocuk Evlilikleri ve Ergenlik Etrafındaki Tartışmalar

Osmanlı dünyasında bir kız ya da erkeğin evlenebilmesi için ergin olması gerekiyor muydu? Ergenlikten önce evlenmek mümkün müydü? Ergin olmanın göstergeleri neydi? Soruları çoğaltmak mümkündür. Fetva mecmuaları bu soruların her birine ayrıntılı cevaplar geliştirmeyi sağlayacak veri içermektedir. 16. yüzyılın ünlü şeyhülislamı Ebussuud Efendi (ö. 1574) erkek çocukları için ergenlik yaşını, kendileri ikrar ettikleri durumda on iki, sessiz kalmaları halinde on sekiz olarak tespit etmiştir. Kız çocukları için de ergenlik yaş sınırı ikrar ettikleri durumda on iki, etmedikleri takdirde on yedi olarak öngörülmüştür.

Erginliğin alt sınırı, Ebussuud Efendi’de, hem erkek hem de kız çocuklar için on iki yaş olarak tespit edilmiştir (Düzdağ, 1983: 33). Ebussuud Efendi’nin kız ve erkek çocuklarının ergenlik yaşına ilişkin verdiği bu iki fetva, diğer şeyhülislamların aynı mesele üzerindeki fetvalarıyla karşılaştırıldığında farklı bir yerde durdukları görülecektir. Onun çocukluk çağının bitimine işaret eden erginliğin başlangıcını kız çocuklar için asgari on iki yaş olarak tespit etmesi, kız çocuklarının, çocukluklarını biraz daha uzun yaşamalarına imkan vermiş olması açısından dikkate değerdir. Hiç kuşkusuz, Ebussuud Efendi, bu fetvalarıyla İslam tarihinde çocukluğun alt ve üst yaş sınırlarını yüksek tutmaya çalışan görüşün yanında yer almıştır. Ancak onun benimsediği görüş İslam tarihinde yaygın bir kabule sahip değildir (Motzki, 1996: 129). Nitekim, Ebussuud Efendi’nin bu fetvaları kendisinden sonra gelen şeyhülislam tarafından benimsenmemiştir.

17. yüzyılın ikinci yarısında şeyhülislamlık görevini iki kez üstlenen Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1692) erkek ve kız çocuklarının on beş yaşını bitirdiklerinde ergenliklerine hükmolunacağına dair fetvalar vermiştir (Çatalcalı, 1894, 2: 208). Ali Efendi’nin verdiği fetvalar, Ebussuud Efendi’nin fetvalarının aksine erkek ve kız çocuklar arasında erginliğe adım attıkları üst yaş sınırında herhangi bir farklılık öngörmemiştir. Onun görüşlerini aynı dönemlerde yaşamış ve 18. yüzyılın başında şeyhülislamlık yapmış Menteşzâde Abdurrahim Efendi (ö. 1716) de paylaşmaktadır (Menteşzâde, 1827, 1: 148). Bu iki şeyhülislamda, kız çocukları söz konusu olduğunda, onların evlendirilmesi ve ergenlikleri arasında kurulan ilişkide, yaş sınırı Ebussuud Efendi’nin belirlediği ölçütlerin altına inmektedir. Ali Efendi, dokuz yaşını bitirmiş bir kız çocuğunun, vücudunun erginliğe tahammül etmesi ve adet görmeye başladığını itiraf etmesi durumunda evlenebileceğine dair fetva vermiştir (Çatalcalı, 1894, 1: 39). Aynı görüşü Abdurrahim Efendi de paylaşmaktadır (Menteşzâde, 1827, 1: 148). Dokuz yaş, klasik İslam kaynaklarında da kız çocuklarının erginliği için alt sınır olarak gösterilmiştir (Spectorsky, 2010: 64)⁵. Pratikte bu döneme daha erken ya da daha geç girilebilmekle birlikte bu yaş, kız çocuklarının cinsel olarak arzulanır olmaya, dolayısıyla birer gelin adayı olarak görülmeye başladıkları dönemin başlangıcıdır. Nitekim boşanma ya da ölüm sebebiyle dağılmış ailelerde çocukların bakım haklarını ellerinde tutan anneler, kız çocuklarını dokuz yaşına ulaştıklarında babalarına ya da onların yokluğunda büyükbabadan başlamak üzere erkek akrabalarına teslim etmek zorundaydılar. Bu, cinsel olarak arzulanabilir bir döneme girmiş bir kız çocuğunun, bir erkek akrabasının korumasında bulunmasının kendisi hakkında oluşabilecek “fesad”ı önleyeceği düşüncesiyle yakından ilgiliydi (Menteşzâde, 1827, 1: 293-295).

Ancak kız çocuklarının erginliği için öngörülen alt yaş sınırı tartışmaları onların evlendirilmelerinden ziyade bu evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi

açısından önem taşımaktaydı. İslam Hukuku'nda ve Osmanlı uygulamasında çocuklar velilerinin tasarruflarına bağlı olarak doğdukları andan itibaren evlendirilebiliyordu. İki baba çocuklarını birbirine ya da bir baba henüz konuşma yetisini dahi edinmemiş kız çocuğunu yetişkin bir erkeğe nikahlayabiliyordu. Kız ve erkek çocuklar ergenliğe ulaşınca kadar bu tasarruflara itiraz etme hakkına sahip değillerdi. Bu itiraz hakkının da sınırlılıkları vardı. Baba ve onun yokluğu durumunda (baba tarafından) büyükbabanın yaptığı tasarruflara ve çocuklar için düzenlediği evliliklere ergenlikten sonra da itiraz etme hakkı yoktu (Sonbol, 1996: 241)⁶. Bu düzenleme bir baba ya da büyükbabanın çocukları için en iyisini istedikleri ve onlar üzerindeki mutlak velayet haklarını suistimal etmeyecekleri düşüncesinden kaynaklanıyordu (Yazbak, 2002: 403).

Çocuklar adına düzenlenen bu evliliklerin fiili olarak gerçekleşmesi bunu yapabilecekleri tarihe kadar erteleniyordu. Dolayısıyla burada tartışılması gereken çocukların evlendirildikleri yaştan ziyade bunun fiili olarak ne zaman gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirileceğiydi. Evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi hangi ölçütlere bağlıydı? Kız çocukları açısından ölçüt fiziksel görünüşleri miydi? Yoksa ilk adetlerini görmeye başladıkları ya da, Yenişehirli Abdullah Efendi'ye (ö. 1743) ait bir fetvada dillendirildiği üzere, "ef'al ve akvallerinin istikamet üzere" olmaya başladığı böylece "akil[e]" kabul edildikleri dönem midir (Yenişehirli, 1741: 220b)? Bu hususta üzerinde durulması, tartışılması ve cevaplandırılması gereken esas soru budur.

Fiziksel olgunluğun, adet görmeye başlamanın ve "akil/reşit" kabul edilmenin çocukluktan ergenliğe geçişte ya da olgunluğa adım atışta önemli bir yeri vardı. Çocukların farklı yetilerinin ve fiziksel görünüşlerinin gelişimiyle ilgili olan bu hususlar bir kişinin artık ergin olarak görülmesi için önemliydi. Çocukların bu gelişimlerinin her aşaması bir toplumsal karşılığa sahipti. Hukuk metinlerinden öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı dünyasında bir evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi için adet görmeye başlamak ya da "akil" kabul edilmekten ziyade fiziksel olgunluk yeterli görülmekteydi. Kızların fiziksel olgunluğa ulaşmaları çoğu zaman ilk adetlerini görmeye başladıkları döneme tekabül etmekle birlikte adet görmeye başlamak evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi için şart değildi. Aksine, adet görmeye başladıkları halde fiziksel olgunluğa erişmeyen kız çocuklarının evliliklerinin fiili olarak gerçekleşmesi geciktirilmeye çalışılmıştır (Yenişehirli, 1741: 26a-b). Burada yeni soruların sorulması neredeyse kaçınılmazdır. Fiziksel olgunluk ya da fetvalarda ifade edildiği şekliyle "cüssesi buluğa tahammül edebilir" tanımlamasından ne anlaşılmalıdır? Hangi göstergeler fiziksel olgunluğun tamamlandığının işareti kabul edilmekteydi?

Yazbak, kız çocuklar için fiziksel olgunluğun, yerel tanımlamalardan da yola çıkılarak, etine dolgun, semiz gibi anlamlara geldiğini belirtmektedir (Yazbak, 2002: 392, 399). Fetvalar, fiziksel olgunluğun ne olduğunun anlaşılmasını sağlayacak çeşitli ipuçları barındırmaktadır. Buna göre, fiziksel olgunluk, kız çocukların, kendilerine zararı dokunmadan cinsel ilişkiye girebilecekleri, cinsel ilişkiye uygun anlamına gelebilecek "cimâa mufika" tanımlamasına tekabül etmektedir. Buna kız çocuklarının fiziksel görünüşlerine bakarak hakimler karar vermekteydi. Kız çocukların fiziksel olgunluk ölçütüne bağlı olarak cinsel ilişkiye girebilecekleri düşüncesi önemli olup onların ilk adetlerini görmeye başladıkları dönemden ya da "akile" kabul edilmelerinden farklı çağrışımları barındırmaktadır. Fiziksel olgunluk genellikle ilk adetle çakışmaktaydı ancak bu şart değildi. Kız çocukları ilk adetlerini görmeden önce de fiziksel olarak olgun kabul edilebilirdi. Bu, onların evlenebilecekleri ya da evliyseler, bu evliliği fiili olarak gerçekleştirebilecekleri bir döneme girdikleri anlamına geliyordu.

Bunun aksine, bir kız çocuğunun "cimâa mufika" olmaması durumu, "muhîfe" ve "mezhûle" gibi sözcüklerle karşılanmaktaydı (Menteszâde, 1827, 1: 295; Yenişehirli, 1741: 21a, 26a-b). İçlerinde korkuyu barındıran bu tanımlamalar, en basit anlamda bu durumdaki bir kız çocuğunun cinsel ilişkiyi kaldıramayacağına işaret etmekteydi. Bu durumda kız çocuklarının erginliğine karar verilebilmesi için on beş yaşını (Ebussuud Efendi için on yedi) tamamlamaları beklenirdi. Evlendirilmiş olsalar dahi cinsel ilişkiye zorlanamazlardı. Hukukçular bu durumdaki kız çocuklarının baba evinde kalmasını ya da en azından kocalarından uzak tutulmalarını benimseyen bir anlayışa sahiptir (Menteszâde, 1827, 1: 295; Yenişehirli, 1741: 26a-b). Cinsel ilişki için fiziksel olarak yeterli olgunluğa sahip olmayan kız çocuklarının bir kısmı, bütün uyarılara rağmen, kocalarıyla yaşamak zorunda kalabiliyorlardı. Kocalarının onlarla ilişki kurma arzusu olumsuz sonuçlar doğurabilmekteydi. Abdullah Efendi'nin bir fetvasında yedi yaşında olup "mezhûle" olan bir kız çocuğun kocası tarafından cinsel ilişkiye zorlanması sonrasında gerçekleşen ölümü konu edilmiştir. Bu "misüllü cimâ' oluna gelmiş değil iken" denilerek kınanan bu ilişki sonrasında ölen kız çocuğunun akrabaları kocadan diyet talebinde bulunabilirdi. Ayrıca koca, cinsel ilişkiyi kaldıramıyacağı halde onu buna zorlayıp ölümüne sebep olduğu karısının mirasından mahrum kalırdı (Yenişehirli, 1741: 233b)⁷.

Küçük kızların evlendirilmeleri mehirleri, nafakaları ve kimde kalacakları gibi hususlar etrafında çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kız çocukları genel olarak fiziksel olgunluğa eriştikleri döneme kadar ailelerinin yanında kalıyorlardı. Bu durumda kocaları onların nafaka ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak zorunda değildi (Çatalcalı, 1893/1894, 1: 116; Menteszâde, 1827,

1: 281). İslam Hukuku, mehir ve nafakayı kadınların cinselliğiyle ilişkilendirmiştir (Imber, 1997: 175-194). Dolayısıyla kocasına henüz bunu sunacak yetiye sahip olmayan bir eş için bunların sağlanması kocanın sorumluluğunda değildi. Kız çocuklarının, kocaları üzerinde sahip oldukları hakları edinebilmeleri için evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi ya da kızın bunu gerçekleştirebilecek olgunluğa erişmesi gerekirdi (Tucker, 1998; 44). Fiili olarak gerçekleşmeyen evlilikler tam anlamıyla bir evlilik sayılmazdı. Bunun en iyi göstergelerinden birisi, çocuk yaşlarda evlendirilen ancak bunu fiili olarak gerçekleştirebilecek olgunlukta olmayan çiftlerin boşanma ya da ölüm gibi sebeplerle ayrılmaları sonrasında kız çocuklarının iddet beklemesine gerek görülmemiş olmasıdır (Yenişehirli, 1741: 39b).

Kız çocuklarının kocaları üzerindeki nafaka hakları onların cinsel ilişki için fiziksel olgunluğa eriştikleri anda başlamaktaydı. Bir koca bu durumdaki karısının nafakasını, onunla cinsel ilişki kurmamış ya da karısı babasının evinde olsa dahi karşılamak zorundaydı (Yenişehirli, 1741: 56a; Menteşzâde, 1827, 1: 281). Onu, babasının evinden alması için de mehrini ödemesi gerekiyordu (Yenişehirli, 1741: 26b)⁸. Mehir, kadınların bir hakkıydı ancak bazı aileler evlendirdikleri kız çocuklarının mehirlerini alıp erkek çocuklarını evlendirmek ya da borçlarını kapatmak için kullanabiliyorlardı (Yazbak, 2002: 401).

Çocuklar, bütün bu tartışmalar ve zaman zaman ortaya çıkan sorunlar boyunca, mesele doğrudan kendileriyle ilgili olduğu halde itaat etmek dışında herhangi bir tercih hakkına sahip değillerdi. Vasileri onlar adına bu sözleşmeleri düzenliyor, onlara da buna uymak düşüyordu. Ancak söz hakkına sahip oldukları an geldiğinde herkes onların ağzından çıkacak sözlere bakmaktaydı. Yukarıda da ifade edildiği gibi kız çocukları, babaları ve büyükbabaları (baba tarafından dedeleri) tarafından kendileri adına düzenlenen evlilikler dışında kalan bütün nikahlara itiraz etme hakkına sahipti. Buna anne, kardeş ve amca gibi çok yakın akrabaların onlar adına kıydıkları nikahlar da dahildi (Yenişehirli, 1741: 22b-23a). Erkekler için böyle bir sorun yoktu. Çünkü erişkinlikle birlikte eşlerini istedikleri zaman boşayabilirlerdi. Erken yaşlarda evlendirilen bir kız çocuğu ilk adetini gördüğü anda bunu gecikmeden açıkça ilan edip, mahkemeye başvurabilir ve evliliğini iptal ettirebilirdi. Hukuk dilinde bu hakka "hıyâr'ül-bulûğ" denilmekteydi. Bunu bir kız çocuğunun "ergenlik tercihi" olarak tanımlamak mümkündür. Küçük yaşlarda evlendirilen kız çocuklarının sahip oldukları bu hak, kadınların hukuki olarak boşanma inisiyatifini ellerinde tuttukları istisnai durumlardan birisiydi (Imber, 1997: 202). Ancak kaç kız çocuğunun toplumsal baskıları aşip adet görmeye başladıklarını ilan edebildikleri ve bunu mahkemeye taşıyabildikleri meselesi tartışmalıdır. Ayrıca baba ve büyükbabanın onlar adına kıydıkları nikahlara itiraz hakları

olmadığı da unutulmamalıdır. En azından bu kız çocuklarının bazıları hukuk sisteminin kendilerine tanıdığı bir hakkı kullanmak hususunda oldukça cesur davranmıştır.

Bir Toplumsal Pratik Olarak Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu

Samuel M. Zwemer'in "Childhood in the Moslem World" adıyla 20. yüzyılın başında yayınlanan kitabının vermek istediği temel mesaj kapak sayfasının hemen arkasında sunulan ve altında "Cezayir'de bir gelin" açıklaması bulunan bir fotoğraf tarafından verilmiştir. Fotoğraftaki gelin, kolundaki bilezikleri, üzerindeki geleneksel kıyafetleriyle, olgun bir kadının bakışlarına sahip sadece bir çocuktur. Zwemer, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Anadolu'dan Arap yarımadasına oradan Kuzey Afrika'ya kadar İslam coğrafyasında bulunmuş bir misyonerdi (Wilson, 1996: 163-168). Kitabının genelinde İslam dünyasına yönelik önyargılarını dile getirmekten geri durmamış, yargılarını desteklemek için erken yaşlarda evlendirmeler dahil çocuklarla ilgili birçok hususa değinmiştir. "İslam dünyasında çocukluk Batı dünyasındaki gibi uzun sürmez çünkü burada annelik ve babalık sorumluluğu çok erken yaşlarda onların üzerine yüklenmektedir" diyerek, özellikle kız çocuklarının çok erken yaşlarda evlendirildiklerini vurgulamıştır (Zwemer, 1915: 22, 36-37, 63-64). Zwemer, bu gözlemlerini tutkulu bir misyoner olarak İslam dünyasının "fethedilip" çocukların "kurtarılmasına" yönelik bir çağrının aracı olarak dillendiriyordu. Onun bu arzuları bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak çocuk evliliklerine dair gözlemlerine ne demeli?

Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu coğrafyalarda evlilik ilişkileri ve aile yapıları üzerine yapılan çalışmalarda erken evliliklerin bir norm olduğu üzerinde ortak bir kanaat hasıl olmuştur. Özellikle kız çocukların büyük bir çoğunluğu on yedi on sekiz yaşından önce gelin oluyorlardı. Erken evlenmek ideal olardı (Marcus, 1989: 196)⁹. Maalesef Osmanlı dünyasında ele alınan dönemin kayıtları kadın ve erkeklerin hangi yaşlarda evlendirildiklerine dair istatistiki çalışmalara izin verecek bir niteliğe sahip değildir. Fakat ipuçları erken evliliklerin özellikle kız çocukları için kaçınılmaz olduğunu göstermektedir (Yazbak, 2002: 394). Peirce, Osmanlı Anadolu'sunda toplumsal cinsiyet üzerine yaptığı araştırmalarında, çocukluktan çıkışla evlilik dönemi arasında erkekleri tanımlamak için varolan birçok sözcüğe karşın kız çocuklarının bundan yoksun olduğunu belirtmektedir (Peirce, 2000: 168-169; Ginio, 2001: 110). Kız çocukları açısından, çocukluktan olgunluğa geçiş, potansiyel birer gelin adayı olmak anlamına geliyordu.

Çocukların erken yaşlarda evlendirilmesi yalnızca Müslümanlara özgü bir uygulama değildi. Aynı coğrafyada yaşayan Yahudi ve Hıristiyan topluluklar da benzer bir pratiğe sahipti (Rozen, 2010: 112-115; Ze'evi, 1996: 180). Lamdan, 16. yüzyılda Yahudi cemaatleri arasında çocuk evliliklerinin yaygın olduğunu, bunun 18. yüzyılda yapılan çeşitli düzenlemelerle engellenmeye çalışıldığını belirtmektedir. Yine, ona göre, babası tarafından çocuk yaşta evlendirilen bir kız çocuğunun bu evliliği reddetmesi oldukça nadir gerçekleşmekte ve kabul edilemez bulunmaktaydı (Lamdan, 1996: 41-45). Bu anlamda çocuk evlilikleri dinsel kaynaklı bir mesele olmaktan ziyade, evliliğin ve ailenin ne olarak görüldüğüne dair düşünceler ve bunların pratiğe yansımalarıyla ilgilidir¹⁰. Avrupa'da aile ve hane yapıları üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar bu olguyu yerli yerine oturtmaya yardımcı olacak niteliktedir. Hajnal, Avrupa aile ve hane yapıları üzerine yaptığı araştırmalarında Kuzey-Batı Avrupa hanesini tanımlarken hem erkeklerin hem de kadınların geç yaşta (ortalama olarak kadınlar yirmi üç erkekler yirmi altı yaşında) evlendiklerini, evlendikten sonra da kendi hanelerinin reisi olduklarını ifade etmektedir (Hajnal: 69)¹¹. Bu yapı, evlenip aile kurmayı ekonomik yeterlilikle ilişkilendirmekteydi. Yeni çiftler ailelerinin yardımını alıyor ama temel olarak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışıyorlardı (Wall, 2001, 4: 110)¹². Kadınlar açısından evlilik yaşının yükselmesi onların kiminle, nerede ve hangi yaşlarda evleneceklerine kendilerinin karar vermesini sağlıyordu (Levine, 2001, 2: 148). Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus evlilikle erginliğe ulaşmanın birbiriyle ilişkilendirilmemiş olmasıdır (Levine, 2: 146). Yani bir kız çocuğunun adet görmeye başlaması ya da cinsel ilişkiyi kaldırabilecek bir fiziksel olgunluğa erişmesi onun evlenmesi için yeterli vasıflara ulaştığı anlamına gelmiyordu. Erkek ya da kız çocuklar evlenebilmek için fiziksel erişkinliğin yanında toplumsal olarak da ayakta kalmalarını sağlayacak bir yeterliliğe ulaşmalıydılar¹³.

Osmanlı dünyasında, hangi dine mensup olursa olsun yeni evliler genellikle erkeğin ailesiyle bir süre için birlikte yaşıyorlardı (Marcus, 1989: 196-197). Bu, çiftlerin ikisinin de genç ya da çocukluktan yeni çıkmış olmasına bağlıydı. Yeni evliler hem hayati tecrübe hem de ekonomik yeterlilik bağlamında yeni bir hane oluşturabilecek olgunlukta değillerdi. Özellikle kadınlar çok genç olduklarından aile içinde savunmasız olup, zaman zaman şiddete maruz kalabiliyorlardı (Lamdan, 1996: 47). Çocuk evlilikleri nişanlanma vakalarının aksine mahkeme kayıtlarına çok az yansımıştır. Unutmamak gerekir ki baba ve büyükbabanın çocukları için düzenledikleri evliliğe erginliğe ulaştıktan sonra itiraz etme hakkı yoktu. Dolayısıyla mahkeme kayıtlarına yansıyan itirazlar baba ve büyükbaba dışındaki kişiler tarafından çocuklar adına kıyılan nikahlarla ilgiliydi. Özellikle babaları ölmüş kız çocukları üvey babaları, anneleri, kardeşleri ya da diğer

akrabaları tarafından evlendiriliyorlardı (Peirce, 2003: 137). Çocukken nişanlandırılan ya da evlendirilenlerden erginliğe ulaşip tercihlerini kullanmak için mahkemeye başvuranların ifadeleri çoğu zaman ayrıntılar atlanarak kayıtlara geçirilmiştir. Bu yüzden kız çocuklarının önemli bir kısmının, erken evlenme eğilimi bir kenara, neden çocuk yaşlarda nişanlandırıldığını ya da evlendirildiğini anlamak mümkün gözükmemektedir. Ancak kayıtlara yansıyan vakaların bir kısmı bu hususta bazı ipuçları sağlamaktadır.

Bu makalenin ele almaya çalıştığı dönemden biraz erken bir tarihte, 1557'de İstanbul Yeniköy Mahkemesi'ne yansıyan bir dava çocukların erken yaşlarda nişanlandırılması ve evlendirilmesinin sebeplerinden birisinin ekonomik zorunluluklar olduğunu göstermektedir. Mahkemeye başvuran Gayrimüslim bir baba beş yıldır kızıyla nişanlı olan Nikola adlı kişiyi, kızla evlenmeye ya da ondan vazgeçmeye davet etmiştir. Ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu anlaşılan bu baba "benim fakrım vardır maişetine kadir değilün eğer feragat iderse aher kimesne ister virürin" diyecektir (YŞS 2: 84-2). Erken yaşlarda evlendirilen kız çocuklarının önemli bir kısmının yetim oldukları anlaşılmaktadır. Babaları ölmüş kız çocuklarının evlendirilmesi bir taraftan ailelerinin onların ekonomik sorumluluğundan kurtulmasını diğer taraftan geleceklerinin garanti altına alınmasını sağlıyordu. Ancak bu çocukların bazıları mutlu bir aile yaşamına sahip değillerdi. Evlendikten bir süre sonra, henüz erginliğe adım atmadan kocalarından boşanıyorlardı. Dul kalan bu küçük kız çocuklarının boşanma işlerini vasileri sıfatıyla onlar adına genellikle anneleri ve üvey babaları halletmekteydi. "Sagîre" olarak nitelendirilen ve kaç yıldır evli oldukları belirtilmeyen bu çocukların, boşandıkları zaman yaşları on iki ile on beş arasında değişmekteydi. Mesela İstanbul'da Nesibe kocası Mehmed Arif'ten boşandığında on üç yaşında, aynı şekilde Fatıma kocası Osman Beşe'den boşandığında on üç yaşında, Ümmügülsüm kocası Mustafa Ağa'dan boşandığında yaklaşık olarak on iki yaşında, Emine ise kocası Seyyid Mehmet'ten boşandığında on beş yaşındadır¹⁴. Ancak "sagîre" nitelendirmesine rağmen bu kayıtların bir kısmında, kız çocuklarının yaşı belirtilmiyordu¹⁵.

Mahkemelere yansıyan kayıtlar çocuk evliliklerinin her zaman ekonomik zorunluluklarla ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını göstermektedir. Henüz ergin kabul edilmeyen kız çocukları adına kendilerinden büyük yaştaki kocalarıyla yapılan boşanma anlaşmaları çocuk evliliklerine dair birkaç ortak özelliği barındırmaktadır. Birincisi, bu evlilikler genelde kız çocuklarıyla ilintiliydi. Kız çocukları kendilerinden büyük, yetişkin erkeklere gelin olarak verilmekteydi. Bu yetişkinlerin bir kısmı, isimlerinin başındaki hacı, ağa, beşe gibi ibarelerden de anlaşılacağı üzere evlendikleri küçük kızlardan oldukça büyüktü. Bu erkekler ikinci evliliklerini mi gerçekleştirmişlerdi sorusu yerinde bir

soru olmakla birlikte şu an için cevapsız kalmak durumundadır. İkincisi, bu evlilikler kız çocukları erginliğe ulaşmadan yani ilk adetlerini görmeye başlamadan önce fiili olarak da gerçekleşmiştir. Bu husus, mehir ve nafaka gibi maddi meseleler etrafında oluşabilecek tartışmalardan dolayı kayıtlara özellikle geçirilen bir ayrıntıydı. Meselenin hukuki boyutları tartışılırken üzerinde durulduğu üzere kız çocuklarının fiziksel olgunluğu, evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi için erginliğin beklenmesi şartını geçersiz kılıyordu. Bu çocukların henüz ergin olmadıklarını boşanma anlaşmalarında kendileri için yapılan "sağîre" tanımlamasından anlamak mümkündür. Ama fiziksel olarak cinsel ilişkiye girecek durumda görülmüşlerdir¹⁶. Üçüncüsü, mehir ve nafakayla ilgili husustur. Boşanma vakalarının mahkemeye taşınmalarının altında yatan temel etkenlerden biri mehir ve nafaka etrafında oluşma ihtimali olan ihtilafların önüne geçme arzusuuydu. Boşanmanın koşullarını belirleyen taraflar mehir ve nafaka konusunda ayrıntılı düzenlemeler yapıyorlardı. Bu ilişkide damat henüz çocuk olan karısıyla hul yaparak mehir ve nafaka ödeme zorunluluğunda kurtuluyordu. Osmanlı uygulamasında hul ya da muhalaa, genel olarak kadınların mehir ve nafakalarından vazgeçmeleri, kocalarının da bunun karşılığında onları boşamaları ilişkisine dayanan bir boşanma şekliydi (Imber, 1997: 202-204). Ancak taraflardan biri, kız çocukları, kendi adına hareket edecek olgunlukta kabul edilmediği için normal bir hul anlaşmasına göre ek düzenlemelere ihtiyaç duyuluyordu. Kız çocuğunun ailesi, mehir ve nafakadan vazgeçtikleri gibi çocukların ergenlikten sonra mehir ve nafakasını istemesi halinde bunu ödemeyi de taahhüt ediyorlardı. Kız çocuklarının erginliğe ulaştıktan sonra mehirlerini isteme hakları mevcuttu (Menteşzâde, 1827, 2: 262-263; Feyzullah, 1850: 94-95). Ekonomik yoksunluklardan dolayı kızlarını evlendiren bir ailenin böyle bir sorumluluğun altına girmesi akıllıca sayılmazdı. Dördüncüsü, ironik bir şekilde, bu süreçten en çok etkilenenler sessiz kalmak zorunda olanlardı. Henüz erginliğe ulaşmadan dul kalan bu kız çocukları, kendileri hakkında olup bitenler karşısında sürekli sessiz kalmıştır. Kız çocuklarının fiziksel olarak olgunlaşmaları cinsel olarak bir evliliği kaldırabilecekleri anlamına geliyordu ama bu, onların bu evlilik üzerinde söz hakkına sahip olmaları demek değildi. Bunun için adet görmeye başlamaları gerekirdi. Ancak bir kız çocuğunun adet görmeye başlaması "ergenlik tercihi"ni kullanması için yeterli bir ölçüt müydü? Fetva mecmualarında, adet görmekle tercih hakkını kullanmak arasında kurulan açık bağın varlığı karşısında bu soru anlamsız durabilir. Ancak küçüklüklerinde kendileri adına yapılan nişan ya da evliliğin geçersiz kılınması için mahkemelere başvuranların ifadeleri, hemen hemen tüm vakalar için "baliğa" ve "akile" tanımlamalarını birlikte kullanmaktadır¹⁷. Akil/akile, Abdullah Efendi'nin bir fetvasında tanımladığı üzere "ef'al ve ahvali istikamet üzere olan" kişiydi

(Yenişehirli, 1741: 220b). Bu durumda buluğa erenin aynı zamanda akıl görüldüğünü kabul etmek gerekecektir (Peirce, 2000: 165). Bu yetilere sahip kız çocukları, tercih haklarını kullanarak arzularını ortaya koyabilirdi¹⁸.

Çocuk evlilikleriyle ilgili bu kayıtlar kız çocuklarıyla evlendikleri kocaları arasında ciddi yaş farklılıklarının olabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu her zamanki durum değildi. Mahkemelere yansıyan kimi vakalarda bu ilişkinin tarafları arasındaki yaş farkı oldukça az olarak belirmektedir. Hatta bazı durumlarda kız çocukları erkeklerden önce erginliğe ulaşabiliyordu. Ancak kayıtların büyük çoğunluğunda erkeklerin yaşlarını tespit etmek imkansızdır¹⁹. Mahkeme katipleri dava için gerekli gördükleri takdirde erkeklerin yaşlarını ima edecek çeşitli tanımlamaları kullanmayı ihmal etmiyorlardı. Mesela Mayıs 1741 tarihinde Üsküdar'da Havva ile kocası Mehmed arasında gerçekleşen boşanmada, Mehmed'in erişkinliğe yeni ulaşmış bir "şab-ı emred" (genç) olduğu belirtilmiştir. Kocasını ile aralarının kötü olduğunu söyleyen Havva, mehir ve nafakasından vazgeçmiş, aynı zamanda kayınpeder ve validesiyle "dava ve husumeti olmadığını" belirtmiştir (Kumdacı, 2009: 98)²⁰. Bu kayıt çocukların ya da erişkinliğe yeni ulaşmış kişilerin boşanma vakalarının karı koca arasındaki bir mesele olmaktan öte boyutlara sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Yetişkinlerin gerçekleşen hul davalarında kayınpeder ve validenin ya da diğer akrabaların olayın bir parçasına dönüştürüldüğüne rastlamak mümkün değildir. Havva'nın kayınpeder ve validesinden şikayetçi olmadığını belirtmesi erişkinliğe ulaşmış olmalarına rağmen bu durumdaki çiftlerin halen büyüklerin gölgesi altında olduklarını anlatmaktadır.

Daha cesur bir yaklaşımla, bu hul vakasını çocukluklarında aileleri tarafından istekleri dışında evlendirilenlerin erişkinliğe ulaştıklarında bunu reddetmesinin bir aracı olarak da okumak mümkündür. 1800-1801 tarihinde İstanbul'da Davutpaşa Mahkemesi'ne yansıyan iki boşanma vakası bu iddiayı güçlendirecek bulgulara sahip olmasına rağmen bu konuda ifade edilecekler, şimdilik, tahminler üzerinden yürütülecek bir tartışmadan ibaret kalacaktır. Kasım 1800'de on yaşına varıp, adet görerek erişkinliğe adım atan Ayşe, kocası Seyyid Mehmet ile hul anlaşması yapacaktır (Atabay, 1998: 283)²¹. Benzer şekilde Şubat 1801'de erişkin kabul edilen on üç yaşındaki Habibe, kocası Molla Mustafa'dan boşanacaktır (Özdemir, 1997: 68)²². Kendilerinden büyük yaşta kocalarından ergin kabul edildikten hemen sonra boşanan Ayşe ve Habibe, bu şekilde hareket ederek aileleri tarafından kendileri adına düzenlenen evliliklerden kurtulmuş oluyorlardı. İlginç olan on ve on üç yaşındaki bu iki kızın mahkemede adlarına konuşmayı kimseye bırakmamış olmalarıdır. Erkeklerin doldurduğu bir mecliste cesurca konuşup, kocalarıyla yüzleşebilen bu kızların boşandıktan sonraki yaşamları hakkında bilgi sahibi olmak ilginç olurdu.

Boşanma imkanına sahip olmayan bazı kız çocukları kendileri adına yapılan evliliklerden çeşitli şekillerde kaçmaya çalışıyorlardı. Temmuz 1751'de Antep Mahkemesi'ne yansıyan bir davada Zemzem'in yapmaya çalıştığı bu olduğu anlaşılmaktadır. Babası tarafından Mehmed adlı birisiyle evlendirilen Zemzem, babası öldükten, kendisi de erişkin olduktan sonra bu evliliği yok sayıp başka birisiyle evlenecektir. Ancak Mehmed'in babası mahkemeye başvurup Zemzem'in yaptığı ikinci evliliğin feshedilmesini sağlayacaktır (Yıldırım, 1995: 143-144)²³. Kız çocuklarının gösterdikleri bu direnç bazen başarılı olabiliyordu. Şubat 1697'de Afyon Mahkemesi'ne İbrahim Ağa adlı birinin bir beyanı yansımıştır. Beyanında Ayşe ile oğlu Hüseyin'in beş yıl önce kendisi ve Ayşe'nin annesi Havva tarafından evlendirildikleri halde, Ayşe'nin erişkinliğe ulaştıktan sonra bu evliliği inkar ettiğini, kendisinin de bunu ispatlamaktan aciz olduğunu belirtmiş ve ardından da davasından vazgeçmiştir (AŞS 526: 37b-178). Antep ve Afyon mahkemelerine yansıyan bu iki davada yer alan ilginç bir ayrıntı dikkatlerden kaçmamaktadır. Her iki davada da küçük yaşlarda evlendirilen çocuklardan, kız çocukları daha erken yaşlarda erginliğe ulaşmıştır. Kocaları "sagır" olarak nitelendirilen bu kız çocukları, yetişkinlerle evlendirilenlerin aksine, evlilik fiili olarak gerçekleşmeden bundan kaçınma fırsatına sahipti. Çocukluklarında birbirlerine yakın yaşlarda iken evlendirilen kız ve erkek çocuklardan, kız çocukları daha erken olgunlaşıyor bu da onlara evlilik fiili olarak gerçekleşmeden bundan kurtulmak için zaman kazanmalarına imkan sağlıyordu.

Babaları ya ya büyükbabaları olmayan küçük kız çocuklarının evlilikleri akrabaları arasında anlaşmazlıklara yol açabiliyordu. Nisan 1693 tarihinde Kayseri Mahkemesi'ne başvuran Hüseyin kendisi şehirde bulunduğu halde yeğeni küçük kız çocuğu Emine'nin annesi tarafından evlendirildiğini belirtmiştir. Hüseyin'e göre babası ölmüş olan Emine'yi evlendirme hakkı kendisine aitti. O, bu iddiasını mahkemeye sunduğu bir fetvayla kanıtlayıp evliliğin feshedilmesini sağlayacaktır (Yılmaz, 2010: 48-49)²⁴. Babası ya da büyükbabası olmayan kız çocuklarını evlendirme önceliğinin kime ait olduğu ayrıntılarıyla tespit edilmiştir. Genel olarak baba tarafından akrabalar bu önceliği ellerinde tutuyordu (Menteşzâde, 1827, 1: 166).

Küçük çocukların evlendirilmesi hakimin iznine bağlıydı. Ancak izin alma zorunluluğu baba ve büyükbabanın yaptığı akitler için geçerli değildi (Düzdağ, 1983: 38). Bunun pratiğe ne kadar yansıdığını bilmek mümkün olmamakla birlikte bazı evliliklerin hakimin izni alınarak yapıldığını kayıtlardan öğrenmek mümkündür (Karaaslan, 2007: 268)²⁵. Öyle ki erginliğe henüz ulaşmış kız çocukları için de mahkemeye başvurup hem hakimin iznini almak hem de çocuğun artık erişkin olduğunu kaydettirmek çıkabilecek problemlerin önüne

geçmek için bir tercih olarak belirlemektedir. Eylül 1659'da Bursa Mahkemesi'ne başvuran Mehmed Bey bunu yapmıştır. Erişkin olduğunu ilan eden on üç yaşındaki yeğeni Gevher'i, en yakın akrabası olması sebebiyle evlendirecek ve bunun mahkeme kayıtlarına geçmesini sağlayacaktır (Pay, 1987: 21-22).

Sonuç

Çocuklar ve çocukluk üzerine yapılan araştırmaların alana sunduğu en önemli katkılardan biri daha önceleri insan yaşamında sadece biyolojik bir evre olarak kabul edilen çocukluğun aynı zamanda sosyal ve kültürel bir inşa olduğunu ortaya koymasıdır. Bu anlamda çocukluk algılamaları ve tanımları tarihsel süreçte değişim geçirmiş, bir toplumdaki diğerine farklılıklar göstermiştir (James vd, 1998: 26-28). Günümüz dünyasında çocuk olarak kabul edilenler daha bir asır öncesine kadar hem toplumsal hem de hukuki sorumluluklar bağlamında yetişkin kabul ediliyordu. Bu yüzden Osmanlı toplumunda çocuk evliliklerine bakarken çocuğun günümüz toplumlarında ne ifade ettiğinden ziyade dönemin dünyasında neye karşılık geldiğini anlamaya çalışmak, bu evliliklerin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çalışma boyunca hukuk metinlerine yapılan atıflar ve erginliğin tartışılmaya çalışılması bunu anlamaya yöneliktir.

İslam, çocukluğu her açıdan özel bir dönem olarak görmüştür. Bunun en temel göstergelerinden biri çocukluğa ve çocuklara dair hukuki düzenlemelerdir (Giladi, 1995, 8: 821-827). Evlilik yaşı etrafındaki düzenlemeler ve bunun bir alt sınıra bağlanmış olması da buna dahildir. Bu sınırın aşılması ya da gündelik yaşamda göz ardı edilmesi meselesi hukuk sisteminin dışında toplumsal bir problemdir (Yazbak, 2002: 399). Fetva mecmualarında çocuk evliliklerine dair tartışılan sorunlar teorik bir egzersizden ibaret değildi. Çok yaygın olmamakla birlikte bu hususta mahkemeye kayıtlarına yansıyan davalar fetvaların tartıştığı meselelerin önemli oranda gündelik yaşamda çıkan sorunların bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Osmanlı toplumunda özellikle kadınlar için erken evlenme eğilimi mevcuttu. Erginliğin ne olduğu, buna nasıl ulaşılacağı tartışmaları öncelikli olarak kız çocukları üzerinden yapılmıştır. Kız çocuklarının fiziksel olgunluğa ulaşmaları onları cinsel açıdan potansiyel birer eş adayına dönüştürmekteydi. Onlar ilk adetlerini görmeye başlamadan da fiziksel olarak yetişkin kabul edilebilirdi. Dolayısıyla fiziksel olgunluğa sahip bir kız çocuğu ilk adetini görmeden evlendirilebiliyor ve bu evlilik fiili olarak gerçekleşebiliyordu. Tam aksine adet

gören ancak fiziksel olgunluğa sahip olmayan bir kız çocuğunun evliliğinin fiili olarak gerçekleşmesi de ertelenmekteydi.

Evlendirilip bu evliliği fiili olarak gerçekleştirme kabiliyetine uygun görülen kızlar, bu evlilik hakkında hiçbir söz söyleme hakkına sahip değillerdi. Çünkü henüz erişkin kabul edilmiyorlardı. Çocuk evlilikleri, farklı toplumsal ve hukuki sorunlar bağlamında erişkinlik olgusunun da farklı anlaşılabilirliğini göstermektedir. Bu ayrıntılar ergenlik üzerine yapılacak tartışmaların gözden kaçırmaması gereken önemli hususlardır.

Çocuk yaşlarda ya da henüz erginliğin başlarında düzenlenen evlilikler aile olgusuna nasıl bakıldığı hakkında da bazı ipuçları sağlamaktadır. Bu yaşlarda evlenen çiftler genellikle erkeğin ailesiyle birlikte kalıyorlardı. Dolayısıyla evlenmek, en azından bu vasıflardaki çiftler için yeni bir hane oluşturmak ve bu hanenin ekonomik ihtiyaçlarını giderebilmek yeterliliğiyle ilişkilendirilmemiştir. Yeni evliler ailelerinin yanında ikamet ederek evlilik yaşamlarını da onlara emanet etmiş oluyorlardı. Söz hakkı büyüklerindi. Onların yapması gereken gelecek yaşamları için gözlemlerde bulunmak ve alınan kararlara itaat etmektir. Aile içi ilişkilerin detaylarını bilmek ilginç olurdu. Ancak Osmanlı aile tarihi çalışmalarının henüz bunu sağlayacak birikime sahip olduğu söylenemez. Çocukların ve daha genel olarak yetişkinlerin boşanırken sebep olarak belirttikleri "adem-i zindeganî"nin (iyi ilişkinin olmamasının) toplumsal olarak neye karşılık geldiğini dahi tam olarak ortaya koymak şu an için zordur.

Erginliğe ulaşan kız çocukları, babaları ve büyükbabaları dışındaki kişiler tarafından kendileri için düzenlenen evlilik sözleşmelerine itiraz edebilirlerdi. Ancak bunun istisnai olduğunu kabul etmek gerekir. Aile içindeki baskıları aşmak, ilk adetlerini gördüklerini açıkça ilan etmek ve bunu mahkemeye götürüp tanıklıklarla kanıtlamak zor bir işti. Bunu yapan kız çocuklarının varlığı mevcuttu. Ancak sayıları oldukça azdı. İlginç bir şekilde çocuk evliliklerine dair kayıtlara yansıyan vakalar kız çocuklarının bir itirazından ziyade boşanmayla ilgiliydi. Gevşek bir bağ olduğu anlaşılan "nişanı" bozmak daha kolaydı. Henüz bir sözleşmenin olmaması iki taraf için de sonucu daha az zararlı atlatılabilir kılıkmaktaydı. Bu yüzden, çocuk yaşlarda evlendirilip "mutlu" bir yaşam süren büyük çoğunluk sessiz kalmayı tercih etmiştir. "Mutlu" bir evliliği bozmak için itiraz etmek akıllıca mıydı?

Notlar

Bu çalışma için sağladığı katkılardan dolayı University of Nottingham'dan Prof. Colin Heywood'a, ayrıca eleştiri ve değerlendirmeleri için makalenin hakemlerine müteşekkirim.

- ¹ Bu bağlamda son on yıl içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde kimlerin çocuk sayılacağı, bu çocukların evlenmesi/evlendirilmesi gibi konularda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2005'te TBMM'de kabul edilip, aynı yıl Resmi Gazete'de yayınlanan "Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde çocuk, "daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlanmıştır. Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesinde ise evlenme yaşı alt sınırı on yedi olarak belirlenmiştir. Ancak yine aynı maddede "hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir" denilmektedir. Bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1527.html> (22.03.2012) ve <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> (22.03.2012). Bu düzenlemelerin varlığına rağmen son yıllarda üniversiteler ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından yapılan araştırmalar, çocuk evliliği oranlarının halen yüksek olduğunu göstermiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2008 tarihinde yaptığı "Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması" 25-49 yaşları arasındaki kadınların % 43'ünün yirmi yaşından önce, % 25'inin 18 yaşından önce, % 5'inin de on beş yaşından önce evlendiğini ortaya koymuştur. Bkz. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf (22.03.2012).
- ² Fetva literatürü için bkz. (Özen, 2005: 249-378). Fetvalar ve nasıl verildikleri üzerine (Atar, 1995: 486-496) ve (Koca, 1995: 496-500).
- ³ Siciller Osmanlı tarihi çalışmalarında en çok başvurulan kaynakların başında gelmektedir. Yapılan çalışmalar üzerine bir değerlendirme için bkz. (Uğur, 2003: 305-344). Uğur'un çalışması sicillerden yola çıkılarak yapılan araştırmaların bir kısmının bibliyografyasını da vermektedir.
- ⁴ Afyon ve Yeniköy Şer'iyye Sicilleri dışında burada kullanılan siciller tamamı Türkiye'de farklı üniversitelerde yapılmış yüksek lisans tez çalışmalarıdır. Son yıllarda bu sicillerin transkripsiyonuna dayalı tez çalışmalarında büyük bir artış yaşanmıştır.
- ⁵ 17. yüzyıla ait bir bahnamede, "Mahbûbelerin [kızların] cimaa uygun oldukları çağın başlangıcı dokuz yaşını bitirip on yaşına girince. Çünkü alimler hayız görme yaşının on yaşından on beş yaşına kadar olduğunu söylerler" denilmektedir. Ancak on üç yaşın sağlıklı bir beden için hayız görme yaşı olduğunu belirtilmesi de ihmal edilmemiştir (Mustafa Ebu'l-Feyz, 2006: 36).
- ⁶ Sonbol, konuya dair farklı İslam mezhepleri arasında karşılaştırmalar yapmaktadır.
- ⁷ Diyet için bkz (Heyd, 1973: 308-311).
- ⁸ Mehir iki kısma ayrılmaktaydı: Evlilik sözleşmesinin yapılmasıyla birlikte ödenen peşin mehir (mehri muaccel) ve daha sonra kocanın ölümü ya da boşanma halinde verilmek üzere geciktirilmiş mehir (mehri muahher). Bkz. (Imber, 1997: 174-183).
- ⁹ Yossef Rapoport, Osmanlı öncesi Suriye, Filistin ve Mısır coğrafyasında evlilik ilişkileri üzerine yaptığı çalışmada, evliliklerin çoğunun on-on beş yaşları arasında gerçekleştiğini belirtmektedir (Rapoport 2005: 38-39). Maria N. Todorova ise 19. yüzyıl Balkan aile yapısı üzerine yaptığı çalışmasında, özellikle Bulgaristan'da kadınlar için ortalama evlilik yaşını on sekiz olarak vermektedir. Erkeklerde ise bu sınır yirminin üzerindeydi. Bu veriler, çok küçük farklılıklarla, bütün etnik ve dinsel gruplar için geçerliydi (Todorova, 2006: 38-44).
- ¹⁰ Bu hususta Todorova'nın bulgularına bakmak yararlı olacaktır (Todorova, 2006: 38-44).
- ¹¹ Hañal, Avrupa'yı Kuzey-Batı ve diğer kesimler şeklinde ikiye ayırarak genellemeler yaptığı yönünde eleştiriler almıştır. Ancak bu eleştiriler ana tezinin doğruluğunu sarsacak nitelikte değildir (Maddern ve Tarbin 2010: 126-130).
- ¹² Genel bir gözlem olarak belirtmek gerekir ki, günümüz Türkiye'sinde özellikle kırsal kesimlerde yapılan evliliklerin önemli bir kısmında, yeni çiftlerin ekonomik bağımsızlıkları halen bu evliliklerde düşünülen öncelikler arasında değildir.
- ¹³ Bu durumda Van Gennep'in "fiziksel" ve "toplumsal" erişkinlik ayrımına başvurmak gerekir (Van Gennep, 1960: 65-71).

- ¹⁴ Bu boşanma vakaları ve yaş belirtilen başkaları için bkz. *Davud Paşa Şer'iyye Sicilleri* 35, belge 197 (Kasım 1800); belge 198 (Kasım 1800). Atabay, 1998: 268-269'dan aktarılmıştır. *Davud Paşa Şer'iyye Sicilleri* 36, belge 70 (Ocak 1801); belge 119 (Şubat 1801); belge 219 (Mart 1801). Özdemir, 1997: 49-50, 83, 155-156'dan aktarılmıştır.
- ¹⁵ Bkz. *Galata Şer'iyye Sicilleri* 259, belge 56a-4 (Ekim 1725). Akyıldırım, 2010: 468-469'dan aktarılmıştır. *Galata Şer'iyye Sicilleri* 353, belge 64 (Şubat 1760). Atilla, 1994: 50'den aktarılmıştır. *Galata Şer'iyye Sicilleri* 494, belge 30a-3/45a-5 (Ekim 1788/Şubat 1789). Akbulut, 2010: 292-293, 358'den aktarılmıştır.
- ¹⁶ Kurt, 19. yüzyılda Bursa ailesi üzerine yaptığı çalışmada bu evliliklerin kız çocuklarının fiziksel olgunluğa eriştikten sonra fiili olarak gerçekleştiğini, bunun da bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte dönemin Anadolu şartlarında kızların on üç-on dört yaşlarına karşılık geldiğini belirtmektedir (Kurt, 1998: 20-21). Ancak bu çalışmada kız çocuklarının boşandıkları dönemdeki yaşlarına dair verilen birkaç örnek evliliğin fiili olarak gerçekleşme yaşının biraz daha erkene alınabileceğini göstermektedir. Kız çocukları on iki-on üç yaşında evliliklerini daha önceden fiili olarak gerçekleştirmiş bir şekilde boşanıyordu. Ancak bunu en erken kaç yaşlarında yaptıklarını bilmek mümkün değildir.
- ¹⁷ Birkaç örnek için bkz. AŞS 522: 12b-62 (Ocak 1691); AŞS 522: 15b-76 (Mart 1691); AŞS 522: 28a-131 (Temmuz 1691); AŞS 524: 29a-129 (Mayıs 1696); AŞS 524: 33a-148 (Nisan 1696).
- ¹⁸ Bkz. AŞS 522: 15b-76 (Mart 1691); AŞS 524: 33a-148 (Nisan 1696).
- ¹⁹ Özellikle uzun süreli nişanlarda tarafların yaşlarının birbirine yakın olma ihtimali daha yüksek olmalıydı.
- ²⁰ *Üsküdar Şer'iyye Sicilleri* 402, belge 25a-123'ten.
- ²¹ *Davud Paşa Şer'iyye Sicilleri* 35, belge 214'den.
- ²² *Davud Paşa Şer'iyye Sicilleri* 36, belge 96'dan.
- ²³ *Antep Şer'iyye Sicilleri* 108, belge 62'den.
- ²⁴ *Kayseri Şer'iyye Sicilleri* 100, belge 221'den. Ayrıca bkz. *Galata Şer'iyye Sicilleri* 494, belge 11b-11 (Aralık 1788). Akbulut, 2010: 223-224'ten aktarılmıştır. Buradaki kayıta müddet-i sefer uzak yerde bulunan kişinin benzer bir itirazı reddedilmiştir. Bu bağlamda Hüseyin'in evliliğin yapıldığı zaman ben şehirde mevcuttum iddiası ve bunun bulunduğu fetvada belirtilmiş olması önemlidir. Bu hususa dair ayrıntılar için (Menteşzâde, 1827, 1: 154-156).
- ²⁵ *Manisa Şer'iyye Sicilleri* 61, belge 102-5 (Ocak 1630)'dan. Bu kayıta Hüseyin adlı birisinin dört yıl önce Ayşe adındaki kız çocuğuyla hakimın izniyle kıydırdığı nikah kayda geçirilmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Afyon Şer'iyye Sicilleri (AŞS). Defter No: 522, 524, 526.

Akbulut H. İ. (2010). *494 No'lu Galata Şer'iyye Sicilinin Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Akyıldırım T. (2010). *259 Numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre Galata (Metin ve Değerlendirme)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atabay F. (1998). *H. 1215 (M. 1800) Tarihli İstanbul Davut Paşa Mahkemesi 35 Nolu Şer'iyye Sicilleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atar F. (1995). Fetva. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:12: 486-496.
- Attila R. (1994). *İstanbul Galata Kadılığı 353 Numaralı Şer'iyye Sicili*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çatalcalı Ali Efendi (1894). *Fetâvâ-yı Ali Efendi (Cilt 1-2)*. İstanbul: Sahâfiye-i Osmaniye Şirketi.
- Çocuk Koruma Kanunu. 22 Mart 2012, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1527.html>
- Düzdağ M. E. (1983). *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Feyzullah Efendi (1850). *Fetâvâ-yı Feyziye*. İstanbul: Daru't-Tibâati'l-Âmire.
- Hajnal J. (1983). Two Kinds of Pre-Industrial Household Formation Systems. In Wall R, Robin J. & Laslett P. (Ed.), *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press: 65-104.
- Giladi A. (1995). Saghîr. In *The Encyclopaedia of Islam. New Edition (VIII, 821-827)*. Brill: Leiden.
- Ginio E. (2001). Childhood, Mental Capacity and Conversion to Islam in the Ottoman State. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 25: 90-119.
- Heyd U. (1973). *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Oxford: Clarendon Press.

- Imber C. (1997). *Ebu's-Suud the Islamic Legal Tradition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi. Yeniköy Şer'iyye Sicilleri (YŞS). Defter No: 2.
- James A., Jenks C., Prout A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Karaaslan A. (2007). *61 no'lu Manisa Şer'iyye Sicilinin (H.1039-1040) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca F. (1995). Fetvahâne. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:12: 496-500.
- Kumdacı H. (2009). *402 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1153-54)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kurt A. (1998). *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Lamdan R. (1996). Child marriage in Jewish society in the Eastern Mediterranean during the sixteenth century. *Mediterranean Historical Review*, 11(1): 37-59.
- Levine D. (2001). The Population of Europe: Early Modern Demographic Patterns. In *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. New York: Charles Scribner's Sons: 2: 109-124.
- Maddern P. & Tarbin S. (2010). *Life Cycle*. In *A Cultural History of Childhood and Family In The Early Modern Age*. Oxford: Berg: 3: 113-135.
- Marcus A. (1989). *The Middle East on the Eve of Modernity Aleppo in the Eighteenth Century*. New York: Columbia University Press.

- Menteşzâde Abdurrahim Efendi (1827). *Fetâvâ-yı Abdurrahim (Cilt 1-2)*. İstanbul: Daru't-Tibâat'ül-Ma'mûre.
- Motzki H. (1996). Child Marriages in Seventeenth-Century Palestine. In Masud M. K., Messick B., Powers D. (Ed.), *Islamic Legal Interpretation Muftis and their Fatwas*. Cambridge: Harvard University Press: 129-140.
- Mustafa Ebu'l-Feyz (2006). *Tuhfetü'l-Müteehhilin Evlilik Armağanı*. Haz. İlter Uzel, Ankara: Kebikeç.
- Özdemir M. (1997). *36 Numaralı Davudpaşa Mahkemesi Şer'iyeye Sicili (19 Receb-24 Zilka'de 1215/7 Aralık 1800-14 Nisan 1801)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özen Ş. (2005). Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi*, 3 (5): 249-378.
- Pay S. (1987). *1069-1070/1659-1660 Bursa Şer'iyeye Sicili*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peirce L. (2003). *Morality Tales Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*. Berkeley: University of California Press.
- Peirce L. (2000). Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı. İçinde Zilfi M. C. (Ed.), *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları (161-187)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Rapoport Y. (2005). *Marriage, Money and Divorce in Medieval Islamic Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rozen M. (2010). *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sonbol A. El A. (1996). Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law. İçinde El Azhary Sonbol A. (Ed.), *Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History*. Syracuse: Syracuse University Press: 236-256.

- Spectorsky S. A. (2010). *Women in Classical Islamic Law. A Survey of the Sources*. Leiden: Brill.
- Todorova M. N. (2006). *Balkan Family Structure and the European Pattern Demographic Developments in Ottoman Bulgaria*. Budapest: Central European University Press.
- Tucker J. E. (1998). *In the House of the Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*. Berkeley: University of California Press.
- Türk Medenî Kanunu. 22 Mart 2012, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. 22 Mart 2012, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr>.
- Uğur Y. (2003). Mahkeme Kayıtları (Şer'îye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk İktisat Tarihi*, 1 (1): 305-344.
- Van Gennep A. (1960). *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wall R. (2001). The Household. In *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. New York: Charles Scribner's Sons: 4: 109-124.
- Wilson J. C. (1996). The Apostle to Islam: The Legacy of Samuel Zwemer. *International Journal of Frontier Missions*, 13 (4): 163-168.
- Yazbak M. (2002). Minor Marriages and Khıyâr al-Bulûgh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society. *Islamic Law and Society*, 9 (3): 386-409.
- Yenişehirli Abdullah Efendi (1741). *Behce'ül-Fetâvâ*. University of Michigan. Special Collections Islamic Manuscripts, Isl. Ms. 673.
- Yıldırım F. (1995). *108 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicili*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yılmaz E. (2010). *100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1104/M. 1692)*.
Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.
- Ze'evi D. (1996). *An Ottoman Century, The District of Jerusalem in the 1600s*.
New York: Suny Press.
- Zwemer S. M. (1915). *Childhood in the Moslem World*. New York: Fleming H.
Revell Company.

An Evaluation on Child Marriages and Phenomenon of Puberty in 17th and 18th centuries Istanbul and Anatolia

Yahya Araz
Dokuz Eylül University

Abstract

This article tries to understand "child marriages" in the 17th and 18th centuries Ottoman society. Child marriages were common in the regions dominated by the Ottoman Empire not only among the Muslism but also among the Christians and Jews. These marriages could be arranged by their families or relatives who were responsible from them even on behalf of infants. But legal system had made a distinction between arranging the marriage contract and its actual consummation. The actual consummation of the marriage was postponed until both partners were ready for sexual intercourse. A little girl had the right to refuse a marriage at the moment when she reaches puberty that had been arranged by her families and relatives other than her father or paternal grandfather. This right of option of puberty was very important especially for girls. Because boys had the right to divorce their wives as soon as they reached the puberty. These marriages can not be considered independent of Ottoman society and family life, since they provide important clues on what was understood from the family in Ottoman society. This article attempted to handle this phenomenon through two sources; the "fatwas" from the 17th and 18th centuries and court records of several Anatolian cities and Istanbul at the same period.

Keywords: *child marriage, girls, Ottoman family, physical maturity, puberty, option of puberty.*

Özden Selenge (1996). *Fincandaki Kraliçe (The Queen on the Mag)*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayını. (114 sayfa) ISBN:Yok

Yazar Özden Selenge'nin, öykülerinden oluşan kitabı *Fincandaki Kraliçe*'nin ilk baskısı 1993 yılında Galeri Kültür Yayınları tarafından yapılmış. İkinci baskısını yine aynı yayın evi 1996 yılında yapmıştır. Hacim olarak ince, ancak içerik olarak oldukça zengin olan bu eserde, Kıbrıs insanının 1910'lu ve 1950'li yıllar arasında uzanan geniş bir zaman diliminde adadaki yaşamını kadınların perspektifinden okumamız mümkündür. Kitabın genelinde veya öykülerde kadın sorunsalı ilgili doğrudan bir tartışma veya gönderme olmamakla birlikte, öykülerin her biri, kendi yansıttığı dönem itibarıyla bize kadını, kadınların özel ve kamusal alandaki konumunu anlatır.

Kitaptaki ilk öykü *Fincandaki Kraliçe*'dir. 1952 yılında İngiltere kraliçesi II. Elizabeth tahta çıktığında bir İngiliz kolonisi olan Kıbrıs'ta kraliçenin tahta çıkışı kutlanmıştır. O dönemde ilkokul çocuğu olan öykünün Yusuf öğretmeni, olayları okuduğu okulda dağıtılan kraliçe Elizabeth resimli fincanlardan görünce hatırlar... Öyküde kadın sorunu bakımından göze çarpan ilk unsur köyün ileri gelenlerinin (muhtar, öğretmen, sözü geçen yaşlılar vb.) hepsinin erkek olmasıdır. Yusuf'un annesiyle anneanesi ise, söz söylemiş olsalardı sözlerinin dikkate alınıp alınmayacağı üzerinde durulmadan, "sözü kıt (s.11)" olarak tanımlanmıştır. Anne ve anneanesi Yusuf'un babasının ölümü karşısında "iki yanlarına sallanarak ağlamakla yetinmiş (s.11)" kadınlardır. Bu büyük acı karşısında dahi ağlama dışında bir varlık gösterememişler, kadın, madende ölen eşinin hakkını savunmak için hiçbir girişimde bulunamamıştır. Selenge'nin öyküsünde yer alan kadınlar bu duruma isyan eden sorgulayan değil bunu alinyazısı olarak kabul eden kadınlardır. Eşin, eve gelir getiren kişinin ölmesi durumunda, kamusal alanda varlık göstermesi yasaların yanı sıra gelenek ve görenekler tarafından da kısıtlanan kadının yaşamını sürdürmesi için çok fazla seçeneği yoktur. Öyküde eşini kaybeden Yusuf'un annesi de bu koşullar altında hakkını aramayı, eşinin ölümünden maden şirketini sorumlu tutmayı düşünemez. Geçimini sağlamak için ev dışında çalışmak da maden şirketinden hak talep etmek kadar uzak bir kavramdır. Tek bilindik ve kabul edilebilir davranış yüzünü baba evine çevirmektir. Hatta yazar da bu durumu anne ve anneannenin sonunda kötü yazgılarına boyun eğmeleri şeklinde aktarmaktadır. Kadınlara göre ise, bu kötü bir kaderdir ve hiç bir şey yapmadan karşılanması, acı çekilerek bitmesini beklemek yeterlidir. Öykü o dönemde yaşayan kadınların edilgen konumlarını anlatması bakımından önemlidir. Aynı zamanda kadınların

günlük yaşam döngüsünü anlamak bakımından da önemli ipuçları vermektedir. Öyküde anlatılan kadınlar kendilerine atfedilen rollerini en iyi şekilde yapma çabası içindedirler. Erken kalkarak kahvaltı hazırlama, yemek yedirmek için ısrar etme vb. davranışları benimseyen kadınlar bunu hem başka hiçbir işleri ve düşünceleri yokmuş gibi yapmakta hem de bundan kıvanç duymaktadır.

Kitabın ikinci öyküsü, belki de dönemin kadına bakışı anlamında bizi en çok aydınlatacak olan öykü *Gelinonarıcı Hatice* isimli öyküdür. Annesi babasıyla köyde yaşayan Hatice beş yaşındayken, anne ve babası arasında çıkan bir kavgada babasının annesini ve dedesini öldürdüğüne tanık olur Aile içi şiddetin bu boyuta vardığı olaylardan sonra küçük çocuğu sahiplenecek hiçbir sosyal kurum veya kuruluş olmadığından, Hatice Lefkoşa'da bir konağa "besleme" verilir. Konağın ev işlerini halihazırda *siyahi* (Afrika kökenli) bir yaşlı kadın olan Mümüşaba'nın yapmakta olduğunu görüyoruz. O yıllarda Kıbrıs'ta sayıları günümüze göre bir hayli fazla olan siyahi Kıbrıslı'ların kadınları genellikle evlerde temizlik işlerinde çalışmakta ve *halayık* olarak adlandırılmaktadırlar. O dönemlerde siyahi kadınların yanı sıra kimsesiz küçük kızlar da evlere *besleme* olarak alınırlar ve boğaz tokluğuna, kalacak bir yer karşılığında ev işlerinde çalıştırılırdı. Ayrıca, kadınlar ev hizmetlerinde çalışırken onların arasında da bir hiyerarşi olduğu dikkati çekmektedir. Siyahi kadınlar bu hiyerarşinin en alt basamağında yer almaktadırlar. Bir kişi olarak onların da hakları, istekleri olduğu düşünülmezdi. Bu konuda adeta sessiz bir kabul vardı.

Sonrasında öyküde evin oğlu Nadir'in doğmasıyla gelişen olaylar anlatılmaktadır. Evin beyi, öykünün silik karakterlerinden olmakla birlikte kilit bir noktadadır. Karısı ve komşuları onu *oğlancı* olmakla ve birlikte olduğu genç erkekleri eve dahi getirmekle suçlamaktadır. Kocasının genç bir erkek sevgilisi olduğunu bilen karısının tepkisi ise hem o günün şartları bakımından hem günümüz bakımından tartışılmaya değer. Evin hanımı bu noktada, kocasının sevgilisinin bir başka kadın olmasını tercih edeceğini söylüyor yakınlarına. Ancak kadının, eşi hakkındaki bu dedikodularla ilgili en fazla ilgilendiği konunun da aldatılmaktan duyduğu üzüntüden çok, *konu komşuya rezil olmak* olduğunu belirtmekte yarar var. Sırf başkalarının fikirlerine verilen aşırı önem yüzünden evin hanımı, eşinin kendisini aldatmasını bir felaket olarak nitelendirmekle birlikte, aldatıldığı kişinin bir kadın olması halinde durumu bu kadar önemsemeyeceğini anlıyoruz.

Hayatında öldürmekten daha kötü bir iş görüp duymamış olan Hatice, bir erkeğin başka bir erkeği sevmesi konusunda Mümüşaba'ya danıştığı zaman, ikisinin, bu durumun *öldürmekten bile kötü* olduğunu düşündüklerini görüyoruz. Aslında bu noktada, Mümüşaba, eşcinselliğe karşı olan toplum algısının sözcüsü olarak toplumun fikrini Hatice'ye *öğreten* karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öykünün devamında, eşinin cinsel yaşantısı karşısında bunalan evin hanımı, masrafları karşılandığı sürece evliliğini sürdüreceğini, bir gün gelip kocası masraflarını karşılamazsa da ondan hemen ayrılacağını söyler. Kadının o dönemde evlilikten beklentisi kendinin ve çocuğunun maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından ibarettir. Dönemin kadının kocasından cinsel yaşantısında mutlu olmayı beklemediğini, bunu aklına bile getirmedeğini anlıyoruz. Zaten, ayrılmaktan bahsettiği tek insan olan teyzesi de evin hanımına, evliliği sürdürmesini, oğlunu bir üvey babanın büyütmesinin iyi bir şey olmadığını söylemektedir. Buradan da bir kadının yalnız yaşamasının düşünülmediğini, mutlaka bir erkeğin *kanatları altında* yaşamının gerekliliği algısı anlaşılmalıdır.

Evin oğlunun sünnetinde konuklardan birinin Hatice'yi elle taciz etmesi üzerine Mümüşaba, bunu kimseye anlatmamasını zaten ona inanmayacaklarını söyler. Öykünün ilerleyen bölümlerinde Mümüşaba'nın da, çalıştıkları bu konağın eski beyi tarafından tecavüze uğradığını ve bu durumun yıllarca sürdüğünü anlıyoruz. Bütün bu bilgiler, bizlere, o dönemde de büyük ölçüde kadının cinselliğin öznesi değil de nesnesi olarak görüldüğünü anlatmaktadır. Kadın cinsel yaşamda üzerinden haz alınacak bir objedir. Kadının da mutlu olacağı bir cinsel yaşantısı olmasını isteyebileceği, istediği zaman istediği kişiyle beraber olabileceği gibi bir algı yerine, kadının erkeğin cinsel ihtiyaçlarını erkek istediği zaman karşılayan bir nesne olduğu algısı vardır. Öykünün devamında Hatice'nin cinsel yaşamı üzerine düşünen Mümüşaba'nın onun *besleme* olduğu için cinsel duyguları olamayacağını, *onun kanı deliremez* diye düşündüğünü okuyoruz. Burada, Hatice cinsel duygulara sahip olmakla iki kere haksızdır. Öncelikle kadın olduğu için haksızdır. İkinci olarak besleme olduğu için haksızdır...

Öykünün ilerleyen kısımlarında, evin Hatice'den sekiz yaş küçük oğlu Nadir, *delikanlılık* dönemine girer ve Hatice'ye ilgi duymaya başlar. Bu durumu fark eden evin hanımı da oğlunun *babası gibi* olmasından korktuğu için Hatice'yi feda edip oğlunun *kötü bir yola sapmadan gönlünü eylesini* kabullenir. Hatice ve Nadir arasında başlayan ilişkiye göz yuman evin hanımı, oğlunun Hatice'ye evlendiği zaman bile onu terk etmeyeceğini söylemesi üzerine çileden çıkar ve Hatice'yi evden kovar.

Bir köye yerleşen Hatice, Lefkoşa'da öğrendiği saç ve makyaj tekniklerini köylü gelinlere uygulayıp *gelinonarıcı Hatice* olarak ünlenir. Başlangıçta, Hatice'yi *kendigelen* olarak nitelendirip köy yaşamına dahil etmeyen köylülerin de, *meşru* bir mesleği olunca Hatice'yi kabullenip sevdiklerini görürüz. Yaşı ilerleyince gözleri görmemeye başlayan Hatice, yalnızlığa düşme korkusuyla, köylüye evinin yanında bir *zenci* kadın ermişin mezarı olduğunu, rüyasında

gördüğünü, ona mum yakarlarsa dileklerinin gerçek olacağını söylediği zaman köylüler, kadından ermiş olamayacağı görüşünde birleşirler... Ancak zamanla bu fikre de alışarak Hatice'nin evinin arka bahçesinde bir yatır varmış gibi mum yakıp dilek dilemeye başlarlar. Böylelikle iyice yaşlanan gelinonarıcı Hatice, hayatta en çok korktuğu şey olan yalnızlıktan uzak, evine gidip gelenle oyalanarak yaşamaya devam eder...

Kitabın bir başka öyküsü öğretmen Mehmet'in yaşadıklarının odağını oluşturduğu *Sarı Kuş*'tur. 1931 isyanına yakın bir dönemde geçtiğini anladığımız öyküde, annesi Cemile hanımın tek başına el bebek gül bebek büyütüp öğretmen olmasını sağladığı Mehmet, bir konağa özel ders vermeye giderken, evin kızı Nefise'ye aşık olur. Ancak annesi Cemile hanım bu evliliğe karşı çıkar. Cemile hanımın karşı çıkışının nedeni, Nefise'nin sağlıklı olmamasıdır. Burada dönemin kadınlarının oğulları eş seçerken, aşktan ziyade gelinin sağlıklı olması gibi konulara önem verdiğini anlıyoruz. Oğluyla evlenecek kişinin sağlıklı olması, hem evdeki görevlerini yerine getirebilmesi hem de soyu devam ettirecek çocuklar doğurması için önemlidir. Dolayısıyla, diyebiliriz ki, dönemin kadını, bir önceki neslin kendine bakış açısını, kendi yaşantısında da yeniden üretmektedir..

O döneme hakim olan bu bakış açısıyla, Cemile hanım da, Nefise'nin oğlunun evinin işini yapamayacağını, yemek pişiremeyeceğini, *karılık görevlerini yerine getiremeyeceğini*, oğluna bir çocuk veremeyeceğini ve en kötüsü de oğluna ince hastalık bulaştırıp onun da ölümüne sebep olacağını düşünmektedir. Ancak oğlu Mehmet, Cemile hanımın beklentilerini karşılamak yerine, sevdiği kadınla evlenecek ve birkaç yıl içinde eşini kaybedecektir. Bütün bu olan biten karşısında Cemile hanım oğlunun yaşadıklarına Nefise'nin yaşadıklarından daha fazla üzüldüğünü görürüz. Hastalıklı ve zayıf bir kız olan Nefise zaten, evlenmeyi ve karılık etmeyi *hak etmediği* için, o sadece oğlunun yaşadıklarına üzülmektedir. Neticede Nefise'nin ölümüyle oğluna kendi düşlediği gibi bir gelin bulan Cemile hanım, Mehmet'i hiç görmediği *sağlıklı ve yemek pişirebilen, tuttuğunu deviren* bir ağa kızıyla nişanlar.

Öykünün sonunda, annesinden farklı bir bakış açısına sahip olduğunu anladığımız öğretmen Mehmet bizi yine yanıltmaz. Dönemin yaygın erkek profiline farklı olarak, evine ev işlerini yapacak bir kadın aramak yerine sevebileceği bir kadınla evlenme beklentisi içinde olan Mehmet, kayınpederinin elini öpmek ve onlarla bayramlaşmak üzere yola çıkar ancak, aşık olmadığı ama annesinin evlenmesini istediği kızın ailesinin bayramını kutlamak yerine onlar için satın aldığı çikolatayı bir ağaç altında yemeğe koyulur...

Kitabın üçüncü öyküsü *Bir Varmış Bir Yokmuş*, torunlarına *mesel* söyleyen Zehra ninenin çocukluk hikayesidir. Torunlarına masal anlatırken kendi

çocukluğunu hatırlayan Zehra nine, dalıp dalıp köyde ağabeyleri ve ablalarıyla yaşadığı günlere, köye gelen *panayırd*a yaşadıklarına gitmektedir. Yazar, bizlere o günleri bu yolla aktarmaktadır. Köye panayır geldiği zaman, ablalarının evde bırakıldığını, Zehra'nın küçük bir kız olarak panayıra götürüldüğünü dinleriz. Sebebi çok basittir. Eğer ergenlik dönemindeki ablaları panayıra götürülürse, *koca istedikleri* düşünülerek köylülerin hem onları, hem de kızları panayıra götür

ören ağabeylerini kınayacakları düşünölmekte ve bu açıkça vurgulanmaktadır. Öyküde göze çarpan bir başka kadın sorunsalı, yazarın pek de üzerinde durmadığı bir konudur aslında. Öykünün sonundaki birkaç satır bize bu konuda andaç olmaktadır. Zehra ninenin, küçük bir kızken, ablasının *Araplara* verildiğine dair bu birkaç satır, dönemin Kıbrıs'ında Arap tacirler aracılığıyla evlenerek Arabistan'a giden genç kızların hikayesini de hatırlatır bizlere. *Bir avuç altın lira* karşılığında evlenen ablasından bütün aile bir kere daha hiç haber alamaz. Yaşayıp yaşamadığını, nerede olduğunu, çocukları olup olmadığını kimse bilmez...

Öyküde evlenerek evinden, ülkesinden ayrılan Ayşe, o dönemde bir çok genç kızın başına geleni yaşamış, müstakbel eşiyile ülkesini ve evini terk ettikten sonra bir kere daha hiç geri dönmemiş, ailesiyile haberleşememiştir.

Eserde, kadın sorunu okuması yapabileceğimiz bir başka öykü *Sesil'in Çiçekleri'*dir. Ermeni olan Sesil ve amcası Aram efendi hakkında mahalle halkının bir ötekileştirme çabası içerisinde sürekli farklı dedikodular üreterek konuştuğunu görüyoruz. Mahalleye taşınan ve beşinci evliliğini yapmış olan Pembe'ye de bir tek diğer komşuları tarafından dışlanan Ermeni kızı Sesil arkadaşlık etmektedir. Birden fazla evlilik yapan Pembe, halk arasında *veremli gibi kaçılan* bir kadındır. Oysa Sesil bunu önemsemez. Lefkoşalılar Pembe'nin eşinin, ailesi tarafından reddedildiğini, kocasının *aile kızları* varken neden Pembe'yi *aldığını* bir türlü anlamadıklarını konuşmaktadırlar. Burada algı, bir evlilikte erkeğin kadını aldığıdır...

Kadın söz sahibi olmaksansa, alınandır. Bir kadının hiç evlenmemesi, hiç kimsenin onu almamasındandır.

Son evliliğinde mutlu olan Pembe eşine bir şey danışacağı, bir şey isteyeceği zamanlarda, güzel bir sofr

Ermeniler gibi Sesil ve Aram efendinin de bir gece ülkeyi terk etmesiyle son bulur. Günlerce, aylarca arkadaşını bekleyip onun özenle büyüttüğü çiçeklere bakan Pembe, eşinin Sesil'in artık gelmeyeceğini söylemesine rağmen ümitsiz bir bekleyişe girer...Yıllarca onun çiçeklerine bakar.

Kitapta üzerinde duracağımız son öykü, kitabın da son öyküsü olan *Paraşütlüler* öyküsüdür. 1910'lu yıllarda, Birinci Dünya Savaşı sırasında geçtiği anlaşılan öyküde, köyde yaşayan Arife kadının gözünden olayları okuruz. Köyde, çalıcılık yapan kocasının ölümü üzerine Arife kadının kocasının mesleğini yapmaya başladığını görüyoruz. Birinci öyküdeki Yusuf'un annesinin aksine Arife kadına bakacak bir erkek olmadığından, çocuklarına kendisi bakmak zorunda kalmış, iş olarak da ev işlerine gitmeyi düşünmüşse de ekonomik durumdan dolayı evinde hizmetçi çalıştıracak birini tanımadığından kocasının işini yapmak zorunda kalmıştır. Bu noktada kadının yapacağı tek işin kendi evi veya bir başkasının evi olması fark etmeksizin, ev işi olduğu algısı göze çarpar. Sonrasında Arife kadın çalıcılık yapmaya başlayınca kendi annesi ona, *namusuyla* çalışmak şartıyla her işi yapabileceğini söyleyecektir...Başlangıçta Arife kadının çalışmasını kınayan köylülere de aldırılmaz. Zira artık yaşı kırkı geçmiştir. Burada yazarın açıkça Arife kadının yaşına vurgu yaptığını görüyoruz. Genç olsaydı, yirmili yaşlarda olsaydı, Arife'nin çalışmaya cesaret edemeyeceğini, çünkü o zaman köylünün düşüncelerinin onun için çok daha önemli olacağını da söylemektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kitabın, kadın sorunları üzerine doğrudan bir söz söylemek gibi bir amacı yoktur. Ancak, hem o dönem kadınının yaşama bakışı hem de toplumun kadına bakışı üzerine son derece aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Öykülerde Kıbrıs Türk toplumunun yakın tarihinde kadının hem toplumsal yaşamda hem de kendi cinsel yaşamında bir obje olarak görüldüğünü, fikrinin önemli olmadığını, yetkisiz ve sorumsuz (!) olduğunu görüyoruz...

Sonraları bu bakış açısı yıkılmış, kadın *alınan* olmaktan çıkmış, söz sahibi olmaya başlamışsa da, yine sözü erkeğin sözü kadar değerli değildir ve kadının cinselliğin objesi olmak yerine süjesi olduğu da söylenemez. Ancak, öykülerdeki zamanlara nazaran günümüzde kadınların daha fazla toplumsal kazanım elde ettiğini söylememiz mümkündür. Özellikle bilgi sahibi olmaması için yetiştirilmiş, cahil bırakılmış, haklarını bilmeyen, düşünmeyen, ev işlerini ve *kadınlık görevlerini* yapması beklenen kadından, kendi hakları üzerinde düşünen ve hakkını isteyen kadına dönüşen Kıbrıslı Türk kadınların, hem özel hayatlarında hem toplumsal hayatta gidecek daha çok yolu vardır.

Nurcan Gündüz

Araştırma Görevlisi

Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı

Hukuk Fakültesi Doğu

Akdeniz Üniversitesi

Gazimağusa-Kuzey Kıbrıs

E-posta: nurcan_gunduz@yahoo.com

Kadın Çalışmaları ile ilgili Etkinlikler, Notlar ve Raporlar/ Activities, Notes, and Reports on Women's Studies

Feminist Atölye Nedir? Ne yapar? Nasıl Yapar?

Feminist Atölye Nedir?

- Feminist Atölye, başta kadınlar olmak üzere, "erkek egemen" sistem tarafından ezilen, sömürülen, ikincil konuma düşürülen ve ötelenen tüm bireylere karşı yapılan her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması için mücadele veren aktivist bir gruptur.
- Feminizmi "erkek düşmanlığı" olarak kabul eden kalıplaşmış düşüncelere karşı dururken, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin bir demokrasi mücadelesi olduğunu anlatmaya çalışır.
- Kadınları ve LGBT bireyleri baskıyla ya da içselleştirme yoluyla hayatın sınırlarına doğru iten "erkek egemen" iktidar kalıplarına karşıdır.
- Farklılıkların bir üstünlük ve tahakküm kurma aracı olmadığını kabul eden bir feminist anlayışla hareket eden Feminist Atölye, kadınlara özgürlük yolunu açmak için uğraşırken, aslında hedefine tüm insanların özgürlüğünü yerleştirir.

Feminist Atölye'de Örgütlenme Pratiği

Feminist Atölye, anti-hiyerarşik bir örgütlenme çerçevesinde faaliyet gösterip, feminist mücadeleye katkı koymak isteyen aktivistlerin kendi istek ve iradeleri bünyesinde şekillenen, eylemlilik ve üretim alanları yaratır.

Feminist Atölye toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten ataerkil sistem ile mücadele ederken birçok değeri de göz önünde tutar. Karşı mücadele yürütülen konular içerisinde; özellikle kadınlara ve LGBT bireylere yönelik her türlü şiddetin yaşanmasına da zemin hazırlayan militarizm, ekolojik dengenin bozulması, medyada vuku bulan cinsiyetçi yayınlar, neo-liberal politikalar, homofobi, bifobi ve transfobi sayılabilir. Bu alanların sınırlı sayıda olmayıp, toplumsal koşullara bağlı olarak, zaman içerisinde dönüşüme uğrayabilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

- Feminist Atölye ataerkil sistem tarafından kurgulanan "erkeklik" hallerinin politik olarak üretildiğini, diğer bir anlatımla insan doğasından kaynaklandığı iddia edilen biyolojik cinsiyete dair özelliklerin toplumsal

cinsiyet kurgusunu açıklamak için yeterli olmadığını düşünür. "Özel olan politiktir" ilkesinden hareketle gerek ev içindeki gerekse kişisel ilişkiler bağlamında yaşanan cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin temelinde, ciddi şekilde üretilen politik duruşların olduğu ortadadır. Bu sebeple kadının ev içi emeğinin görünmez kılınması, kadınlara ve LGBT bireylere yönelik şiddetin yaşanması ve buna benzer ayrımcılık içeren söylem ve eylemlerin var olmasının temelinde ataerkil sistemin ürettiğini politikalar vardır. Feminist Atölye yapılan tespitler ışığında, şekillenecek olan mücadele alanının önemli yapı taşlarından birinin, toplumda farkındalık yaratacak politikaların üretilmesi ve bunların örgütlenmesi olduğunun bilincindedir.

- Yaşanan sorunların çözümüne yönelik üretilen bilgiye erişim bir insan hakkıdır. Herkesin, hiçbir ayırım gözetmeksizin, maruz kalınan haksızlıklara karşı hak arama yollarını kullanmasına ilişkin bilgi edinme hakkı vardır. Özellikle kadınlara ve LGBT bireylere yönelik şiddete karşı, bireylerin mağduriyetlerini gidermek için başvurabilecekleri gerekli yasal düzenlemelere dair bilgilendirme çalışmaları yapılması gerekir. Söz konusu amaca hizmet edebilecek; kadınların ve LGBT bireylerin insan haklarına ilişkin eğitim çalışmaları, eylem organizasyonları, film gösterimleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin irdelendiği paneller düzenlemek faaliyetlerimiz arasındadır. Ayrıca Kuzey Kıbrıs'ta henüz var olmayan bir sığınma evine yönelik çalışmalar yapmak da önceliklerimiz arasındadır.
- Militarizmin sadece ordular tarafından değil, milli tarih ve milli güvenlik dersleri başta olmak üzere eğitim sistemi tarafından da üretildiğini düşünüyoruz. Eğitimde kullanılan ders kitaplarının ve benzeri materyallerin bu hususlar dikkate alınarak hazırlanması gerektiğine inanıyoruz. Ülke vatandaşı olan erkeklerin zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulması gerekliliğinin ortadan kaldırılması için mücadele ediyoruz. Taciz ve tecavüz gibi cinsel şiddet içeren öğelerin "ırz, namus, geleneksel âhlak" kalıpları içerisinde değil, bireyin bedenine uygulanan bir tahakküm biçimi olarak algılanması gerektiğini vurguluyoruz. Özellikle savaş dönemlerinde kadınlara uygulanan söz konusu eylemlerin altında, kadın bedeninin vatan toprağı olarak tahayyül edilmesi anlayışının yattığını açıklar. Yaşanan tecavüz cinsel ihtiyacın giderilmesi üzerinden açıklanamaz. Tecavüz aslında özellikle kadınlar ve LGBT bireyler üzerinde – erkekler de tecavüz mağduru olabilir- kurulmak istenen güç ve denetim istencinden kaynaklanıyor.
- İnsan ve doğa arasında bir hiyerarşinin olmadığına inanıyor, diğer bir anlatımla doğanın insana tabi bir şekilde anlamlandırılmasına karşı çıkıyoruz. Bu yönde yaratılacak mücadelenin ekolojist değerler çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Doğa üzerinde, insanlar tarafından

kurulacak hegemonyanın, ataerkil sistem içerisinde üretilen eşitsiz ve erkek egemenliğine dayalı düzenden hiçbir farkı yoktur. İçinde yaşadığımız kapitalist sistemin çeşitli araçlar ile hayatlarımızı şekillendirdiği, özellikle medya aracılığıyla belli stereotipler yarattığını gözlemliyoruz. Medya tüketimi arttırmak için kadın bedenini kullanarak, onu nesneleştiriyor. Buna ek olarak kadını ev içindeki işlerden sorumlu bireyler oralar gösterip, bir bakıma kadın ve erkeğin kendini var edebileceği mekânları da kurguluyor. Kadının ev içinde yaptığı işler onun toplumsal cinsiyet rolleri gereği gibi aktarılıyor. Tabi ki bahsedilen husus sadece medya tarafından değil eğitim kurumu aracılığıyla da yeniden üretiliyor. Okullarda okutulan ders kitapları kadınlık – erkeklik hallerini anlatırken kadını yemek, temizlik yapan, örgü ören anne pozisyonunda resmederken, erkeği işten eve gelen baba olarak resmetmektedir. Bu bakımdan hem kurgulanan toplumsal cinsiyet rolleri pekiştirilmekte hem de heteroseksüel cinsellik/cinsel pratik, “olması gereken”, “normal” olarak aktarılıyor. Feminist Atölye olarak eğitim politikalarının, ataerkil sistemi yeniden üreten değil, bu yapıyı sorgulamaya fırsat tanıyan nitelikte olmasını istiyoruz.

- Siyasi ve mesleki alanlarda kurulan karar alma mekanizmalarında kadınlar ve LGBT bireyler gibi, azınlıklar ve engelliler de yeteri kadar temsil edilmiyor. Bu sebeple toplum içerisinde ayrıcalıklı konumda olmayan gruplara temsiliyet hakkı sunan, kota uygulamasını önemsiyor, minimum düzeyde %30 kota uygulamasının hayata geçirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Tabi ki bahsedilen oran en alt düzeyi temsil etmekte, daha yüksek oranların varlığı eşitsizliği gidermekte önemli adımların atılmasına fırsat tanıyacak niteliktedir. Genel kanının aksine kota uygulaması herhangi bir eşitsizliği doğuran nitelikte değildir. Aksine kota uygulamaları var olan bir eşitsizliği, gerekli şartlar sağlanana kadar en aza indirmeyi hedefliyor. Bu alanda faaliyet gösterirken aynı yolda yürüdüğümüz, feminist mücadeleyi önemseyen tüm örgüt ve bireylerle dayanışma içinde olmak, ilerlemeye çalıştığımız yolu aydınlatmaya yardımcı olan ilkelerimiz arasındadır.
- Kuzey Kıbrıs'ta var olan insan ticareti hususu da gözden kaçırılmaması gereken noktalarda birini teşkil ediyor. Feminist Atölye gece kulübü diye isimlendirilen mekânlarda aslında kadın ticareti yapıldığını, kadınların adeta bir mal gibi satıldığını biliyor. Bahsi geçen kadınlar ülkelerindeki ekonomik şartlar dolayısıyla bedenini satmak zorunda bırakılmakta, Kıbrıs'a geldiklerinden itibaren ellerinden pasaportları alınıp borçlandırıldıkları için istedikleri zaman ülkelerine dönememektedir. Kısacası hareket özgürlüğü

olmayan köleler haline getiriliyorlar. Bu alanda devletin iki yüzlü uygulamalarına karşılık kadınların şikâyetinde bulunabilecekleri adli imkânlar

bulunmamaktadır. Devlet bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin de desteği ile kadın ticaretine karşı mücadele edilecek mekanizmalar kurabilir. Bu yönde yürütülecek her türlü çalışma Feminist Atölye'nin bir diğer öncelikli gündemidir.

Aslı Murat

Avukat

Feminist Atölye Aktivisti

Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs

E-posta: asomurat@hotmail.com

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar / Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Makaleler / Articles

Assist.Prof. S. Elif Aksoy
Doğuş University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Yahya Araz
Dokuz Eylül University
İzmir-Turkey

Fatoş Bayraktar, MSc.
Psychological Counseling,
Guidance, and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof. Çimen Günay-Erkol
Özyeğin University
İstanbul-Turkey

Düriye Çelik, MA.
Psychological Counseling,
Guidance, and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr.Şenel Hüsnü
Psychological Counseling
Guidance and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Uğur Maner, MA.
Psychological Counseling,
Guidance, and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc. Prof. Biran Mertan
Psychological Counseling,
Guidance, and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc.Prof. Nesrin Özataç Eastern
Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Gözde Pehlivan, MA.
Psychological Counseling,
Guidance, and Research Center
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof. İlknur Şentürk
Eskişehir Osmangazi University
Eskişehir- Turkey

Eser Tanıtımı/Book Review

Nurcan Gündüz
Research Assistant
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

**Kadın Çalışmaları ile ilgili
Etkinlikler, Notlar ve Raporlar/
Activities, Notes, and Reports
on Women's Studies**

Aslı Murat
Lawyer
Feminist Atalier Activist
Nicosia-North Cyprus

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof. Diren Çakmak
Hitit University
Çorum-Turkey

Dr. Fehiman Eminer
Lefke European University
Lefke- North Cyprus

Assist.Prof. Meliz Ergin
Koç University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Nurten Kara
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr. İlknur Yüksel-Kaptanoğlu
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Umut Özkaleli
Cyprus International University
Nicosia-North Cyprus

Prof. Özlem Özkanlı
Ankara University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof.Nesrin Karaca
Tağızade
Başkent University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof.Güzin Yamaner
Ankara University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Figen Yeşilada
TRNC Competition Board
Nicosia-North Cyprus

Kadın/Woman 2000 Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını aşağıdaki e-posta adresine göndermelidirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ – Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfayı veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimededen oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı ve çalıştığı kurumu içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahtar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.

- e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
- f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjın içinde belirtilmelidir.
- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alışı sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemle sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.

6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE280
Gazimağusa – Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>

Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies Notes for Contributors

General Principles

- 1) Essays should be sent to the following e-mail address. jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *KADIN / WOMAN 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *KADIN / WOMAN 2000 and EMU Press*; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *KADIN / WOMAN 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *KADIN / WOMAN 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.

- e. Quoted unpublished material should have full location reference.
- f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.
- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* . Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000
Center for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE280

Gazimağusa – Turkish Republic of Northern Cyprus
(Via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269

Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web adress: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>